

Uppdrag att ta fram och sprida ett kunskapsunderlag till fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete

Delrapportering för regeringsuppdrag (A2021/01300)

© Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2022

Författare: Marwa Chebil

Text och underlag till texter: Ramboll Management Consulting

Webb: www.mucf.se

Förord

Fritidsledaren och andra yrkesverksamma på ungas fritid är en viktig del av ett brett våldsförebyggande arbete i samverkan med andra aktörer och professioner. Verksamheter som sker på ungas fritid kan vara ett av få ställen där unga frivilligt träffar professionella vuxna som möter dem i ögonhöjd och som de kan bygga tillitsfulla relationer till. Den nära och stödjande relationen betyder att den som arbetar inom dessa verksamheter kan få kännedom om ungas utsatthet på ett annat sätt än andra yrkesgrupper.

Under 2021 fick Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) i uppdrag av regeringen att ta fram och sprida ett kunskapsunderlag med fokus på hedersrelaterat våld och förtryck och på våldsförebyggande arbete som riktar sig till fritidsledare och andra yrkesverksamma som utanför skolväsendet arbetar med ungas fritid. Denna delrapport är en del av myndighetens redovisning av arbetet. Arbetet med delrapporten har genomförts inom avdelningen för kunskapsstöd av Marwa Chebil.

I denna rapport har MUCF valt att särskilt lyfta fram den kunskapssammansättning som genomförts och som ligger till grund för det kunskapsunderlag som arbetas fram inom ramen för uppdraget. Utifrån den har MUCF kunnat identifiera kompetens- och kunskapsluckor, förutsättningar, behov och utmaningar i den öppna fritidsverksamheten. Målet är att myndigheten ska kunna ta fram ett kunskapsunderlag som utgår från ett aktuellt kunskapsläge, som träffar rätt och som efterfrågas av de aktörer som driver öppen fritidsverksamhet.

Avslutningsvis presenteras ett antal förslag och bedömningar som myndigheten redan i denna delrapport kan konstatera vara viktiga insatser för att stärka fritidsledare och andra yrkesverksammas förutsättningar att arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande på ungas fritid.

Unga måste få möjlighet att möta trygga, kompetenta och stärkande ledare. Resultaten som presenteras i denna delrapport visar därmed att det behövs stöd till kommunerna vad gäller bland annat kompetenshöjande insatser och stimulansbidrag för att se den öppna fritidsverksamhetens potential och som en viktig aktör i det våldsförebyggande arbetet. Ett tydligare samverkansuppdrag mellan öppen fritidsverksamhet, skola, socialtjänst, polis och det civila samhället efterfrågas. Insatser som på lång sikt kan stärka ungas rätt till en meningsfull och utvecklande fritid.

Lena Nyberg, generaldirektör
Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	10
Öppen fritids- och ungdomsverksamhet	10
Våldsförebyggande arbete	11
Centrala perspektiv i uppdraget	12
Redogörelse för arbetet med uppdraget	14
Kunskapssammanställning av arbetet i öppen fritidsverksamhet	19
Metod och genomförande	19
Kunskapsöversikt	20
Kunskap från några av våra nordiska grannländer	31
Sammanfattande analys av kunskapsöversikten – framgångsfaktorer och utmaningar	34
Enkätundersökning till öppen fritidsverksamhet	38
Analys och diskussion	55
Kunskapsläget om våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet	55
Kunskapsläget om hedersrelaterat våld och förtryck i den öppna fritidsverksamheten	57
Exempel på arbetssätt i verksamheterna	58
Brister och utmaningar i arbetet	60
Verksamheterna behöver mer stöd	63
Den öppna fritidsverksamhetens roll har stor potential att utvecklas	65

Förslag och bedömningar	67
Statsbidrag för att stärka lokal och regional samverkan med den öppna fritidsverksamheten	67
Statsbidrag till landets öppna fritidsverksamheter i syfte att stimulera till kostnadsfria aktiviteter	69
Fritidsledsleyft i form av kompetenshöjande insatser för fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid	71
Behov av särskild utredning om kommunernas öppna fritidsverksamheter	74
Utreda möjligheten att öka professionaliseringen av yrkesrollen fritidsledare gällande det våldsförebyggande arbetet	75
Referenser	78
Bilaga 1	
Intervjurespondenter	81

Sammanfattning

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) har fått i uppdrag att ta fram och sprida ett kunskapsunderlag med fokus på hedersrelaterat våld och förtryck och på våldsförebyggande arbete som riktar sig till fritidsledare och andra yrkesverksamma som utanför skolväsendet arbetar med ungas fritid (A2021/01300).

Syftet med uppdraget är att ta fram och sprida ett kunskapsunderlag så att fler fritidsledare och andra yrkesverksamma som arbetar med ungas fritid får kunskap för att arbeta våldsförebyggande och mot hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget genomförs och planeras tillsammans med Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (NKT) vid Länsstyrelsen Östergötlands län.

I denna delrapport presenterar myndigheten arbetet med regeringsuppdraget. Även ny kunskap om den öppna fritidsverksamhetens förutsättningar och behov vad gäller arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete beskrivs.

Delrapporten innehåller

- en redogörelse av de insatser som gjorts under 2021 i regeringsuppdraget och en beskrivning över de utgångspunkter och definitioner som regeringsuppdraget utgått ifrån
- en kunskapsmanställning som syftar till att ge en kunskapsöversikt över forskning och kunskap om våldsförebyggande arbete och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Den syftar även till att ge en bild över kunskapsläget, att identifiera goda exempel från verksamheter samt att beskriva den öppna fritidsverksamhetens roll i det våldsförebyggande arbetet
- analys och diskussion av insamlade data
- förslag och bedömningar gällande framtida insatser.

För att stärka det våldsförebyggande arbetet på ungas fritid och möjliggöra för fler trygga miljöer på ungas fritid har MUCF under hösten 2021 initierat olika samverkansinsatser och uppdrag. Riksidrottsförbundet har fått i uppdrag att genomföra insatser för att säkerställa långsiktighet i och ge tyngd till det våldsförebyggande arbetet inom den breda idrottsrörelsen. Syftet är även att öka förståelsen för hur det går att upptäcka och hantera våld inom ramen för ledaruppdraget men även säkerställa tillgång till aktuellt och attraktivt folkbildningsmaterial. Fyra regionala och nationella nätverk har även genomfört kompetensutvecklingsinsatser till yrkesverksamma på ungas fritid inom området. Insatser som dessvärre försvårats i och med covid-19-pandemin.

På uppdrag av MUCF har även nationalekonom Ingvar Nilsson och beteendevetare Eva Nilsson Lundmark tagit fram rapporten **Utanförskap & Unga – En socioekonomisk analys av värdet av främjande öppen fritidsverksamhet för unga**. Rapporten lyfter de samhällsekonomiska vinsterna med främjande och förebyggande verksamhet i öppen fritidsverksamhet, och är ett stöd till beslutsfattare för att göra beräkningar som berör socialt investeringsperspektiv

begripliga och användbara. Arbetet ska även peka på den potentiella lönsamheten för samhället i stort och effekter för olika samhällsaktörer inom kommun, region och stat att arbeta främjande och förebyggande. Rapporten publiceras under våren 2022.

I delrapportens kunskapsöversikt konstateras det att det idag finns lite forskning som rör hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet. Området är ännu relativt outforskat inom akademien i Sverige och mycket av den befintliga kunskapen inom området består av så kallad grå litteratur¹. När det gäller området hedersrelaterat våld och förtryck i öppen fritidsverksamhet finns det framför allt följeforskning. Det framkommer även att det finns begränsad evidens kring våldsprevention och att forskning främst har fokus på universella och strukturella insatser, mindre utifrån individinriktade insatser.

Utifrån kunskapsöversikten framkommer ett antal potentiella framgångsfaktorer och utmaningar vad gäller den öppna fritidsverksamhetens roll.

Några av utmaningarna är

- effektivt våldsförebyggande arbete kräver god samverkan
- avsaknad av samsyn kring definitioner försvårar samverkan
- den öppna fritidsverksamhetens låga status är ett hinder för god samverkan.

Några av framgångsfaktorerna är att

- den öppna fritidsverksamheten har en unik roll i det våldsförebyggande arbetet med stöd i framgångsrika sätt att komma in i killars och unga mäns homosociala sammanhang
- fritidsledare och andra yrkesverksamma som har mandat kan ha en mer aktiv roll i individuella fall.

Rapporten presenterar även en sammanställning som gjorts över kunskapsläget i öppen fritidsverksamhet. Detta dels utifrån intervjuer med 15 verksamheter spridda över landet, dels den nationella enkätundersökningen som genomfördes under hösten 2021.

I kunskapssammanställningen framkommer det bland annat att

- kunskapen är som störst vad gäller fysiskt våld
- det våldsförebyggande arbetet är i liten utsträckning systematiserat
- verksamheterna främst tillämpar universella metoder med en normkritisk ansats som förebyggande metod
- kompetensutveckling sker, men endast sporadiskt
- kunskapsläget inom hedersrelaterat våld och förtryck är generellt ojämnt
- kunskapen om dubbel och trippel utsatthet hos barn och unga med funktionsnedsättning är låg

¹ Detta i form av myndighetsrapporter och underlag från kommuner.

- utbildning av personal i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inte sker systematiskt
- verksamheterna efterfrågar kompetensutveckling för att kunna stärka upp arbetet. En del i detta handlar om behovet av att synliggöra och tydliggöra fritidsledarens potential, roll och mandat
- det finns god kunskap och handlingsplaner för hur personalen kan agera vid förekomst av fysiskt våld men råder större osäkerhet kring övriga våldstyper
- verksamheterna önskar kunskap om vilket stöd och vilka insatser som finns tillgängliga på regional och nationell nivå. Behovet av stöd och insatser är något högre gällande våldstyperna fysiskt, psykiskt, sexuellt våld och försummelse
- samverkan mellan öppen fritidsverksamhet och andra aktörer är mer väletablerad och utvecklad i frågor om våldsförebyggande arbete än om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck
- möjligheten till, och vikten av, goda relationer mellan fritidsledare och barn och unga beskrivs som grunden i den öppna fritidsverksamhetens våldsförebyggande arbete. Behovet av att stärka relationsbyggandet ses därför som en central del i kompetensutvecklingsinsatser, och att detta kan utvidgas till vårdnadshavare.

Sammanfattningsvis visar delrapporten att den öppna fritidsverksamheten har en stor potential att utvecklas. Men för att detta ska kunna ske behöver kommunerna stöd gällande bland annat kompetenshöjande insatser samt stimulansbidrag. Ett tydligare samverkansuppdrag mellan öppen fritidsverksamhet, skola, socialtjänst, polis och det civila samhället efterfrågas. Insatser som på sikt kan stärka ungas rätt till en meningsfull och utvecklande fritid och ett liv fritt från våld och förtryck.

Myndigheten föreslår att

- MUCF får i uppdrag att fördela ett statsbidrag för att stärka lokal och regional samverkan med den öppna fritidsverksamheten. Ett statsbidrag kan bidra till att stärka den öppna fritidsverksamhetens potential och kompensatoriska uppdrag i samverkan med andra aktörer
- MUCF får i uppdrag att fördela ett statsbidrag till landets öppna fritidsverksamheter i syfte att stimulera till kostnadsfria aktiviteter för att stärka barns och ungas sociala och personliga utveckling
- MUCF får i uppdrag att genomföra ett fritidsledarlyft i form av kompetenshöjande insatser till fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid. Insatserna ska, utöver att stärka yrkesrollen, bidra till att höja kompetensen om våldsförebyggande arbete och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, med särskilt fokus på trippel utsatthet hos barn och unga med funktionsnedsättning
- det tillsätts en särskild utredning gällande kommunernas öppna fritidsverksamheter i syfte att ta fram en nationell strategi för den öppna fritidsverksamheten. En sådan skulle vara till stöd för att uppnå jämlik och tillgänglig öppen fritidsverksamhet av hög kvalitet för alla barn och unga i Sverige.

Myndigheten bedömer att

det finns behov av att utreda möjligheten att öka professionaliseringen av yrkesrollen fritidsledare gällande det våldsförebyggande arbetet.

Inledning

På uppdrag av regeringen arbetar Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) med att förbättra ungas levnadsvillkor. En av MUCF:s uppgifter är att verka för att ungdomar har meningsfulla och utvecklande fritidsaktiviteter. För vissa grupper av unga är tillgången till en meningsfull och utvecklande fritid mer begränsad än för andra unga. För en del kan fritidsaktiviteten var den enda positiva och trygga platsen i en annars sårbar tid.

Regeringens strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor² betonar att det behövs ett bredare engagemang från män och pojkar för att göra upp med normer som möjliggör våld, köp av sexuella tjänster och andra begränsningar av kvinnors och flickors handlingsutrymme och livsval. Regeringen konstaterar även att detta arbete behöver samordnas mellan aktörer på olika nivåer. Den pekar särskilt på behovet av att utveckla och sprida ett universellt våldspreventivt arbete som når alla unga.³

Den 16 juni 2021 presenterade regeringen ett åtgärdsprogram för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor.⁴ Paketet består av 99 åtgärder, uppdelade på den nationella strategins fyra målområden. I det arbetet har MUCF fått i uppdrag att ta fram och sprida ett kunskapsunderlag med fokus på hedersrelaterat våld och förtryck och på våldsförebyggande arbete. Ett kunskapsunderlag som ska rikta sig till fritidsledare och andra yrkesverksamma som utanför skolväsendet arbetar med ungas fritid.⁵

Uppdraget planeras och genomförs tillsammans med Nationella kompetens- teamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (NKT)⁶ vid Länsstyrelsen Östergötlands län.

Den kunskap som uppdraget hittills samlat in och som presenteras i denna delrapport visar att olika insatser på olika nivåer behövs för att stärka arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete på ungas fritid. Det är insatser som på sikt kan stärka ungas rätt till en meningsfull och utvecklande fritid och ett liv fritt från våld och förtryck.

Öppen fritids- och ungdomsverksamhet

I denna rapport förekommer och beskrivs verksamhetsformen öppen fritids- och ungdomsverksamhet. Med öppen fritids- och ungdomsverksamhet avses fritidsgårdar, ungdomens hus eller liknande som unga kan besöka kostnadsfritt och där de till stora delar själva kan välja vad de vill göra. Den åldersgrupp som besöker den öppna fritidsverksamheten i störst utsträckning är unga i åldrarna 13–18 år. Verksamheten kan också ske i form av uppsökande verksamhet och

² Skr. 2016/17:10, En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

³ Ibid.

⁴ Arbetsmarknadsdepartementet, Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023, 2021., s. 3.

⁵ Uppdraget till MUCF är åtgärd 29 i regeringens åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023.

⁶ Fortsättningsvis används förkortningen NKT.

även utanför lokalen i form av exempelvis mobil verksamhet. Den öppna fritidsverksamheten är inte reglerad i skollagen, till skillnad från den verksamhetsform med samma namn som avser verksamhet för barn mellan 10 och 13 år.⁷

Våldsförebyggande arbete

Våldspreventivt arbete, eller våldsförebyggande arbete, syftar till att förhindra att våld uppstår eller upprepas. I denna rapport används våldsförebyggande arbete och våldsprevention synonymt.

Inom ramen för det våldsförebyggande arbetet ingår arbetet med att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Våldsförebyggande arbete innebär att göra insatser innan våldet har uppstått, innan någon har blivit utövare eller offer, samt för att förebygga att förövare återfaller i ett våldsbeteende. Våldspreventivt arbete kan bedrivas på flera olika sätt. Det är vanligt att våldspreventivt arbetet beskrivs utifrån tre olika nivåer⁸:

- **Universell prevention:** Insatser riktade till alla
- **Selektiv prevention:** Insatser riktade till riskgrupper
- **Indikerad prevention:** Insatser riktade till redan drabbade

WHO har fastställt en definition av våld utifrån fyra olika våldstyper. Våld kan vara **fysiskt** (som slag, sparkar, stryptag), **psykiskt** (som verbala kränkningar, kontroll, hot), **sexuellt** (som påtvingad sexuell handling, våldtäkt), eller handla om **försummelse** (omsorgssvikt av personer med behov av stöd och vård såsom barn, äldre och personer med funktionsnedsättning). Våldet består ofta av en kombination av olika handlingar. Utöver de våldstyper som nämns ovan kan förövaren utöva ekonomisk kontroll och vägra den utsatta att ha insyn i ekonomin. Materiellt våld kan innebära förstörelse eller stöld av den utsattas personliga tillhörigheter, bohag, värdesaker och så vidare.⁹

Hedersrelaterat våld och förtryck

MUCF utgår från de definitioner av hedersrelaterat våld och förtryck som används av regeringen, Jämställdhetsmyndigheten och Nationella kompetens-teamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (NKT) vid Länsstyrelsen Östergötland.

I dessa tydliggörs att hedersrelaterat våld och förtryck bygger på starkt ”patriarkala och heteronormativa föreställningar”¹⁰ och syftar till ”att upprätthålla gemensamma normer och värderingar som råder i den egna familjen/

⁷ Öppen fritidsverksamhet som regleras i skollagen får erbjudas i stället för fritidshem från och med höstterminen det år eleven fyller 10 år, om eleven inte på grund av fysiska, psykiska eller andra skäl är i behov av sådant särskilt stöd i sin utveckling som endast kan erbjudas i fritidshem. (14 kap. 7 § skollagen).

⁸ Se bland annat Jämställdhetsmyndigheten och Nationellt centrum för kvinnofrid. Våldsförebyggande arbete. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/valdsforebyggande-arbete/> och <https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/valdsforebyggande-arbete/>

⁹ Krug, Etienne G. (2002). World report on violence and health, World Health Organization.

¹⁰ Ibid.

släkten eller ett större kollektiv”.¹¹ Detta innebär att individens valmöjligheter är begränsade till det som anses gynna familjen eller släkten, eftersom individens agerande påverkar hela familjens/släktens anseende eller heder. Det tar sig ofta uttryck i kontroll av kvinnors och flickors sexualitet, men kan också drabba män och pojkar.¹²

I propositionen **Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet** skriver regeringen att hedersrelaterad brottslighet kan omfatta etniska, kulturella eller religiösa grupper som inte ”i formell mening” utgör en familj eller släkt, men som under vissa omständigheter kan vara jämförbara.¹³

Med den här förståelsen av hedersrelaterat våld och förtryck är isärhållandet av kvinnor och män, och obligatorisk heterosexualitet, viktiga principer som upprätthåller familjens eller släktens heder. Det innebär att även hbtq-personers uttryck, beteende och sexualitet måste kontrolleras för att upprätthålla hedern.¹⁴

Centrala perspektiv i uppdraget

Det finns några centrala perspektiv som är särskilt viktiga i arbetet med att ta fram och sprida ett kunskapsunderlag om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete. Dessa presenteras nedan.

Barnrätt och rättighetsbaserat ungdomsperspektiv

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) är sedan januari 2020 svensk lag. Det medför att ett barnrättsperspektiv ska genomsyra all verksamhet som berör barn och unga. Centrala delar i ett barnrättsperspektiv är att utgå från kunskap om barn och unga, samt säkerställa att barn och unga också ges möjlighet till inflytande och delaktighet i frågor som berör dem. Regeringens mål för ungdomspolitiken är att alla unga ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen. Beslut som rör unga behöver därmed utgå från ett ungdomsperspektiv. Ungdomsperspektivet ska ha sin utgångspunkt i att unga består av en mångfald individer som alla har tillgång till sina rättigheter.¹⁵

I arbetet med regeringsuppdraget verkar myndigheten för att, i enlighet med barnkonventionen och det ungdomspolitiska målet, stärka barn och unga genom att stödja fritidsledare och andra yrkesverksamma i sitt arbete. Att stärka tillgången till kunskap vad gäller arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete kan också bidra till att skapa förutsättningar för att långsiktigt främja unga, särskilt unga hbtqi-personer och unga med funktionsnedsättnings lika rättigheter och möjligheter i enlighet med regeringens ungdomspolitiska mål liksom strategier.

Arbetet med uppdraget baseras på den kunskap myndigheten samlat in om förutsättningarna för verksamheter på ungas fritid att möta barn och unga som

¹¹ Ibid.

¹² Jämställdhetsmyndigheten, 2021.

¹³ Prop. 2019/20:131 **Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet**, s. 37.

¹⁴ Se till exempel Jämställdhetsmyndigheten, 2021.

¹⁵ Prop. 2013/14:191, **Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande**, s. 16.

utsätts eller risker att utsättas för våld, hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget bygger på kunskap som tagits fram i samverkan med organisationer som har god kunskap om unga samt metoder och arbetssätt i det våldsförebyggande arbetet. De förslag och bedömningar som uppdraget lämnar i denna rapport utgår från detta.

Funktionshinderperspektiv

Tidigare undersökningar från MUCF och Myndigheten för delaktighet (MFD) visar att unga med funktionsnedsättning möter många hinder under sin fritid. Unga med funktionsnedsättning skattar även sin hälsa något sämre än andra unga. Denna skillnad har även ökat över tid.¹⁶

Andelen som lider av stressrelaterade symptom i denna grupp är dubbelt så stor än bland andra unga. Unga med funktionsnedsättning har generellt sett sämre levnadsvillkor och mindre inflytande över sitt liv. De blir också i större utsträckning än andra unga utsatta för kränkande behandling, våld¹⁷ och är även en särskilt utsatt grupp för hedersrelaterat våld och förtryck.

MUCF:s regeringsuppdrag tar sitt stöd i regeringens funktionshinderspolitik och strategin för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031 och de fyra principer som strategin baseras på. Syftet med strategin är att följa upp funktionshinderspolitiken utifrån det nationella målet. Strategin innehåller fyra principer för genomförandet av funktionshinderspolitiken, vilka även har fått genomsyra den analys som genomförts i uppdraget. Principerna är universell utformning, befintliga brister i tillgängligheten, individuella stöd och lösningar och att förebygga och motverka diskriminering.

Personer med en intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersvåld och hedersförtryck är en mycket sårbar och svårupptäckt grupp. De är sårbara på grund av en stark beroendeställning till sina omsorgsgivare som samtidigt utsätter dem för våldet.¹⁸ Sårbarheten beror också på att personer med intellektuell funktionsnedsättning ofta har ett annat tänkande kring önskvärd behandling och inte alltid förstår vad som förväntas av omgivningen.¹⁹ MUCF använder således begreppet trippel utsatthet i regeringsuppdrag för att beskriva den utsatthet som unga med intellektuell funktionsnedsättning kan befinna sig i.

Hbtqi-perspektiv

Än idag upplever unga hbtqi-personer att de inte kan vara öppna med sin läggning eller identitet. Unga hbtqi-personer har generellt sämre psykisk hälsa i jämförelse med andra unga och löper även högre risk att utsättas för diskriminering, trakasserier, hot och våld.²⁰ Unga hbtqi-personer är sålunda särskilt utsatta och unga hbtqi-personer som lever i en hederskontext och utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck, befinner sig i en mycket svår och utsatt situation.

¹⁶ Folkhälsomyndigheten, *Ojämlighet i psykisk hälsa i Sverige – hur är det psykiska hälsan fördelad och vad beror det på*, 2019.

¹⁷ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF), *Fokus 15, del 2 – Särskilt utsatta ungdomsgrupper*, 2015.

¹⁸ Tris, *Intellektuell funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck*, <https://www.tris.se/utbildning-och-publikationer/begrepp?rq=trippelt%20> [hämtad 2022-02-02].

¹⁹ Ibid.

²⁰ Forte, *Hälsa och livsvillkor bland unga hbtq-personer*, 2019.

Det kan finnas ett total tabu kring hbtqi-frågor i familjer och sammanhang som präglas av hedersnormer. Var femte ung homo- eller bisexuell person har utsatts för fysiskt våld av en förälder, partner eller annan närstående vuxen. Det är också mycket vanligt att unga hbtqi-personer utsätts för kränkande eller diskriminerande behandling både i skolan och i arbetslivet.²¹

Den kunskap som finns om unga hbtqi-personers särskilda utsatthet för hot och våld och i synnerhet unga hbtqi-personer som lever i en hederskontext och utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck har tagits hänsyn till i genomförandet av uppdraget, bland annat i kartläggningen av kunskapsläget bland yrkesverksamma som kan möta målgruppen.

Redogörelse för arbetet med uppdraget

För att stärka det våldsförebyggande arbetet på ungas fritid och möjliggöra för fler trygga miljöer på ungas fritid har MUCF under hösten 2021 initierat olika samverkansinsatser och uppdrag.

Centralt i arbetet med regeringsuppdraget är att utveckla olika typer av insatser och stöd till fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid. Barn och unga rör sig mellan olika aktiviteter på sin fritid och en framgångsfaktor är att de möts av samma förhållningssätt oavsett vilken aktivitet eller verksamhet de besöker. MUCF har därför under hösten 2021 valt att genomföra en rad olika insatser i regeringsuppdraget som med fördel kan innefatta olika typer av yrkesroller på ungas fritid.

En av de större insatserna i uppdraget är den sammanställning som genomförts av kunskapsläget om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet. Detta med anledning av att det finns begränsad kunskap om den öppna fritidsverksamhetens förutsättningar och möjligheter att arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete. Det finns en upplevd risk, främst bland beslutsfattare, att insatser till främjande och förebyggande verksamhet medför ökade kommunala kostnader, vilket kan vara bromsande för olika insatser. Målet med kunskaps-sammanställningen är att myndigheten ska kunna ta fram ett kunskapsunderlag som efterfrågas av de aktörer som driver öppen fritidsverksamhet.

Nedan redogörs för arbetet med uppdraget, utöver arbetet med kunskaps-sammanställningen, under perioden juni 2021 till mars 2022.

Samverkan med aktörer

MUCF har tillsammans med NKT genomfört ett samråds- och erfarenhetsmöte med andra expertmyndigheter för att inhämta erfarenhet och synpunkter. MUCF har även inhämtat synpunkter från berörda organisationer inom det civila samhället, däribland med stöd i intervjuer. Utöver detta har även MUCF samverkat med andra regionala och nationella aktörer som samlar fritidssektorn inom sina respektive verksamheter.

I oktober 2021 genomförde myndigheten ett samrådsmöte tillsammans med andra statliga myndigheter som pekats ut som viktiga aktörer att inhämta erfarenheter och synpunkter hos. Syftet var att, utöver att inhämta erfarenheter

²¹ Ibid.

och synpunkter, få en fördjupad kunskap om respektive myndighets arbete inom området. En önskan var att identifiera områden där myndigheterna gemensamt kan arbeta för att stärka det fortsatta arbetet framåt. Vid samrådsmötet deltog tjänstepersoner från Statens Skolverk, Myndigheten för delaktighet (MFD), Linköpings universitet (Barnafrid) och Jämställdhetsmyndigheten.

Ett antal prioriterade områden diskuterades dels gällande framtagandet av kunskapsunderlaget, dels områden som myndigheterna upplever som särskilt viktiga att prioritera framåt i regeringsuppdraget:

- En av dessa är att det bör finnas en lägstanivå vad gäller grundkunskap om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete.
- En annan är att vissa yrkesgrupper som möter barn och unga inte inkluderas i vissa kompetensutvecklingsinsatser som myndigheterna erbjuder. Frågan om vilken/vilka myndighet/er som ansvarar för att utbilda och ge kunskaps-höjande stöd har framkommit och frågan kommer fortsatt diskuteras under 2022.

I uppdraget har MUCF även haft särskilda samverkansmöten med Jämställdhetsmyndigheten, Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (NKT), Myndigheten för delaktighet (MFD) samt Statens Skolverk.

MUCF ingår även i den arbetsgrupp som Socialstyrelsen bjuder in till gällande nationell samordning av SSPF samt SIG. I samverkansgruppen deltar även Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Polismyndigheten, Brottsförebyggande rådet (BRÅ) och Statens Skolverk.

MUCF har vid ett flertal tillfällen gjort olika utskick och mejlfrågningar, för att sprida eller samla in kunskap. Myndigheten har då vänt sig till olika etablerade organisationer med kunskap inom området, aktörer som arbetar med ungas fritid, studieförbund, tjej- och ungdomsjourrärelsen, med flera.

Arbetet med uppdraget har under 2021 också inneburit en samverkan inom myndigheten med övriga uppdrag inom det våldsförebyggande arbetet men även med koppling till särskilt sårbara grupper. Framför allt med uppdraget att stärka förutsättningarna för att skapa mötesplatser för unga hbtqi-personer. Även myndighetens arbete inom civilsamhällespolitiken, där MUCF har i uppdrag att öka kunskapen om civilsamhället hos offentlig sektor samt främja samverkan mellan myndigheter och civilsamhället, har varit centralt. Det sistnämnda har framför allt skett genom arbetet med att sprida den Samverkansmodell som tagits fram. Utöver detta har även en film arbetats fram med koppling till samverkan och dess relevans i det våldsförebyggande arbetet.

Spridning av uppdraget

MUCF har presenterat arbetet med regeringsuppdraget och de preliminära resultaten i flertalet av de samverkansmöten och sammanhang som redogjorts ovan. Information om arbetet har också spridits i myndighetens olika digitala kanaler, samt i riktade utskick till aktörer som arbetar med ungas fritid.

Därutöver har arbetet presenterats under en av MUCF-dagarna om ungas fritid den 23 november 2021. Den digitala dagen var uppdelad i två delar (2 h), varav den första delen berörde preliminära resultat av regeringsuppdragets sammanställning av kunskapsläget inom området. Deltagarna fick även en möj-

lighet att ta del av preliminära resultat av den samhällsekonomiska analysen av främjande och förebyggande verksamhet. Den andra delen av dagen fokuserade på fördjupade samtal med inbjudna gäster. Gästerna samtalande om de samhällsekonomiska vinsterna med öppen fritidsverksamhet och hur verksamheter på ungas fritid kan stärka barn och unga som lever med begränsat livsutrymme. Totalt deltog cirka 345 personer från Haparanda i norr till Ystad i söder och cirka 79 procent av de som deltog upplevde att innehållet var användbart eller mycket användbart i sin yrkesroll. Cirka 650 personer har tagit del av dagen i efterhand via plattformar såsom Vimeo och Youtube.

Kunskapshöjande insatser till fritidsledare och andra yrkesverksamma

MUCF har ett uppdrag att ge stöd till öppen fritidsverksamhet. Som en del i detta har samverkan etablerats med ett antal regionala och nationella aktörer inom fritidssektorn. Samverkan med dessa aktörer ses som en viktig grundbult i uppdraget för att inhämta synpunkter, erfarenheter och stöd i utformandet av uppdraget och de insatser som görs. Likaså behöver frågor som rör främjande och förebyggande insatser beredas tillsammans med de aktörer som representerar fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid.

Under hösten 2021 efterfrågade MUCF stöd av dessa samverkansaktörer för att genomföra kunskapshöjande insatser till fritidsledare och andra yrkesverksamma. Syftet har varit att bereda frågan om den öppna fritidsverksamhetens våldsförebyggande roll och uppdrag, samt erbjuda kompetenshöjande insatser inom området.

Förfrågan gick ut till totalt nio nätverk varav fyra nätverk valde att genomföra insatser under sen höst 2021 och i början av 2022.

- **Kunskapscentrum för fritidsledarskap i Storstockholm** samt **Kunskapscentrum för fritidsledarskap i Östergötland** har genomfört ett informations- och arbetsseminarium till 40 personer i ledande position i den öppna fritids- och ungdomsverksamheten.
- **KEKS – Kvalitet och kompetens i samverkan** har fått i uppdrag att, inom ramen för KEKS medlemsförvaltningar, genomföra en konferens för chefer i öppen ungdomsverksamhet. Totalt medverkade 50 chefer ifrån 22 olika förvaltningar som driver öppen ungdomsverksamhet. Syftet med konferensen var att öka kompetensen och stärka samsynen och samverkan kring det våldsförebyggande arbetet bland KEKS medlemsförvaltningar.
- **Svenska Settlementförbundet (SSF)** har, i samarbete med FreeZone Sweden, under sen höst 2021 och början av 2022 erbjudit utbildningar för att stödja arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck samt våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet. Utbildningarna har riktat sig till 74 fritids- och föreningsledare vid öppna mötesplatser för unga och som är anslutna till SSF. Utbildningstillfällena har skett i tre steg, varav de två första utbildningstillfällena har getts online. Det tredje utbildningstillfället genomfördes som heldagsutbildningar i Helsingborg, Stockholm och Skellefteå.

Erfarenheterna från dessa utbildningsinsatser utvärderas och följs upp under 2022 och de diskussioner som förts inom ramen för insatserna liksom exempel på metoder och arbetssätt kommer att inkluderas i arbetet med kunskapsunderlaget.

Insatser för att säkerställa långsiktigt våldsförebyggande arbete inom idrottsrörelsen

Att arbeta våldsförebyggande på ungas fritid kräver ett gemensamt krafttag bland de aktörer som möter barn och unga på ungas fritid. En viktig del i det mångbottnade uppdraget som fritidsledare, ungdomsledare, idrottsledare osv är att se till att miljön för barn och unga är trygg och fri från våld, för att skapa bra förutsättningar för barn och unga att utvecklas och må bra på sin fritid. För att kunna säkerställa det behöver yrkesverksamma på ungas fritid ha tillgång till grundläggande kunskap. Det innebär bland annat att synliggöra och utmana de destruktiva normer som präglar olika verksamheter och aktiviteter på ungas fritid. Inom idrotten kan det vara de normer som präglar olika idrottsaktiva, ledare, tränare och förtroendevalde i idrottens olika rum såsom omklädningsrum, föreningslokaler, tränings- och tävlingsarenor samt åskådarplatser.

Trots ett aktivt arbete inom idrottsrörelsen mot maskulinitetsnormer är de fortfarande starka på många ställen – något som i sig kan utgöra en riskfaktor för våld. Kompetenshöjande insatser som rör just hur destruktiva maskulinitetsnormer och våld hänger ihop är därför viktiga. Insatserna kräver en intersektionell ingång, för att kunna skapa förståelse för variationer inom våldsspektret, såsom våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – och för att få med nyanser både i problemformulering och föreslagna åtgärder.

I syfte att öka kompetensen om hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete inom idrotten har MUCF gett Riksidrottsförbundet i uppdrag att genomföra insatser för att säkerställa långsiktighet i och ge tyngd till det våldsförebyggande arbetet inom idrottsrörelsen. Det innebär även att öka förståelse för hur det går att upptäcka och hantera våld inom ramen för ledaruppdraget samt säkerställa tillgång till aktuellt och attraktivt folkbildningsmaterial för föreningar.

De insatser som har genomförts eller planeras att genomföras inom uppdraget är följande:

- Framtagandet av en nationell **Safe Guarding**-policy för idrotten (utifrån tidigare genomförd forskningsöversikt inom området).
- Seminarium under Riksidrottsförbundets Barn och ungdomskonferens. Fokus på våldsamt språkbruk inom idrotten och hur idrottsrörelsen kan arbeta för att förebygga det.
- Internationella kvinnodagen den 8 mars, om ledares del i att upptäcka och hantera våld, hot om våld och hedersrelaterat våld och förtryck i barn- och ungdomsgrupper.
- Kampanj under Orange week²² om idrottsrörelsens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete.

²² Orange week är en vecka i november som syftar till att sprida kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

- Framtagande och implementering av material och modul inklusive checklista för ledare/tränare i hur de i sina uppdrag kan arbeta med att upptäcka våld, hot om våld och arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck.
- Uppdatering av material som rör trygghetsarbete, barns rättigheter och våld mot/mellan barn och unga i idrotten.

Arbetet påbörjades under hösten 2021 och fortlöper under 2022. Insatserna som genomförs kommer att vara en del i myndighetens redovisning till regeringen 2023 men kompletteras i det kunskapsunderlag som arbetats fram inom ramen för regeringsuppdraget.

Samhällsekonomisk analys av främjande och förebyggande verksamhet

MUCF har även gett nationalekonom Ingvar Nilsson och beteendevetare Eva Nilsson Lundmark i uppdrag att genomföra en socioekonomisk analys av värdet av främjande och förebyggande öppen fritidsverksamhet. Detta för att dels skapa argumentation och stöd för den öppna fritidsverksamhetens potential, dels för att få en bild av det ekonomiska värdet av att förhindra att unga hamnar i utanförskap genom god främjande och förebyggande öppen fritidsverksamhet. Analysen svarar upp mot det stora intresset hos kommunerna att få ett kunskapsunderlag kring hur kommunen kan se på främjande och förebyggande verksamhet ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Målgruppen för rapporten som arbetats fram är beslutsfattare och andra intressenter kring öppna fritidsverksamheter.

Nilsson och Nilsson Lundmark menar att det finns en upplevd risk, främst bland beslutsfattare, att insatser till främjande och förebyggande verksamhet medför ökade kommunala kostnader. Ett sådant synsätt kan vara bromsande för olika insatser. Det är viktigt att veta vad olika former av utanförskap, i form av ökade samhällskostnader, kan leda till om vi inte agerar. Tanken med rapporten har sålunda varit att ställa dessa perspektiv mot varandra.

Den socioekonomiska analysen av värdet av främjande och förebyggande som genomförts i uppdraget visar att samhället genom investeringar riktade mot unga som riskerar marginalisering eller befinner sig i ett utanförskap kan bidra till att reducera mänskligt lidande och ge betydligt reducerade kostnader för den enskilda och för samhället i stort. Tidiga och rätt insatser kan vara avgörande. Analysen visar även att utanförskapets omfattning och dess konsekvenser både under uppväxtåren och i vuxenlivet i form av utanförskap på arbetsmarknaden kan förebyggas. Samhällskostnaderna för utanförskap landar på tiotals miljarder kronor. Att ställa dessa kostnader i relation till kostnaderna för att reducera riskerna visar på hur viktigt det är med främjande och förebyggande tidiga insatser.

Kunskapssammanställning av arbetet i öppen fritidsverksamhet

I det här kapitlet presenteras den kunskapssammanställning som genomförts gällande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och på våldsförebyggande arbete i den öppna fritidsverksamheten. Sammanställningen syftar till att ge en kunskapsöversikt över forskning och kunskap om våldsförebyggande arbete och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Den syftar även till att ge en bild över kunskapsläget, att identifiera exempel från verksamheter samt beskriva den öppna fritidsverksamhetens roll i det våldsförebyggande arbetet.

Metod och genomförande

Kunskapssammanställningen består av två övergripande delar:

- Den ena delen består av en **kunskapsöversikt** av forskning och kunskap om våldsförebyggande arbete och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Inom ramen för kunskapsöversikten har vi även genomfört intervjuer med ett urval av forskare och experter.
- Den andra delen beskriver hur **kunskapsläget** ser ut i den öppna fritidsverksamheten.²³ Den här delen bygger på den nationella enkätundersökningen till öppen fritidsverksamhet som genomfördes hösten 2021 samt intervjuer med representanter som primärt eller sekundärt arbetar i öppen fritidsverksamhet.

Metod för kunskapsöversikt samt sammanställning av kunskapsläget

Kunskapsöversikten har genomförts genom strukturerade databassökningar samt intervjuer med forskare och sakkunniga på myndigheter och inom civilsamhället i Sverige, Norge och Danmark. Sammanlagt har sex forskare och experter intervjuats. Snöbollsmetoden har även använts, vilket innebär att ytterligare underlag och tips på intervjupersoner delgetts genom de initiala intervjuerna med forskare och sakkunniga.

Enkät- och intervjustudien om kunskapsläget i öppen fritidsverksamhet ger en bild av vilken kunskap som finns om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande i öppen fritidsverksamhet i Sverige idag. För att studera kunskapsläget har en kartläggande och utforskande ansats använts. Datainsamlingen har utgjorts av den nationella enkätundersökningen som genomfördes under hösten 2021 riktad till samtliga kommuner samt de fördjupade gruppintervjuerna som genomförts med ett antal verksamheter.

²³ Med kunskapsläget menas kunskap om våldsförebyggande arbete och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck i öppen fritidsverksamhet.

För att utforska kunskapsläget har ansatsen varit följande övergripande frågeställningar:

- Hur ser kunskapsläget ut i den öppna fritidsverksamheten vad gäller våldsprevention respektive arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck?
- Vilka goda exempel finns i den öppna fritidsverksamheten i arbetet mot våld och särskilt hedersrelaterat våld och förtryck?
- Vilken roll har den öppna fritidsverksamheten kopplat till våldsförebyggande arbete? Vilken roll **kan** och **bör** verksamheten ha i relation till andra verksamheter?
- Vilket stöd behövs för att utveckla det våldsförebyggande arbetet och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck?

Datainsamling med stöd i nationell enkätundersökning och fördjupade intervjuer

Den nationella enkätundersökningen gick ut till 287 av Sveriges 290 kommuner²⁴. Enkäten har besvarats av totalt 235 representanter från 202 kommuner (främst chefer med ansvar för den öppna fritidsverksamheten). I enkäten har respondenterna fått skatta, beskriva och resonera kring kunskapsläget hos personal och chefer. Men också avseende samverkan och om den öppna fritidsverksamhetens roll i det våldsförebyggande arbetet, inklusive arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Mer om resultatet från enkätundersökningen sammanfattas i avsnittet Enkätundersökning till öppen fritidsverksamhet, som startar på sida 38.

Kunskapsläget har även undersökts med stöd i fördjupade intervjuer med företrädare från den öppna fritidsverksamheten i 15 kommuner. Syftet har varit att få en fördjupad förståelse för kunskapsläget och behov framåt. Underlagen i enkätundersökningen har legat till grund för urvalet av intervjupersoner. Vid urvalet togs även hänsyn till geografisk spridning, och att kommunerna som representerades var av varierande storlek.

Kunskapsöversikt

Nedan redovisas en sammanfattning av de samlade resultaten av kunskapsöversikten. Kunskapsöversikten består av en dokumentstudie av aktuell forskning och grå litteratur (det vill säga dokument som inte publicerats i etablerade vetenskapliga medier) forskning, samt en intervjustudie med ett urval av forskare och experter.

Fokus för kunskapsöversikten har varit följande frågeställningar:

- Vad säger forskningen om effektiva metoder i våldspreventivt arbete i öppen fritidsverksamhet?
- Vad säger forskningen om metoder för hedersrelaterat våld och förtryck inom den öppna fritidsverksamheten?
- Vilka exempel finns det på utvärderade metoder i öppen fritidsverksamhet?

²⁴ För de resterande tre kommunerna etablerades inte någon kontaktväg alls.

- Vilka exempel på utvärderade metoder för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck finns?
- Vad beskrivs som generella utmaningar och framgångsfaktorer kopplat till våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet?

Begränsat med forskning om hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet

Kunskapsöversikten visar att det finns begränsat med forskning som rör hedersrelaterat våld och förtryck respektive våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet eller motsvarande verksamhet. Området är ännu relativt outforskat inom akademien i Sverige och mycket av den befintliga kunskapen inom området består av så kallad grå litteratur i form av myndighetsrapporter och underlag från kommuner. Av intervjustudien framkommer även att det finns viss osäkerhet kring definitionen och avgränsningen av öppen fritidsverksamhet varför översikten valt att inkludera kunskap om fritidsverksamhet ur ett bredare perspektiv i intervjustudien. När det gäller området hedersrelaterat våld och förtryck i öppen fritidsverksamhet finns det framför allt följeforskning.

Exempel på våldsförebyggande metoder och arbetsätt i öppen fritidsverksamhet

Det finns flera exempel på metoder och stödmaterial som fokuserar på våldsprevention. De metoder som presenteras är i många fall ”paraplymetoder” som inkluderar öppen fritidsverksamhet. Vissa metoder och stödmaterial är samtidigt mer specifikt utformade för öppen fritidsverksamhet.

En kommun fri från våld för långsiktigt våldsförebyggande arbete med barn och unga

En kommun fri från våld är en insats som syftar till att främja utvecklingen av ett långsiktigt våldsförebyggande arbete med barn och unga i Sverige. Insatsen bygger på WHO:s rekommendationer om ett effektivt våldspreventivt arbete och utgår från ett genusperspektiv. Tillsammans med fem kommuner och en stadsdel (Borås, Gävle, Upplands Väsby, Västerås och Älvsjö stadsdelsförvaltning i Stockholm)²⁵ har MÄN pilottestat och utvecklat arbetsätt för att identifiera hur aktörer på olika nivåer kan samverka kring våldsprevention. I denna satsning har till exempel fritidsverksamheten bidragit till preventionsarbetet genom att hålla så kallade MVP²⁶-lektioner på en av skolorna.

Arbetsättet är inte framtaget för öppen fritidsverksamhet specifikt, men inkluderar fritidsverksamhet som en viktig aktör i arbetet. Insatsen har bland annat lett till att deltagare, såväl barn som vuxna, upplever att de blivit medvetna om våldets mekanismer och att de har fått fler verktyg för att kunna ingripa mot våld.

Borås stad har utifrån arbetet med **En kommun fri från våld** bland annat etablerat rutiner för att behålla kunskap om våldsprevention i personalgruppen för deras öppna fritidsverksamhet. I minst tio minuter vid varje arbetsplatsträff ska personalen diskutera våldsprevention med hjälp av det framtagna verktyget

²⁵ Män och Västerås stad, **En kommun fri från våld, många små steg tillsammans gör skillnad.**

²⁶ Med MVP menas **mentor**er i våldsprevention.

”En kortlek fri från våld”. Korten tar upp olika situationer och perspektiv som personalen ska diskutera, vilket syftar till att över en längre tid säkerställa att personalen införskaffar sig och upprätthåller kunskaper inom området.²⁷

Inget att vänta på – Handbok för våldsförebyggande arbete

Inget att vänta på är en reviderad handbok i våldsprevention, tidigare framtagen av bland annat MUCF men som tagits över och reviderats av Jämställdhetsmyndigheten.²⁸ Handboken syftar till att möjliggöra evidensbaserad våldsprevention med genusperspektiv i Sverige. Den är uppbyggd på Världshälsoorganisationens folkhälsomodeller för utveckling av våldsprevention och innehåller fem steg. De fem stegen är: 1. initiera samverkan; 2. beskriv våld; 3. identifiera förändringsfaktorer; 4. utveckla insatser; 5. implementera, följ upp och sprid. Handboken beskriver arbetsprocesser, tips och goda exempel om hur det våldspreventiva arbetet kan organiseras och utföras.

Machofabriken och Modiga killar och Modiga tjejer

Machofabriken är en metod som vänder sig till unga i åldrarna 13–25 år. Deltagarna får genom filmer, interaktiva övningar och samtal möjligheten att reflektera kring ämnen såsom vänskap och relationer, sexuella trakasserier, samtycke, våld och ungas utsatthet på nätet. Materialet är framtaget för att kunna användas inom skolan och i till exempel öppen ungdomsverksamhet, idrottsföreningar och tjej- och ungdomsjourer.

Modiga killar och Modiga tjejer är en metod med våldspreventiv ansats som utgår från ett jämställdhetsperspektiv. Metoden är framtagen av KFUM Göteborg och går ut på att ungdomar mellan 13 och 24 år får prova att argumentera mot varandra utifrån olika perspektiv, såsom familj, sexualitet, konflikter och mänskliga rättigheter. Metoden har processutvärderats.²⁹ Inom ramen för utvärderingen rekryterades ungdomar genom information på fritidsgårdar och skolor, där ungdomarna kunde skriva upp sitt namn och telefonnummer. Utvärderingen visar att ungdomarna uppskattade samtalen i grupp, vilket innebar en bättre stämning i gruppen. Processutvärderingen visade samtidigt att det var svårt att få ungdomar att närvara på frivilliga återträffar då ungdomarna hellre gör annat på fritiden. Utvärderingen påpekade även att den programteori som användes behövdes se över och förtydligas utifrån projektets mål.³⁰ Sedan utvärderingen har KFUM Göteborg ändrat så att gruppdiskussionerna till större del utgår från vad ungdomarna vill.³¹

Se Tabell 1 för sammanfattning på aktiva metoder och arbetssätt som används mot våldsprevention i öppen fritidsverksamhet.

²⁷ Jämställdhetsmyndigheten, *Inget att vänta på – Handbok för våldsförebyggande arbete*, 2020. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/sqrpa4y0/handbok-inget-att-vanta-pa.pdf>

²⁸ Ibid.

²⁹ Ottosson & Forkby, 2012, *På tal om jämställdhet*. Utvärdering av KFUM Göteborgs våldsförebyggande arbete med ungdomar – *Modiga Tjejer, Modiga Killar och ADAM*.

³⁰ Ibid.

³¹ Jämställdhetsmyndigheten, *Förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck*, 2021, s. 17.

Tabell 1. Metoder och arbetssätt i våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet

Namn	Nivå	Område	Målgrupp	Fokus	Arena	Framtagen	Utvärderad
Mentorer i våldsprevention	Universell	Våldsprevention/ HRV	Personal som arbetar med ungdomar 13–19 år	Genus, åskådarsansats, ledarskap, normer	Skola, ÖFV	MÅN	Effektutvärderad (ej randomiserad)
En kommun fri från våld	Universell	Våldsprevention	Kommunal verksamhet	Diskutera, identifiera, agera	Kommunal/ ÖFV	MÅN, flera kommuner och städer	Nej
Machofabriken	Universell	Våldsprevention/ HRV	Ungdomar 13–25 år	Normer, maskulinitet, samtycke, makt	Skola, ÖFV	Unizon & MÅN	Nej
Inget att vänta på	Universell	Våldsprevention	Kommunal verksamhet	Samverkan	Kommun, socialtjänst, polis, ÖFV	Jämställdhetsmyndigheten/ MUCF	Nej
Kärlek börjar aldrig med bråk	Universell/ selektiv	Våldsprevention/ HRV	Pojkar och flickor	Maskulinitet, femininitet, åskådareffekt, pornografi, normer	Skola, ÖFV,	Juventas ungdomsjour	Nej
Modiga killar, Modiga tjejer	Selektiv	HRV	Ungdomar 13–24 år			KFUM Linköping	Processutvärderad

Hedersrelaterat våld och förtryck

Av kunskapsöversikten framgår att det finns behov av ökad kunskap om hedersproblematik generellt hos flera yrkeskategorier, samt hos personal i fritidssektorn. En studie som genomförts i Stockholms stad, Göteborg stad och Malmö stad lyfter behovet av att öka kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck bland personal i kommunernas fritidsverksamhet, speciellt den osynliga utsattheten hos killar.³²

Brist på kunskap kan bidra till att förbise beteenden hos barn och unga som visar på utsatthet

Det framkommer till exempel att det kan finnas svårigheter att uppmärksamma hedersmotiv hos föräldrar (vårdnadshavare) och i ungas beteenden. Brist på kunskap kan göra att professionella förbiser beteenden hos barn och unga som kan visa på utsatthet eller förtryck. Beteenden som grundar sig i hedersnormer kan missförstås till exempel som föräldrar (vårdnadshavare) som engagerar sig i sina barns fritid, när det kanske egentligen är övervakning och kontroll. Tjänstepersoner kan generellt känna sig fördomsfulla när de ska tolka handlingar utifrån hedersmotiv, vilket kan göra att till exempelvis en fritidsledare tillämpar

³² Baianstovu et al., Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar, 2019.

ett ”vuxen-” eller ”familjeperspektiv”. Det kan vara att rationalisera beteenden att pappor är engagerade i sin dotters fritid, när det egentligen handlar om övervakning och social kontroll. Gränsen mellan föräldrar (vårdnadshavare) som är engagerade i sitt barns uppfostran till föräldrar/vårdnadshavare som förtrycker sitt barn utifrån hedersmotiv kan upplevas svårtolkad för många.

Förutom behov av ökad kunskap om det hedersrelaterade våldets uttryck och dess konsekvenser finns det även behov av kunskap om verksamma metoder för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns metod- och utbildningsinsatser som används lokalt men det saknas ett systematiskt arbete över hela landet.³³

Det finns därmed ett behov av att sprida de metoder som används på lokal nivå. Av Jämställdhetsmyndighetens kartläggningar av metoder och utbildningsinsatser mot hedersrelaterat våld, riktade till pojkar och unga män, framgår att det är en låg spridning av dessa metoder. Av kartläggningen framgår även att en majoritet av metod- och utbildningsinsatser är framtagna av civilsamhällsorganisationer. Civilsamhällsorganisationer saknar generellt resurser för att följa upp och sprida insatserna till hela landet.³⁴

Exempel på metoder och arbetsätt för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck

I kunskapsöversikten har metoder på främst universell och selektiv nivå identifierats. Metoderna har ofta en normförändrande ansats som fokuserar på maskulinitet, heder och mänskliga rättigheter. Metoderna är inte specifikt utformade för den öppna fritidsverksamheten, men är utformade för att kunna användas av olika aktörer såsom skola och fritidsverksamhet.

Nedan presenteras exempel på metoder som bedöms som relevanta i den öppna fritidsverksamheten. Metoderna har inte effektutvärderats, men däremot ibland processutvärderats.

Elektra ambassadörsutbildning

Elektra ambassadörsutbildning är en del av Fryshusets förebyggande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Fryshuset är en ideell organisation som bedriver verksamheter på flera orter runt om i Sverige, där unga har möjlighet att skapa och delta i ungdomsdrivna aktiviteter, utbildningar och arbete. Elektra är en del av Fryshuset sedan 2002, som arbetar förebyggande mot hedersrelaterat våld och förtryck genom attitydpåverkande och opinionsbildande åtgärder. Elektra utbildar och föreläser för både unga och yrkesverksamma på skolor, myndigheter och övriga aktörer som kommer i kontakt med utsatta unga.

Agera goda förebilder för andra unga

Ambassadörsutbildningen (tidigare Sharafs hjältar och hjältinnor) är en viktig byggsten i Elektras verksamhet där unga tjejer, killar och ickebinära möts, samtalar och tränas i att agera goda förebilder för andra unga. Utbildningen

³³ Jämställdhetsmyndigheten, Förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, 2021, s. 17.

³⁴ Ibid, 2021

riktar sig till unga mellan 15 och 25 år som vill lära sig mer om hedersfrågor och mänskliga rättigheter. De behöver inte själva ha erfarenhet av att leva i en hederskontext utan det viktigaste är att de brinner för frågan och vill bidra till att skapa en förändring. Utbildningen är uppdelad i tre delar. Den första delen handlar om kännedom, med fokus på att skapa ett tryggt rum att samtala i genom att arbeta med grupprocessen och samarbetet. Syftet är att gruppen ska få kännedom om sig själva, Fryshuset och Elektras värdegrund och en introduktion till vad hedersrelaterat våld och förtryck är. Den andra delen handlar om kunskap, och ger en djupare kunskap om vad hedersrelaterat våld och förtryck är genom att ta in experter och yrkesverksamma personer som jobbar med frågorna. Syftet är att ge gruppen en överblick över problematiken, förstå helheten utifrån olika perspektiv och hur problematiken bemöts i olika yrkesroller samt se var det är möjligt att få hjälp och stöd. Den sista delen handlar om förändring och att fånga gruppdeltagarnas kunskaper, insikter, perspektiv, tankar, engagemang och vilja för att göra något aktivt och konkret. Här fokuserar gruppen på attitydförändring genom att arbeta med interaktiva övningar och hemuppgifter. Deltagarna får verktyg i retorik, ledarskap, socialt entreprenörskap och storytelling för att motivera och inspirera till förändring.³⁵

Krävs ett långvarigt arbete med nolltolerans

Det som tidigare benämndes Sharafs hjältar har processutvärderats av forskare, som följde flera av de gruppdiskussioner utbildningen är uppbyggd utifrån.³⁶ Utvärderingen visade på att det förekom en viss attitydförändring bland de unga män som deltog. Men forskarna lyfter samtidigt att deras studie visar att det är svårt, men inte omöjligt, det är att ändra ett mycket gammalt värdesystem genom en attitydförändrande intervention. Forskarna menar att det krävs ett långvarigt arbete med nolltolerans mot heder för att arbeta bort hedersnormerna och att det är angeläget att otvetydigt visa hur hedersnormer begränsar och begränsar även killars frihet och livsvillkor.³⁷

Ambassadorsutbildningen pågår under två terminer i en sluten grupp med träffar en gång i veckan. Syftet med utbildningen är att förse deltagarna genom diskussioner om jämställdhet, demokrati och mänskliga rättigheter verktyg att förstå och förändra normer, värderingar och attityder som begränsar ungas sexualitet och rättigheter att leva ett fritt och självständigt liv. Därmed fungera Elektras ambassadörer som förändringsagenter där de sprider sin kunskap vidare i sina lokalsamhällen genom att utbilda andra eller driva sina egna projekt. Unga som tidigare deltagit i ambassadorsutbildningen och diplomerats som Elektra ambassadörer har möjlighet att arbeta i Elektra exempelvis genom att leda kommande ambassadorsutbildning med stöd av Elektras verksamhetsansvariga.

Ambassadorsutbildningen handlar om att ge unga möjlighet att i ett tryggt rum diskutera normer och jämställdhet samt utmana sina egna attityder och värderingar. Det bidrar till en större förståelse och fördjupning i vad hedersrela-

³⁵ Sara Ibrahim, verksamhetsansvarig, Elektra, [2022-03-04].

³⁶ Rexvid & Schlytter, *Heroes, Hymen and Honour: A Study of the Character of Attitude Change among Male Youth with Their Roots in an Honour-Based Context*, 2012

³⁷ Ibid, 2012.

terat våld och förtryck är och ger kunskap om hur och av vem det är möjligt att söka hjälp. Utbildningen ger deltagarna verktyg, kunskap och förståelse kring heder genom att ämnen som mänskliga rättigheter, civilkurage, konflikthantering, sex och relationer och samtycke behandlas med fokus på hedersnormer.³⁸

Kärleken är fri

Metoden **Kärleken är fri** är en samverkansmetod framtagen av Rädda barnen tillsammans med Länsstyrelsen i Östergötland och Folkteatern i Gävleborg/Örebro. Kärleken är fri var ett treårigt (2014–2017) metodutvecklande projekt av social verksamhet med syfte att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Arbetet inom ramen för **Kärleken är fri** syftar till att ge barn och unga både kunskap om sina rättigheter och stöd om rättigheterna kränks. Stödverksamheten har utvecklats för att ge ett direkt stöd till unga mellan 13 och 24 år som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.³⁹ Arbetet med metoden har pågått sedan 2008 och har genomförts i samarbete med lokala aktörer, ansvariga myndigheter och frivilligorganisationer.⁴⁰

Kärleken är fri har processutvärderats av forskare mellan 2014–2017.⁴¹ Utvärderingen var en samverkansstudie om framtagandet av stödverksamheten. Studien synliggör bland annat utmaningar i den höga omsättning av engagerade personer som såväl civilsamhället som socialtjänsten dras med, vilket försvårar den progression och kontinuitet som krävs för metodutveckling. Samtidigt visar studien att projektet har bidragit till kunskapsutveckling av ett stort antal metodmaterial och genom verksamhetsutveckling inom de olika delprojekten. Teaterföreställningen gjorde till exempel stort intryck på projektdeltagare, skolkuratorer och elever och beskrivs som ett framgångsrikt pedagogiskt redskap att bygga klassrumsbesökens värderingsövningar kring.⁴²

Idag är det pedagogiska internetbaserade materialet och stödchatten som fortfarande är aktivt.

Den lilla handboken mot könsstypning av flickor och kvinnor

Det finns även manualbaserade metoder och stöd för fritidspersonal i arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Ett exempel är **Den lilla handboken mot könsstypning av flickor och kvinnor** publicerad av Jämställdhetsmyndigheten år 2020. Handboken riktar sig till barn- och ungdomsledare. Den har en kort beskrivning av vilka skyldigheter fritidsledaren har enligt svensk lag, hur man kan prata om respektive bör förhålla sig till diskussioner om könsstypning och när man bör skicka en orosanmälning till socialtjänsten.⁴³ Handboken finns öppen och är tillgänglig för alla på jämställdhetsmyndighetens hemsida.

³⁸ Sara Ibrahim, verksamhetsansvarig, Elektra, 2022-03-04

³⁹ Rädda barnen, **Kärleken är fri 2014–2017**, <https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/karleken-ar-fri/> [hämtad 2022-01-20]

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Sara Högdin, **Samverkan kring hedersrelaterat våld och förtryck**, Högskolan Halmstad, 2017.

⁴² Ibid.

⁴³ Jämställdhetsmyndigheten, **Lilla handboken mot könsstypning av flickor och kvinnor**, 2020.

Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning

Civilsamhällesorganisationen TRIS (Tjejs rätt i samhället) har flera tjänster och insatser de erbjuder i frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. TRIS har jourverksamhet via telefon dit barn och yrkesverksamma kan vända sig för stöd vid utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. I verksamheten finns även ett skyddat boende på Madickengården för barn, vuxna, par och HBTQI+-personer som utsätts för hedersrelaterat våld. Alla placeringar på ett skyddat boende föregås av ett myndighetsbeslut.

TRIS har även tagit fram material som riktar sig till barn och unga med funktionsnedsättning. De har dels tagit fram metodstödet **Trippelt utsatt** för gymnasiesärskolor. Metodstödet syftar till att ge stöd och hjälp i arbetet att utveckla handlingsplaner för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. De har tagit fram boken **Ingen ska bli glömd** som är en lättläst bok om hedersrelaterat våld och förtryck som är anpassad för dem med intellektuell funktionsnedsättning.

TRIS har tillsammans med Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland även tagit fram kommunikationsverktyget **Våga förstå! Våga förstå!** är framtaget för att stödja personer med intellektuell funktionsnedsättning som har svårigheter att kommunicera verbalt. Via verktyget kan personerna i stället kommunicera via emojis. Verktyget syftar till att ge intellektuellt funktionsnedsatta möjligheten att uttrycka vad de har varit med om.⁴⁴

Sammanställning av aktiva metoder och arbetssätt

Det finns fler exempel på metoder och arbetssätt som beskrivits ovan. I tabell 2 på nästa sida ges en överblick av aktiva metoder och arbetssätt som utformats direkt eller indirekt i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck i just öppen fritidsverksamhet. Metoderna är utvalda utifrån om de benämns som aktiva i öppen fritidsverksamhet i genomgångna rapporter. Insatserna är främst på universell och selektiv nivå. De universella syftar till att ge ökad kunskap till personal och unga om hedersrelaterat våld och förtryck. De selektiva metoderna är insatser riktade till individer/grupper som är i riskzon.

⁴⁴Tris & Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland, Kommunikationsverktyget **Våga förstå!**, <https://www.tris.se/publikation/2019/5/17/kommunikationsverktyget-vaga-forsta> [hämtad 2022-01-20].

Tabell 2. Metoder och arbetssätt mot hedersrelaterat våld och förtryck i öppen fritidsverksamhet

Namn	Nivå	Område	Målgrupp	Fokus	Arena	Framtagen	Utvärderad
Nationell stödtelefon	Universell	HRV	Barn, och unga i HRV-kontext	Kunskaps-höjande	Skola, socialtjänst, polis, ÖFV hälso-och sjukvård	Länsstyrelsen Östergötlands nationella kompetens-team mot hedersrelaterat våld och förtryck	Nej
Mentorer i vålds-prevention (MVP)*	Universell	Vålds-prevention/HRV	Ungdomar 13-19 år	Genus, åskådars-ansats, ledarskap, normer	Skola, ÖFV	MÅN	Effekt-utvärderad (ej randomi-serad)
Machofabriken**	Universell	Vålds-prevention/HRV	Ungdomar 13-25 år	Normer, maskulini-tet,	Skola, ÖFV	Unizon & MÅN	Nej
Kärleken är fri	Universell	HRV	Pojkar och flickor	Relation, genus, sexualitet, HBTQI	Skola, ÖFV, föreningsliv	Rädda barnen, Länsstyrelsen i Östergötland	Process-utvärderad
Elektra ambassa-dörsutbild-ning	Universell/ selektiv	HRV	Pojkar och flickor, 15-25 år	Attityd-påverkan-de och opinions-bildande åtgärder	ÖFV	Elektra/ Fryshuset	Tidigare version är Process-utvärderad
Den lilla handboken mot köns-stympning av flickor och kvinnor	Universell	HRV	Flickor	Könsstymp-ning	ÖFV	Jämställd-hetsmyndig-heten	Nej
Origo	Universell/ selektiv/ indikerad	HRV	Pojkar och flickor 13-26 år. Yrkesverk-samma	Stödtelefon/ chatt, kunskaps-höjande	Skola, polis, socialtjänst, ÖFV,	Stockholms stad	Pågående
TRIS (flera)	Universell/ selektiv/ indikerad	HRV	Ungdomar 13-25 å	Utbildnings-material, jourverk-samhet, Skyddat boende	ÖFV, särskola, skola	TRIS	Nej

* MVP fokuserar på våldsprevention i bred bemärkelse men metoden inkluderas i detta avsnitt då det finns tilläggsmoduler för hedersrelaterat våld och rasism. Modulerna har enbart beställts av Stockholms stad.

** Machofabriken inkluderar heder i sin grundliga form och ingår därför också i denna kategori.

Exempel på samverkansmodeller för våldsförebyggande arbete

SSPF-samverkan för brottsprevention på individnivå

Samverkan skola, socialtjänst, polis och fritid – SSPF, är en samverkansmodell för brottsprevention på individnivå. Syftet är att förhindra att barn och unga

hamnar i eller fortsätter med ett kriminellt beteende och/eller missbruk. Att samordna resurser möjliggör att agera snabbt och skapa gemensamma lösningar.

Modellen utgår från den danska modellen SSP (skola, socialtjänst och polis) som presenterats ovan och som har översatts och implementerats i Sverige till att även inkludera (F) fritidssektorn.⁴⁵ Utifrån våra intervjuer med forskare är det värdefullt att fritidssektorn inkluderats i samverkansformen, dels utifrån att fritidsverksamheter utgör en viktig arena för våldsförebyggande arbete, dels för att legitimera fritidssektorn som en viktig samverkanspart.

Arbetsformerna inom SSPF-modellen bygger på att de samverkande aktörerna kan dela information om enskilda barn och unga mellan varandra. För att göra det möjligt krävs att barnet/de unge personen och vårdnadshavare lämnat sitt samtycke till informationsdelning skriftligt.⁴⁶ Skolan, socialtjänst, polis eller fritid kan ta initiativ till SSPF efter samtycke från vårdnadshavare.

Brottsförebyggande rådet lyfter viktiga, nedanlistade, aspekter att tänka på när en kommun vill arbeta med samverkansformer som SSPF.⁴⁷

- Samverkan är inte en insats i sig. Klargör syftet och målsättningarna med arbetssättet. Försäkra er om att deltagande aktörer har samma målbild. Tydliggör annars olikheter.
- Avsätt resurser för arbetet och insatserna.
- Finns särskilda åtgärder (exempelvis skolinsatser) som ska erbjudas målgruppen, eller behöver dessa tillskapas innan arbetet drar i gång?
- Definiera målgruppen, så att rätt målgrupp matchas mot insatserna (se till exempel RBM)
- Kvalitetssäkra implementeringen
- Hur ska arbetet följas upp? På både individ- och aggregerad nivå.

Det har genomförts svenska studier på SSPF-samverkan. Några av de slutsatser som lyfts är att arbetsformerna har en stor tilltro hos samverkansaktörerna. Det vill säga de som arbetar direkt med SSPF. SSPF-koordinatören har en viktig roll för arbetets kontinuitet samt att det är viktigt att det finns anpassade insatser att sätta in för respektive ungdom. Dessa kan också bli mer samordnade genom samarbetet. Om insatser saknas riskerar arbetet att stanna vid informationsutbytet.

Exempel på samverkansmodeller i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

Nedan presenteras några exempel på samverkan i arbetet mot våld och hedersrelaterat våld och förtryck.

Regionala resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

Sedan 2018 har åtta pilotprojekt i olika län ägt rum för att ta fram resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck. Centrumen var tänkta att

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Brottsförebyggande rådet, **Barn, unga och brott**. <https://bra.se/forebygga-brott/forebyggande-utifran-amne/barn-unga-och-brott.html> [hämtad 2021-12-02]

⁴⁷ Ibid.

kunna ge stöd till yrkesverksamma som möter hedersrelaterat våld i vardaglig yrkesutövning. Samverkan inom ramen för resurscentrum ska enligt minimum ske mellan kommunen, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten samt regionen. En följeforskare har utvärderat arbetsprocessen i framtagandet av resurscentrumen.⁴⁸ Forskaren konstaterade att det fanns en bristfällig sakkunskap vilket i sin tur försvårade uppstartsarbetet av resurscentrumen. Det handlar delvis om en brist på samsyn utifrån uttryck som ”allt är inte heder”, eller trivialisering av hedersförtryck och våld ”i vår skola har vi inte sådana problem”. Bristen på samsyn ledde, till viss del, till en splittrad intern grupp vilket försvårade arbetet.⁴⁹

Våga stå kvar, samverkansprojekt i Söderhamn

Våga stå kvar, samverkansprojekt i Söderhamn är en samverkanssatsning i Söderhamns kommun.⁵⁰ Kommunen som är liten till storleken visar hur de utifrån en liten kommuns förutsättningar kan arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck med goda metoder och samverkan. Det var en samverkanssatsning mellan skola, socialtjänst, polis och ungdomsmottagning. Projektet genomfördes genom att anställa en strateg på kommunal nivå som arbetade med frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Det fanns flera framgångsfaktorer i projektet. Dels den politiska viljan att adressera frågan, dels att de anställda en strateg med kunskap inom området på kommunal nivå. Att strategen dessutom fick förutsättningarna att delta i sammanhang på läns- och nationell nivå möjliggjorde kunskapspåfyllnad.

Borås stads Handbok mot hedersrelaterat våld och förtryck

Borås stad har tagit fram en handbok i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och tagit ett helhetsgrepp i arbetet med våldsprevention och hedersrelaterat våld och förtryck. De har arbetat utifrån ramverket för ”En kommun fri från våld” för att ta fram hur våldsprevention kan ske i olika delar av den kommunala verksamheten. De har också utvecklat en handbok mot hedersrelaterat våld och förtryck: Våga Fråga⁵¹. Handboken är baserad på kartläggningar och rapporter från Örebro universitet⁵², TRIS⁵³ och Skolverket⁵⁴. Borås stad

⁴⁸ Resurscentra – Hedersförtryck, www.hedersfortryck.se.

⁴⁹ Rexvid, D., Resurscentra mellan idé och verklighet: en följeforskningsrapport om fyra pilotläns arbeten med att stödja utvecklingen av regionala resurscentra mot hedersrelaterat förtryck och våld, 2021.

⁵⁰ Länsstyrelsen Östergötland, Våga stå kvar, En mindre kommuns erfarenheter av ett framgångsrikt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck, 2014., s. 8.

⁵¹ Borås stad, Våga fråga – Borås stads handbok mot hedersrelaterat våld och förtryck, 2021 <https://www.boras.se/download/18.5b4fa15a177cda291b0b1e3e/1615453335113/Handbok%20mot%20hedersrelaterat%20v%C3%A5ld%20och%20f%C3%B6rtryck%202021-2022%20tillg%C3%A4nglighetsanpassad.pdf> [hämtad 2022-01-10].

⁵² Baianstovu et al., Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar, 2019.

⁵³ Ghadimi, M & Gunnarsson, S., Ung 018 – En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala, TRIS – tjejeers rätt i samhället., 2019

⁵⁴ Skolverket, Hedersrelaterat våld och förtryck – Skolans ansvar och möjligheter, ISBN: 978-91-7559-331-9, Elanders, 2020.

har inventerat deras egna verksamheter för att lokalisera behov och planera för att åtgärda dem.

Kunskap från några av våra nordiska grannländer

Inom ramen för kunskapssammanställningen har en internationell utblick genomförts, i syfte att identifiera goda exempel. Nedan presenteras resultaten.

Fritidssektorn i Norge har en tydlig roll i det våldsförebyggande arbetet

I en intervju med en utredningsledare vid MR/Forebyggingsavdelningen, Divisjon Analyse og mangfold vid Integrerings- og mangfaldsdirektoratet (IMDi)⁵⁵, framkommer det att fritidssektorn i Norge betraktas som lika central i det förebyggande arbetet som skolan. Generellt har civilsamhället hög status i Norge och fritiden är högt prioriterad. Kompetensen varierar men generellt har de som arbetar inom fritidsverksamheten pedagogisk utbildning.

Inom fritidssektorn pågår det organiserade aktiviteter och förebyggande och pedagogisk verksamhet. Huvudmän är framförallt frivilligorganisationer och kommuner. De frivilligorganisationer som får statliga medel får också utbildning och kompetensutveckling. IMDi förvaltar tillsynen över frivilligorganisationerna som bedriver verksamhet för barn och unga från 12 år och uppåt. Dessa fritidsaktiviteter sker i regel efter skolan och kan innefatta kultur, sport, samtal eller olika samarbetsprojekt med skolan. Fritidsverksamheten får ofta nyttja skolans lokaler och det finns en ambition att ta bort barriärer mellan skolan och fritidsverksamheten. Det finns även en tydlig ambition att fritidsverksamheten ska vara tillgänglig och i största möjliga mån gratis och lustbetonad.

Meningsfull fritid verkar brottsförebyggande och till integration

Av intervjun beskrivs arbetet som att det handlar om att säkra att alla barn har en arena utanför skolan och hemmet, som kan utvidga deras frihet och «kännskap till samhället». De ser att fritidsverksamheten fyller ett särskilt behov för utsatta barn och unga, och att tillgången till en meningsfull fritid verkar brottsförebyggande och bidrar till integration. Fritidsverksamheten erbjuder empowerment – träning i att säga sin egen mening, att lära känna olika personer, pröva olika aktiviteter och möjlighet till stärkt fysisk och psykisk hälsa. För vissa barn och unga kan fritidsverksamheten vara den enda trygga arenan. Intervjun berör även identifikation (alternativt förebilder) som en viktig aspekt där fritidsverksamheten kan fylla en viktig funktion i att barn och unga kan möta olika resurspersoner som de kan identifiera sig med.

Det främjande och förebyggande arbetet i Norge handlar om att kartlägga barnet för att förstå vem det är och att därefter erbjuda aktiviteter som de kan mästra och har behov av. Detta bygger på att formen är dialog- och relationsbaserad mellan fritidspersonalen och barnet/den unga. IMDi, och de frivillig-

⁵⁵ Integrations- och mångfaldsdirektoratet (IMDi) är en statlig myndighet i Norge som ska genomföra regeringens integrationspolitik. IMDi lyder under arbets- och socialdepartementet.

organisationer som bedriver fritidsverksamhet arbetar med kompetensutveckling. Organisationerna har ett ansvar för att säkerställa att personalen får utbildning och kompetensutveckling om rättigheter, barns utveckling, pedagogik och kunskap om uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck.

Det låga förtroendet för socialtjänsten gör att frivilligorganisationer blir viktiga i kommunikationen

Av expertintervjun framkommer även utmaningar som finns i arbetet med negativ social kontroll (hedersrelaterat våld och förtryck). En utmaning är gränsdragningen, vad är sträng/auktoritär uppfostran och vad är negativ social kontroll? En annan både potential och utmaning är fritidsledarens egna erfarenheter. Har du själv upplevt hedersrelaterat våld och förtryck så kan du vara bättre på att se tecken hos barn och unga men det finns samtidigt en risk för överföring av dina egna upplevelser. En annan stor utmaning är det låga förtroendet för socialtjänsten hos vissa grupper i samhället, det gör att frivilligorganisationerna blir viktiga för att bistå i kommunikationen.

Fritidssektorn i Norge är beroende av att det finns en grundläggande kompetens i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck i och omkring verksamheterna och att det krävs olika kompetenshöjande insatser. Fokus för IMDi är just nu därför kompetenshöjande insatser. Som stöd finns det olika stödtjänster och stödfunktioner i Norge. Det finns exempelvis vägledningstjänster på det nationella kompetensteamet. Det finns exempel på regionala samarbeten som syftar till stärkt samverkan mellan kommun, förskola, frivillorganisationer och att höja kompetensen kring hedersrelaterat våld och förtryck. IMDi har tillsatt ett särskilt «fage-ting» med syfte att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck som erbjuder kompetensutveckling till frivilligsektorn och kommuner.

På kommunal nivå finns ofta nätverk med fokus på tvärssektoriell samverkan kring olika hälso- och välfärdstjänster där exempelvis skola, fritidssektor, socialtjänsten och BUP ingår. Intervjupersonen lyfter särskilt vikten av tvärssektoriell samverkan med syfte att lära av varandra och få en helhetlig uppföljning av individer där exempelvis skolan kan ha en bild av en elev och fritidssektorn en annan bild.

Minoritetsrådgivare möter unga där de befinner sig

Minoritetsrådgivarprogrammet är en av IMDi:s åtgärder mot negativ social kontroll, tvångsäktenskap och könsstämpning. Myndigheten ansvarar för minoritetsrådgivarna och de är förankrade i ett samarbetsavtal mellan IMDi och kommunen/regionen, som är skolägare (huvudman) för varje skola där minoritetsrådgivaren är placerad. Målet är att minoritetsrådgivarna ska ha både en professionell miljö i IMDi och regelbundna möten med andra minoritetsrådgivare, men samtidigt vara en integrerad del av den skolmiljö där de arbetar. En fördel är att minoritetsrådgivarna finns på plats och därför kan möta unga där de befinner sig och skapa en god relation med dem.

Minoritetsrådgivarna arbetar förebyggande i skolklasser, bland föräldrar/vårdnadshavare, lärare och i relevanta miljöer genom pedagogiska presentationer och föredrag. De sprider kunskap om bland annat tvångsäktenskap och könsstämpning, vilka rättigheter människor har, vilka verktyg och vilken hjälp de kan få. Minoritetsrådgivarna arbetar också med utsatta unga på ett förutseende

eller ingripande sätt i enskilda fall och bidrar med fenomenspecifik kunskap i enskilda fall och länkar till relevanta yrkesgrupper.

På individnivå är syftet med systemet med rådgivare för minoriteter att se till att fler unga människor som riskerar att utsättas för eller är utsatta för negativ social kontroll, tvångsäktenskap eller könsstympning får rådgivning och vägledning i enlighet med sina behov och rättigheter. Minoritetsrådgivarnas målgrupp är i första hand elever och lärare i gymnasieskolor.

Dessutom är deras målgrupp även skolpersonal, handläggare och andra relevanta yrkesgrupper lokalt och regionalt som de samarbetar med, där minoritetsrådgivarna bör stärka sina färdigheter och sin förståelse för området och hanteringen av enskilda fall. Exempel på viktiga partner bland yrkesverksamma är flyktingteam, vårdgivare, polis, skolledning och barn- och ungdomspsykiatri. Minoritetsrådgivare arbetar också med föräldrar/vårdnadshavare, religiösa ledare och frivilligorganisationer. Minoritetsrådgivarna måste identifiera de nyckelaktörer och miljöer som de anser det viktigt att etablera lokalt samarbete med.

Internationell Best Practice-metod i våldsprevention används på Island

En metod som används på Island för att förebygga våld är metoden Safe dates. Metodens huvudfokus är på våld i nära relationer och visar på stark evidens internationellt. Den är bland annat aktiv i länder som Schweiz, Australien, Kanada och Storbritannien. Safe Dates har av experterna omnämnts som en metod som skulle kunna överföras till öppen fritidsverksamhet.

Metoden syftar till att hindra våldsutövning i ungas nära relationer och förhindra pågående våld att upphöra genom normförändring. Barn och unga får lära sig strategier för att hantera ilska, konflikter och uppmuntrar till att både utsatt och förövare bör och kan söka hjälp. Metoden är konstruerad för att implementeras i skolor med ungdomar mellan 13 och 15 år. Insatsen genomförs under 10 träffar á 45 minuter, vilket bland annat inkluderar teaterrollspel. Deltagarna spelar upp olika situationer vilket övriga deltagare observerar och diskuterar. I diskussionerna kan de övas i att identifiera hur subtilt våld uttrycks i uppspelen.

I Danmark är SSP-modellen central för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

Sedan 2013 har Köpenhamns stad arbetat för att förhindra negativ social kontroll genom att ta fram en ”verktyglåda”.⁵⁶ Initiativet har bestått av ett riktat skolinitiativ för de högre årskurserna i grundskolan (7–9). Skolorna har fått denna ”verktyglåda” med undervisningsmaterial, workshops, presentationer osv. som de har kunnat sätta ihop till program som riktar sig till elever, personal och föräldrar/vårdnadshavare. Åtgärden är förankrad i SSP, där en anställd ansvarar för samordningen av åtgärden, inklusive upprättande av avtal med

⁵⁶ Undervisningsministeriet – Styrelsen for undervisning og kvalitet, *Literaturstudie om forebyggelse af negativ social kontrol i dagtidbud, gritidstilbud, grundskole og på ungdomsuddannelserne*, <https://www.uvm.dk/publikationer/folkeskolen/2018-litteraturstudie-om-forebyggelse-af-negativ-social-kontrol>, 2018.

skolor om särskilda program och fysisk närvaro på skolorna och dialog med elever och lärare. Åtgärden består av följande:

- Utbildningsmaterial och dialogaktiviteter för elever som genom diskussioner om teman som rättigheter och jämlikhet bör bli medvetna om sina handlingsmöjligheter så att de kan reagera om de upplever negativ social kontroll.
- Utbildning för lärare och annan relevant personal för att identifiera och åtgärda negativ social kontroll genom utbildning och presentationer. Detta innebär bland annat att vara medveten om tecken på negativ social kontroll, känna till rådgivnings- och remissalternativ för ungdomar och ha verktyg för att föra en dialog med föräldrarna/vårdnadshavarna om frågor som påverkar ungdomars välbefinnande.
- Dialogmöten för föräldrar/vårdnadshavare om välbefinnande och uppfostran och om hur föräldrar/vårdnadshavare kan stödja sina barns akademiska och sociala utveckling, inklusive de negativa konsekvenserna för barnets utveckling om barnets möjligheter till utveckling begränsas.

Sammanfattande analys av kunskaps översikten – framgångsfaktorer och utmaningar

Utifrån kunskapsöversikten framkommer ett antal potentiella framgångsfaktorer och utmaningar vad gäller den öppna fritidsverksamhetens roll i det våldsförebyggande arbetet inklusive dess möjligheter att upptäcka och motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Övergripande handlar de potentiella framgångsfaktorerna och utmaningarna i hur samverkansformer tillämpas. Några av de framgångsfaktorer som kunskapsöversikten gett insikt till är:

- den öppna fritidsverksamheten har en unik roll i det våldsförebyggande arbetet däri att upptäcka våld och hedersrelaterat våld och förtryck
- fritidsledare och andra yrkesverksamma som ges ett tydligt mandat i arbetet kan ha en mer aktiv roll i individuella fall
- den öppna fritidsverksamheten kan med stöd i trygga, stärkande och proaktiva förebilder bidra till att stärka barn och unga som saknar andra vuxna förebilder
- verksamheten har även en god potential i att inkludera särskilt unga som skulle kunna förändra sociala normer och bidra till att bryta negativa maskulinitets- och femininitetsnormer och normalisering av våld i vardagen
- effektivt våldsförebyggande arbete kräver god lokal samverkan mellan olika aktörer.

Översikten har även konstaterat att det finns ett antal potentiella utmaningar, däribland att

- olika syn eller brist på samsyn gällande vad våld och vad hedersrelaterat våld och förtryck är kan försvåra samverkan
- den bristande kunskapen om våld och hedersrelaterat våld och förtryck kan försvåra samverkan mellan olika parter
- det finns en upplevd statusskillnad mellan olika verksamheter som arbetar med barn och unga, vilket gör det svårare att samverka.

Nedan presenteras några aspekter som synliggör potential och hinder för ett våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamheten.

En unik roll i våldsförebyggande arbete

Handboken **Inget att vänta på**, beskriver hur ett våldsförebyggande arbete kan bedrivas samordnat, systematiskt och kunskapsbaserat. Handboken syftar till att skapa förståelse för och möjliggöra utveckling av en evidensbaserad våldsförebyggande praktik med genusperspektiv i Sverige. Den utgår från fem steg för förändring, som bygger på folkhälsomodeller från WHO:s utvecklingsarbete av våldsprevention. Där lyfts fritidsverksamheten som en aktör i det våldsförebyggande arbetet. I handboken beskrivs bland annat att ”vi” behöver hitta sätt att komma in i killars och unga mäns homosociala sammanhang – i exempelvis fotbollsklubben, skolan, fritidsverksamheten eller vänskapskretsen. Detta då kollektiva görandet av maskulinitet verkar väga tyngre än en individuell killes maskulinitetsgörande. Vidare lyfts att det våldsförebyggande arbetet med fördel kan inkludera så många som möjligt av de som skulle kunna förändra sociala normer och bidra till att bryta normaliseringen av våldet i vardagen.⁵⁷

Fritidsledare som ges mandat kan ha en mer aktiv roll i individuella fall

Intervjuade forskare menar att öppen fritidsverksamhet har en unik position att upptäcka våld och hedersrelaterat våld och förtryck. Till skillnad från socialtjänsten eller polisen är öppen fritidsverksamhet en plats dit unga söker sig till frivilligt. Barn och unga har möjlighet att skapa goda relationer till vuxna utan några direkta krav. Kravlösheten kan leda till att fritidsledare får ökat förtroendekapital. Förtroendekapitalet underlättar för barn och unga att dela med sig av sina personliga liv, och kan användas som ingång för att förebygga våld. Med rätt utbildning, rutiner och kunskap skulle fritidsledare kunna upptäcka när unga blir utsatta för våld och hedersförtryck och sedan ta vidare ärendet så de unga får rätt stöd. En forskare menar att den personliga relationen mellan barn/unga och fritidsledare kan stödja barnet/den unge i möten med socialtjänst eller kuratorer. Om ett barn säger ”jag vill att fritidsledaren följer med” räcker det delvis för att häva sekretess i ett möte med exempelvis socialtjänsten. Om fritidsledare får mandatet kan de ta en mer aktiv roll i individuella fall och bidra till att barn och unga söker hjälp vid utsatthet.

⁵⁷ Jämställdhetsmyndigheten, 2020, s.99.

Effektivt våldsförebyggande arbete kräver god samverkan

Samverkansstrukturer är en viktig del för att upptäcka våld och agera på ett effektivt sätt.⁵⁸ I intervjustudien framgår att effektivt våldsförebyggande arbete kräver samverkan. Hedersrelaterat våld och förtryck kan förekomma på olika arenor, varför enskilda aktörer kan ha svårt att identifiera omfattning och allvarlighet. Intervjuade forskare och experter menar att det måste vara tydligt hur respektive aktör som arbetar med barn och unga ska agera utifrån sin roll när våld upptäcks. Om en fritidsledare har kunskapen av hela händelseförloppet, från rutiner till orosanmälningar och insatser, blir de stärkta och mer trygga i sin roll. Vikten av samverkan lyfts också av Jämställdhetsmyndigheten som understryker att SSPF-samverkan kan vara en god styrgrupp att utgå ifrån i arbetet med våldsprevention på kommunal nivå.⁵⁹

Inventera mål och roller kopplat till samverkan

Fritidsledare bör samverka med alla lokala aktörer som möter unga och utgå ifrån de arenor där de unga befinner sig mellan hem, skola och fritid; allt från skolan, socialtjänsten, bostadsbolag, polisen och biblioteket till de lokala idrotts- och kulturföreningarna.

Tre av de intervjuade forskarna menar att varje samverkanspart, även den öppna fritidsverksamheten, behöver inventera sina mål och roller kopplat till samverkan. Samverkanspartners i det förebyggande arbetet mot våld och hedersförtryck behöver tydliggöra respektive parts roll internt innan samverkan påbörjas. Detta är viktigt för att undvika konflikter och ansvarsförskjutning. Att tydliggöra roller och ansvar gör det möjligt att förstå var det egna uppdraget tar slut och ha tillit till att andra professioner tar vid och gör sitt arbete enligt deras uppdrag.

Viss forskning visar att målgruppens behov och rättigheter ska stå i centrum och forma samverkan i ett framgångsrikt förebyggande arbete.⁶⁰ Om inte målgruppens behov styr samverkan kan det bli konflikter om ansvarsområden där parterna ser till sitt eget arbete i relation till andras. Ett hinder till god samverkan kan alltså vara om relationerna mellan samverkansparterna hamnar i centrum, i stället för målgruppens behov.

Avsaknad av samsyn kring definition försvårar samverkan

Styrkan i samverkan är att de unga i området möts av samma förhållningssätt och samma sätt att agera oavsett vart de vänder sig. Från intervjustudien framkommer att brist på kunskap om vad hedersrelaterat våld och förtryck är kan försvåra samverkan.⁶¹ Det är därför viktigt att våldsförebyggande arbete sker utifrån att alla samverkanspartners ser hedersrelaterat våld och förtryck som ett

⁵⁸ Jämställdhetsmyndigheten, *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete*, 2020.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Söderberg, C., *Individeriktad brottsprevention: om SSPF och viljan att samverka*, 2016.

⁶¹ Rexvid, D., *Resurscentra mellan idé och verklighet: en följeforskningsrapport om fyra pilotläns arbeten med att stödja utvecklingen av regionala resurscentra mot hedersrelaterat förtryck och våld*, 2021.

problem. Om inte personalen är övertygad om hedersproblematiken internt är det inte möjligt att arbeta effektivt för att motverka våld och hedersförtryck. Det finns därför behov av att alla medarbetare och ledare får en grundläggande utbildning i våld samt hedersrelaterat våld och förtryck och möjlighet att prata ihop sig om även kring lagar och riktlinjer såväl nationellt som internationellt. Det gäller såväl mellan verksamheter och professioner som inom fritidsverksamheten.

Bristande kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck är en utmaning i samverkan

Personer som i sitt arbete med barn i offentlig eller privat verksamhet får kännedom om utsatthet är enligt svenskt lag skyldiga att anmäla det till socialtjänsten. Fritidsledare är därmed skyldiga att anmäla till socialtjänsten vid oro om förekomst av alla typer av våld.⁶² I studier av socialtjänstens arbete framkommer det att hedersrelaterat våld och förtryck uppfattas som ett kontroversiellt arbetsområde som är förenat med många dilemman. Att socialtjänsten saknar kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck innebär att samverkan kan försäras.⁶³

Fritidsledarna och cheferna i intervjustudien beskriver att de upplever att socialtjänsten i vissa fall inte vet hur de ska hantera hedersrelaterade fall.

Anledningen till bristen på stöd och kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck förklaras av att området inte har varit prioriterat.⁶⁴ Det har inte förekommit någon systematisk kompetenshöjning inom Sveriges socialtjänst fram till de senaste åren. Detta är dock på väg att ändras. Hedersrelaterat våld och förtryck lades till exempel till som obligatoriska moment i socionomutbildningen (bland andra) 2018.⁶⁵

Fritidsverksamhetens låga status ett hinder för god samverkan

Kunskapssammanställningen visar att det finns en upplevd statusskillnad mellan olika verksamheter som arbetar med barn och unga, vilket gör det svårare att samverka.⁶⁶ I en studie om SSPF, som är en samverkansmodell för brottsprevention, studerades statusskillnadens betydelse i samverkan. Aktörer inom fritidssektorn som deltar i samverkan mellan skola, socialtjänst och polis kan uppleva att de har en lägre status än övriga samverkansaktörer i det förebyggande arbetet.⁶⁷ Brist på status lämnar tolkningsföreträde för övriga aktörer vilket leder till att fritidssektorn tar mindre plats och upplever begränsningar i samverkan.

Samtidigt har sammanställningen visat att fritidsverksamheten i några av våra nordiska grannländer ses som en viktig aktör i det våldsförebyggande

⁶² Socialstyrelsen, *Lagstiftning om samverkan kring barn och unga*, 2015. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2015-2-35.pdf>

⁶³Högdin, S., 2017.

⁶⁴Olsson, H., & Bergman, A. (2021).

⁶⁵ Jämställdhetsmyndigheten, 2021:13, *Utbildning för ökad kunskap. Slutredovisning av uppdrag om utbildning till lärosäten om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, 2019–2020.*

⁶⁶ Söderberg, C., *Individeriktad brottsprevention: om SSPF och viljan att samverka*, 2016.

⁶⁷ Ibid.

arbetet, till skillnad från Sverige. Den danska modellen SSP (skola, socialtjänst och polis) har översatts och implementerats i svenska kommuner men har utvidgats till att även inkludera fritidssektorn.

Enkätundersökning till öppen fritidsverksamhet

Med anledning av att det finns begränsad kunskap om den öppna fritidsverksamhetens förutsättningar och möjligheter att arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete bedömde myndigheten det som önskvärt att genomföra en enkätundersökning under hösten 2021 för att

- ta reda på hur kompetens- och kunskapsläget ser ut bland de aktörer som driver öppen fritidsverksamhet
- undersöka vilka behov och förutsättningar de har för detta.

I detta avsnitt presenteras resultaten från enkätundersökningen gällande främst den öppna fritidsverksamhetens våldsförebyggande arbete samt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Urval och enkätens utformning

Enkäten tog sitt avstamp i myndighetens tidigare kartläggning av öppen fritidsverksamhet från 2018.⁶⁸ Frågorna bearbetades under hösten 2021 av Ramboll, MUCF och Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland (NKT). I arbetet rådfrågades även en referensgrupp med personer som arbetar direkt i öppen fritidsverksamhet eller i något av de regionala och nationella nätverken som samlar yrkesverksamma inom ramen för öppen fritids- och ungdomsverksamhet. Ett samråd hölls också med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) för att kvalitetssäkra enkäten och säkerställa att den var relevant för mottagarna.

De allra flesta som svarat har en chefsposition med ansvar för öppen fritidsverksamhet

Totalt svarade 235 representanter från 202 kommuner. Det var förhållandevis vanligt att flera personer i samma kommun gick ihop och besvarade enkäten gemensamt för att höja kvaliteten på svaren. Könsfördelningen bland respondenterna är jämn och de allra flesta har en chefsposition med ansvar för öppen fritidsverksamhet på olika nivåer i den kommunala förvaltningen.

Av naturliga skäl skiljer sig kommunernas förutsättningar åt. Verksamheterna är av varierande storlek och med tanke på den goda svarsfrekvensen bland landets kommuner finns såväl storstads- som landsbygdskommuner representerade.

Resultatet som presenteras från nästa avsnitt, ”Bakgrundsfrågor”, och framåt följer enkätens indelning med tre huvudsakliga avsnitt: bakgrundsfrågor, hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete. Ett avsnitt i enkäten berörde även effekter av covid-19-pandemin.

⁶⁸ MUCF, Kompetens- och utvecklingsbehov i öppen fritidsverksamhet, 2019.

I avsnittet kommer även bearbetade diagram att redovisas, och i de flesta fall har frågor slagits ihop för att göra resultatpresentationen mer överskådlig och för att förenkla jämförbarheten.

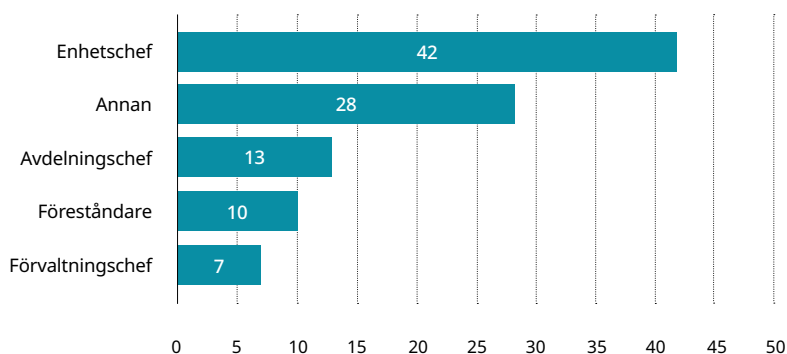
Bakgrundsfrågor

I genomsnitt har respondenterna ansvar för 4,4 verksamheter per person. Den vanligaste inriktningen är allmän fritidsgårdsverksamhet, och det i särklass vanligaste är att kommunen är huvudman för verksamheterna.

Bland besökarna är pojkarna i viss majoritet, respondenterna uppskattar att cirka 60 procent av besökarna i verksamheterna är pojkar eller unga män. Vad gäller personalen är cirka 70 procent heltidsanställda enligt respondenternas uppskattning, men en betydande andel (cirka 17 procent) är timanställda. Den vanligaste utbildningsbakgrunden bland personalen är slutförd fritidsledarutbildning (36,8 procent) eller gymnasieutbildning (36,6 procent).

Om respondenterna

Figur 1. Vilken är din roll? Procent.

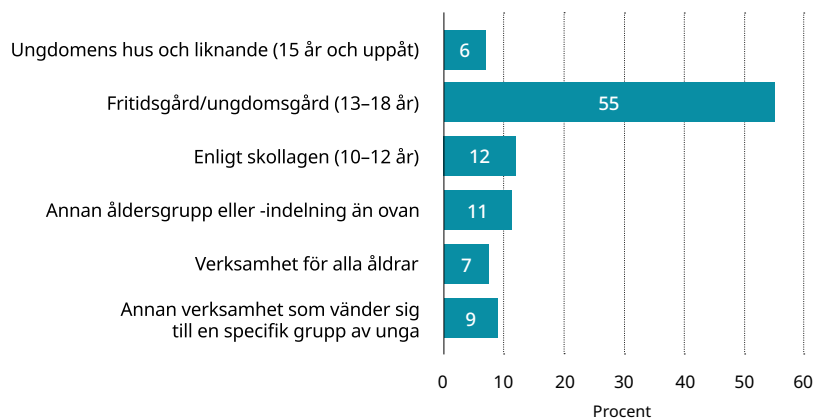
Kommentar: Antal svarande är 235 personer.

Denna figur demonstrerar vilka respondenterna är som svarat på enkäten. Den yrkesgrupp som svarat på enkäten är främst enhetschefer (42 procent). Bland de

som angivit ”Annan” roll är det många som har närliggande chefsroller, såsom fritidsgårdschef eller kulturskolechef, men även fritidsledare, samordnare och olika typer av strateger i kommunerna.

Om verksamheterna

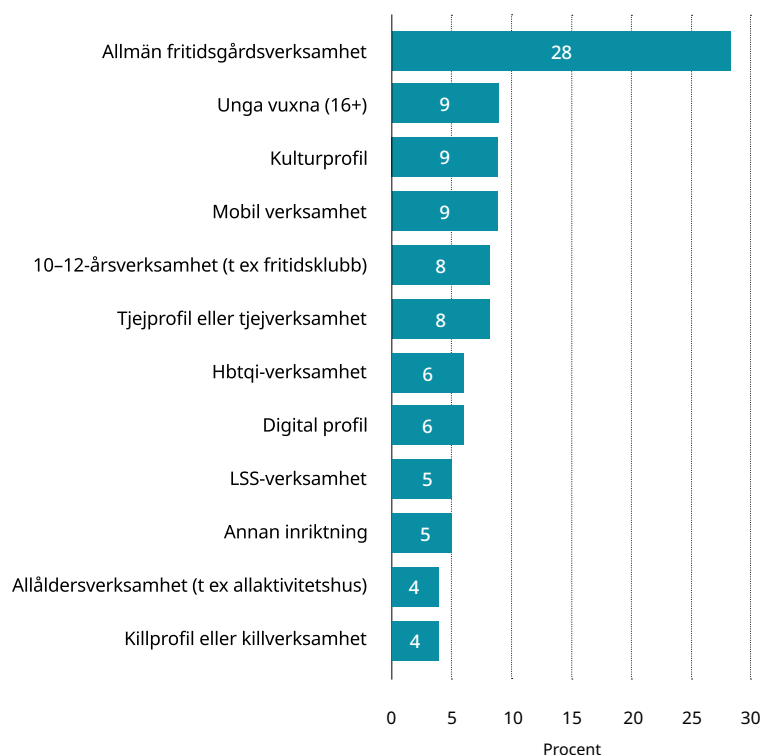
Figur 2. Vilken typ av verksamheter har du ansvar för?

Kommentar: Antal svarande var 235 personer. Respondenterna fick ange hur många verksamheter av olika slag de har ansvar för. Procentsatserna i diagrammet anger alltså andelen av det totala antalet verksamheter som faller inom en viss kategori. I genomsnitt har varje respondent ansvar för 4,4 verksamheter.

Den vanligaste förekommande verksamheten som respondenterna uppger att de har ansvar för är fritidsgård/ungdomsgård (13–18 år). Bland de som angivit ”Annan åldersgrupp” förekommer en rad olika kombinationer med både yngre barn och äldre unga. Det rör sig till exempel om parklekar eller öppen förskola för barn som är yngre än 10 år samt fritidsverksamhet för äldre unga, ibland så långt upp i åldrarna som 30 år. Därtill finns en rad andra åldersindelningar än de föreslagna. Bland de som svarat ”Annan verksamhet som vänder sig till en specifik grupp av unga” förekommer många svar som fångas av nästa fråga om inriktningar, till exempel LSS-verksamhet, hbtqi-verksamhet och kulturprofil, men också fritidsaktiviteter för unga med funktionsnedsättning, bibliotek och uppsökande verksamhet.

Figur 3. Vilka inriktningar har verksamheten/erna?

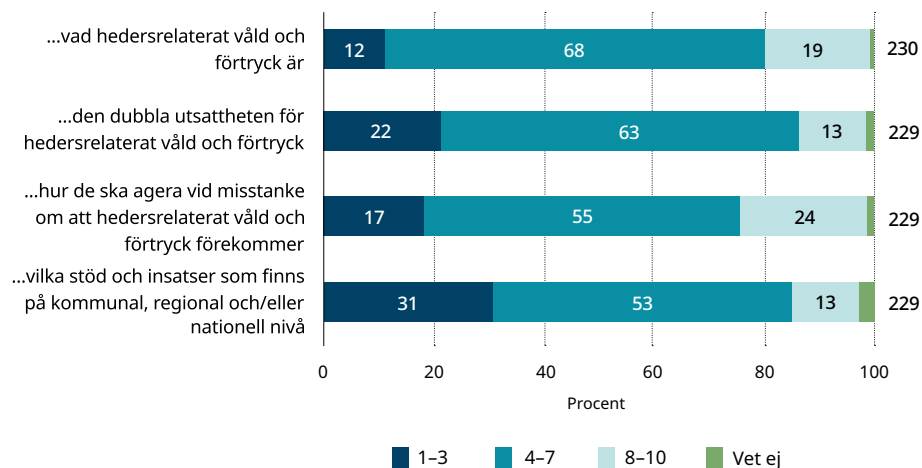
Kommentar: Antal svarande är 235 personer. Respondenterna kunde ange flera inriktningar, totalt angavs 795 inriktningar. Procentsatserna i diagrammet anger andelen av dessa 795 svar som tillhör respektive inriktning.

Den med bred marginal vanligast förekommande inriktningen inom respondenternas verksamheter är allmän fritidsgårdsverksamhet. Bland de som har angett ”Annan inriktning” förekommer bland annat fritidsaktiviteter för unga med funktionsvariation samt idrotts- och friskvårdsprofiler.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Personalens kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck

Figur 4. Uppskatta hur stor personalens kunskap är om...

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på respektive fråga. Respondenterna ombads att skatta personalens kunskapsnivå på en skala 1-10 där 1 motsvarar "Ingen kunskap" och 10 "Mycket stor kunskap". För diagrammet ovan är svaren klustrat utifrån 1-3 som låga, 4-7 som varken låga eller höga och 8-10 som höga kunskapsnivåer.

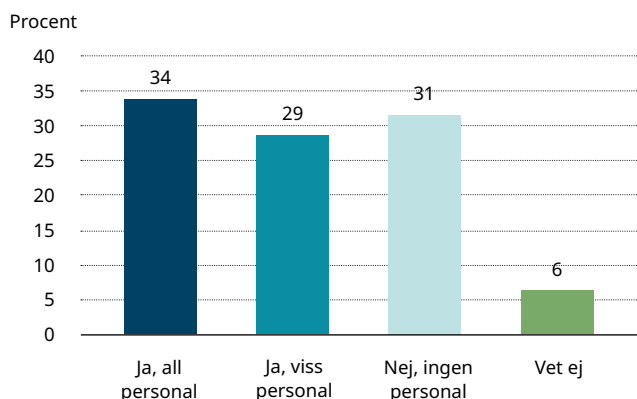
Majoriteten av svaren faller i mitten. Respondenterna uppfattar personalens kunskapsnivå som högre när det gäller **vad hedersrelaterat våld och förtryck är**, samt hur de ska **agera** när det förekommer. Däremot är kunskapen påtagligt låg om vilka **stöd och insatser** som finns att ta del av. Även när det kommer till dubbel och trippel⁶⁹ utsatthet som kan drabba vissa grupper av unga såsom hbtqi-personer eller unga med funktionsnedsättning är kunskapen förhållandevis låg.

Kunskapsnivåerna varierar mellan kommunerna. Det är en relativt stor andel av respondenterna som uppger att personalens kunskapsnivåer är låga eller obefintliga, men också flera som upplever att personalen har mycket stor kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Respondenterna hade också möjligheten att lämna kommentarer i fritextform. I dessa framkommer att kunskapen även varierar mycket inom samma kommun, där stort kunskapskapital ofta finns hos enskilda individer i personalen.

⁶⁹ Frågan är dock endast ställd utifrån den dubbla utsattheten.

Utbildning, rutiner och metoder kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck

Figur 5. Erbjuds personalen i verksamheten/erna utbildning kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck?

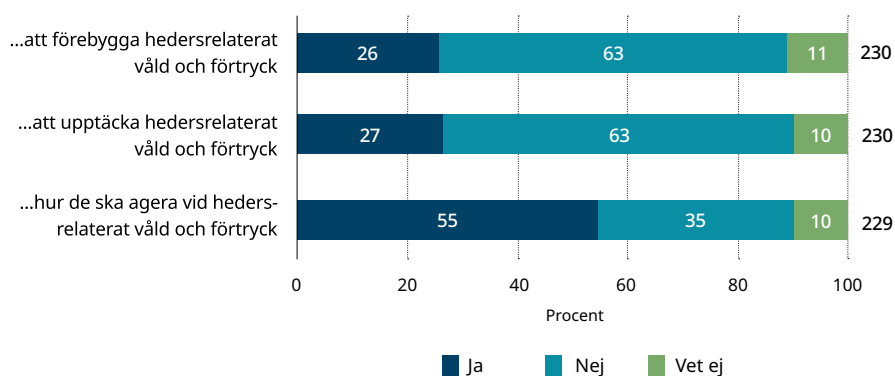

Kommentar: Antal svarande är 228 personer.

Även om en majoritet av respondenterna uppger att personalen erbjuds utbildning kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck så är spridningen mellan kommunerna stor. I en knapp tredjedel av kommunerna erbjuds ingen personal utbildning på området.

I de kompletterande fritextsvar som respondenterna kunde lämna framgår att utbildning är betydligt vanligare för heltids- än deltidsanställd personal. Utbildningsinsatserna framgår också huvudsakligen som frivilliga för personalen och flera respondenter påpekar att de i regel sker som punktinsatser än som kontinuerlig fortbildning.

Figur 6. Har verksamheten/erna rutiner/metoder för...

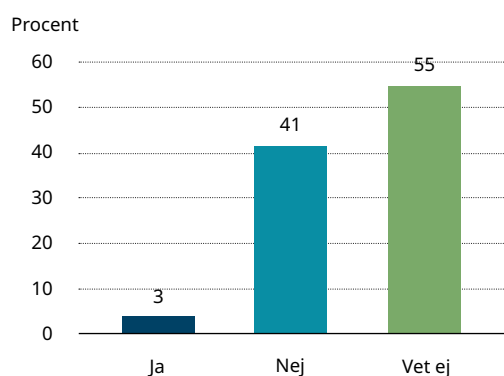

Det är vanligt förekommande att verksamheterna har rutiner för hur personalen ska agera när hedersrelaterat våld och förtryck redan har förekommit, men det är mer ovanligt med rutiner för att förebygga och upptäcka. I fritextrutor kopplat till frågan har många respondenter pekat på generella rutiner och metoder, till exempel genom ett förebyggande värdegrundsarbete. I många kommuner finns också samordnare med ansvar för frågan och fritidsverk-

samheterna har representanter i SSPF-nätverk (skola, socialtjänst, polis och fritid). Flera påpekar också att personalen är försiktiga med den konventionella turordningen att kontakta föräldrar/vårdnadshavare och göra orosanmälan när det gäller potentiella fall av hedersrelaterat våld och förtryck, då det finns risk att föräldrarna/vårdnadshavarna är förövare. Rent generellt efterfrågas mer stöd för att minska personalens osäkerhet.

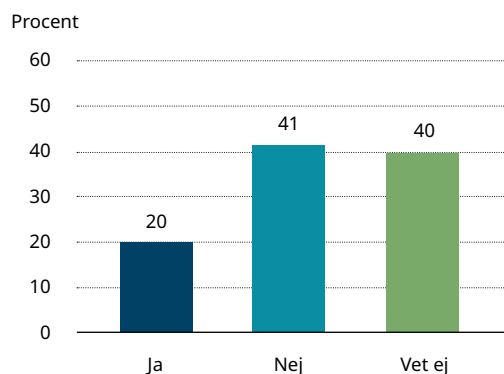
Förekomst av hedersrelaterat våld och förtryck

Figur 7. Har det förekommit att barn eller ungdomar i verksamheten/erna blivit bortförda utomlands mot sin vilja under de senaste 12 månaderna?

Kommentar: Antal svarande är 230 personer.

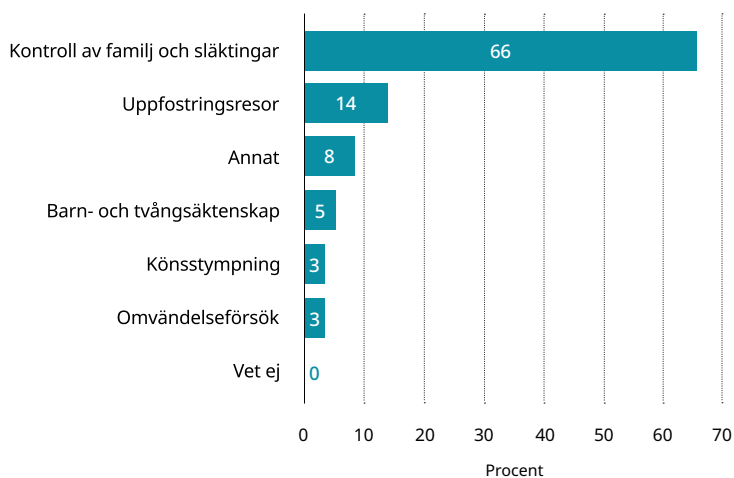
Figur 8. Har det förekommit annan typ av hedersrelaterat våld och förtryck inom verksamheten/erna under de senaste 12 månaderna?

Kommentar: Antal svarande är 224 personer.

Den samlade tolkningen av Figur 7 och 8 är att andelen som svarar "Vet ej" är betydligt större på frågan som rör huruvida barn eller unga förts utomlands mot sin vilja, samtidigt som andelen som svarar "Nej" är densamma för båda frågorna. En tolkning är att det är svårt för ansvariga inom fritidsverksamheten att följa vad som pågår i de ungas liv när de inte är i verksamheten.

Figur 9. Vilken typ av problematik inom hedersrelaterat våld och förtryck har förekommit?

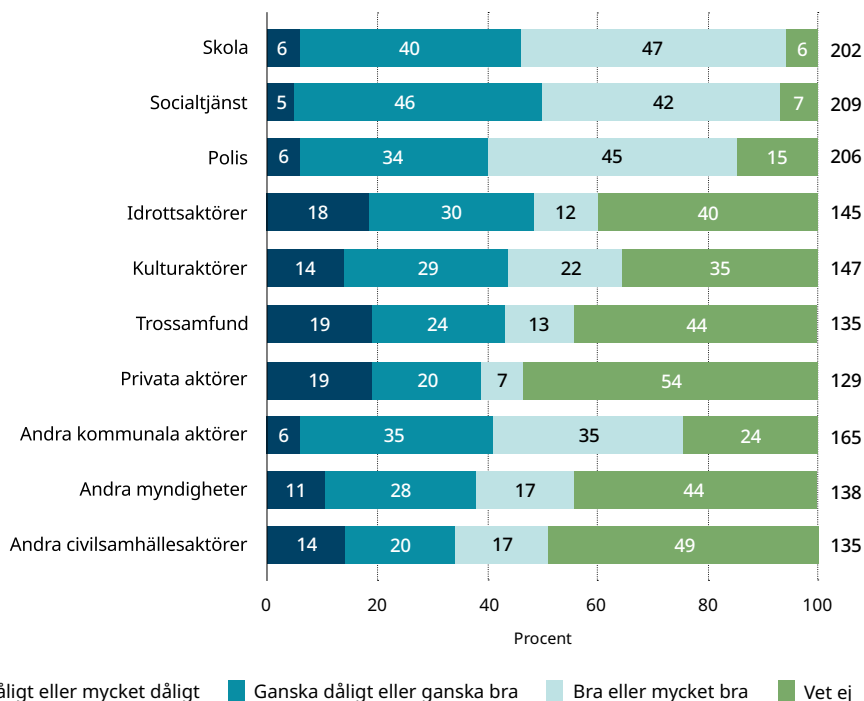

Kommentar: En respondent kan ange flera fall av hedersrelaterat våld och förtryck efter att de har svarat "Ja" på föregående fråga. Procentsatserna i diagrammet anger hur stor andel av de totala svaren som faller inom respektive kategori.

Kontroll av familjemedlemmar är med bred marginal vanligast. Intressant är att ingen av respondenterna som uppger att det förekommit fall av hedersrelaterat våld och förtryck i verksamheten svarade "Vet ej" på frågan om vilken typ av problematik det rörde sig om. Det framstår alltså som att det är svårt för verksamheterna att upptäcka problematiken, men när de väl gör det är de i regel väl införstådda med vad som har skett. Bland de som angett "Annat" är svaren snarlika de övriga kategorierna, till exempel kontroll av pojkvän, misshandel och homofobi.

Samverkan med andra aktörer i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

Figur 10. I arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, hur fungerar samverkan med följande aktörer?

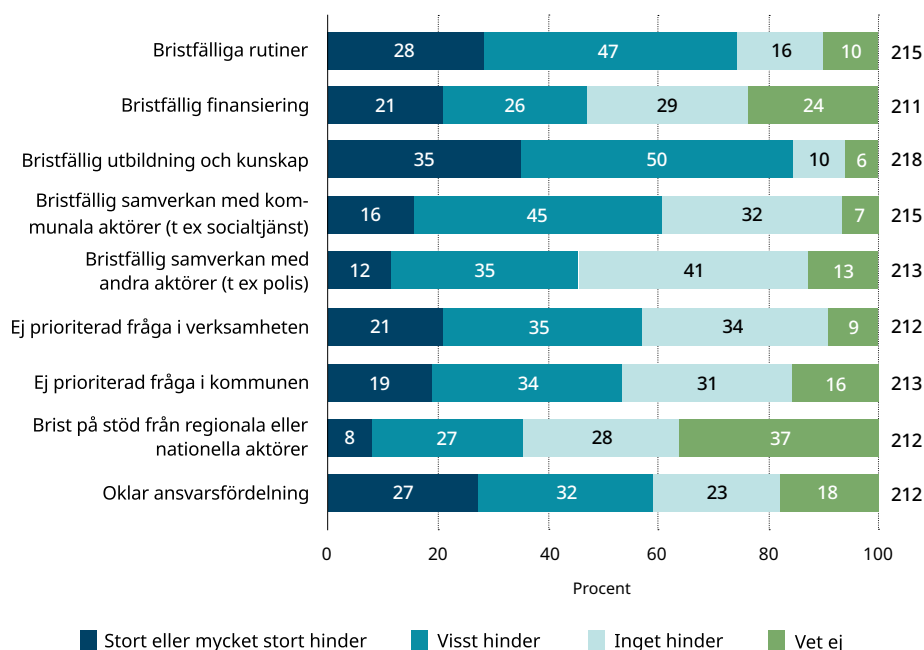
Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på respektive fråga (de hade möjligheten att inte svara alls för enskilda kategorier). Svartalternativen fanns i sju kategorier (från "Mycket dåligt" till "Mycket bra", samt "Vet ej"). I diagrammet har vi klustrat ihop de olika svartalternativen till tre nya kategorier samt "Vet ej".

Samverkan anses fungera bäst med skola, socialtjänst och polis, samt med övriga kommunala aktörer. Det framstår som att mycket av samverkan sker på kommunal nivå. Det är också påtagligt att antalet svar faller när vi rör oss ner längs listan med aktörer i diagrammet och att andelen som svarar "Vet ej" blir allt större. Det framstår alltså som att de aktörer som respondenterna upplever att samverkan fungerar bäst med också är de som flest respondenter känner att de kan uttala sig om.

I de kompletterande fritextsvar som respondenterna kunde lämna i samband med denna fråga nämns sekretessen hos socialtjänsten som en utmaning i samverkansarbetet av ett antal personer.

Hinder i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

Figur 11. Vilka hinder möter ni i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck?

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat för respektive kategori. I diagrammet har vi klustrat ihop svarsalternativen "Stort hinder" och "Mycket stort hinder".

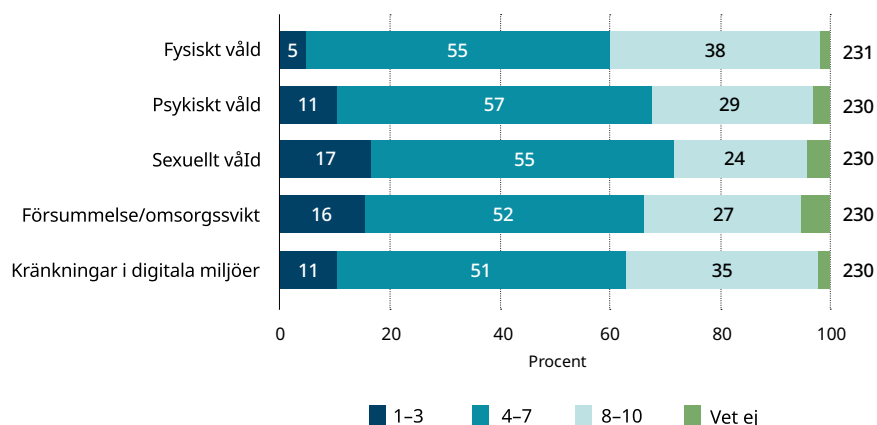
Respondenterna upplever att bristande utbildning och kunskap är det största hindret i arbetet, följt av bristfälliga rutiner. Samverkan med andra aktörer upplevs inte som ett särskilt stort hinder. Relativt få respondenter svarar att brist på stöd från regionala eller nationella aktörer utgör ett stort eller mycket stort hinder, men det är samtidigt en stor andel som svarade "Vet ej", vilket skulle kunna tolkas som att respondenterna inte känner till vilka stödfunktioner som finns.

Respondenterna kunde i fritextsvar ange andra hinder samt lämna kommentarer. Bland de som angav "Annat" var det flera som påpekade att hedersfrågor är svårt att jobba med då det sker i det fördolda och inte kommer till personalens kännedom. Det är också flera respondenter som påstår att hedersfrågor inte är relevant i deras kommun för att det inte förekommer.

Våldsförebyggande arbete

Personalens kunskap om våldstyperna

Figur 12. Uppskatta hur stor personalens kunskap är om respektive våldstyp mot barn och unga, dess uttryck och konsekvenser.

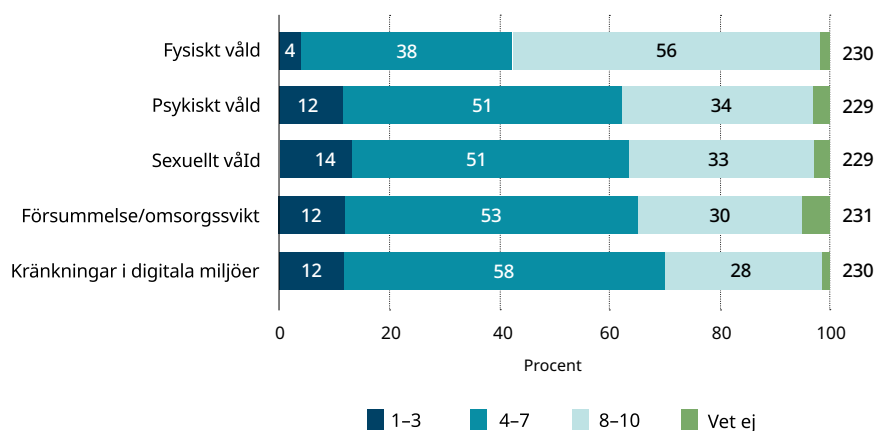

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive våldstyp. Respondenterna ombads att skatta personalens kunskapsnivå på en skala 1-10 där 1 motsvarar "Ingen kunskap" och 10 "Mycket stor kunskap". För diagrammet ovan har vi sedan klustrat svaren 1-3 som låga, 4-7 som varken låga eller höga och 8-10 som höga kunskapsnivåer.

Respondenterna upplever att personalens kunskapsnivå är som högst gällande **fysiskt våld** och **kränkningar i digitala miljöer**. Lägst kunskap finns inom **sexuellt våld**. Inom samtliga våldstyper är det en större andel av respondenterna som svarar att personalens kunskapsnivå är hög än låg, även om den största andelen av svaren faller i mitten. Spridningen mellan kommunerna är dock stor, det förekommer både relativt många kommuner där personalens kunskap skattas till de lägsta värdena på den 10-gradiga skalan, men också många där kunskapen skattas som mycket stor.

Personalens kunskap om hur de ska agera vid förekomst av våld

Figur 13. Uppskatta hur stor personalens kunskap är om hur de ska agera vid förekomst av respektive våldstyp mot barn och unga.

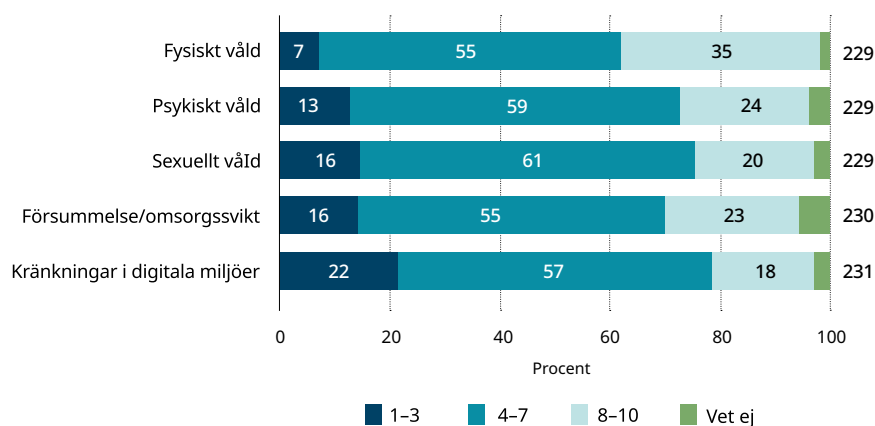
Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive våldstyp. Respondenterna ombads att skatta personalens kunskapsnivå på en skala 1-10 där 1 motsvarar "Ingen kunskap" och 10 "Mycket stor kunskap". För diagrammet ovan har vi sedan klustrat svaren 1-3 som låga, 4-7 som varken låga eller höga och 8-10 som höga kunskapsnivåer.

Även när det gäller hur personalen ska agera är kunskapen som störst inom **fysiskt våld**. Det är till och med en majoritet av respondenterna som svarat att personalens kunskap är hög när det kommer till **hur de ska agera** vid förekomst av denna våldstyp. Vid en kombinerad analys av denna figur och den föregående är det noterbart att personalen uppfattas ha **stor kunskap om kränkningar i digitala miljöer**, men relativt **låg kunskap om hur de ska agera när det förekommer**. Generellt sett är andelen som svarat att personalen har en **hög kunskapsnivå** större när det kommer till **hur de ska agera** vid förekomst av våld än för den generella kunskapen som illustrerades i föregående diagram.

I de kommentarer som respondenterna kunde lämna i samband med frågorna framkommer att personalen upplever att det finns olika utmaningar för de olika våldstyperna. Till exempel är det av naturliga skäl svårare att upptäcka psykiskt våld än fysiskt då det inte syns lika tydligt. Det upplevs också som en utmaning med gränsdragningen för verksamheten: hur långt sträcker sig personalens ansvar för vad som försiggår i ungdomarnas liv utanför verksamheten? Denna frågeställning blir särskilt relevant när det gäller hur personalen kan förväntas agera vid försummelse och digitala kränkningar.

Personalens kunskap om vilka stöd och insatser som finns kopplat till våldsprevention

Figur 14. Uppskatta hur stor personalens kunskap är om vilka stöd och insatser som finns på kommunal, regional och/eller nationell nivå kopplat till respektive våldstyp.

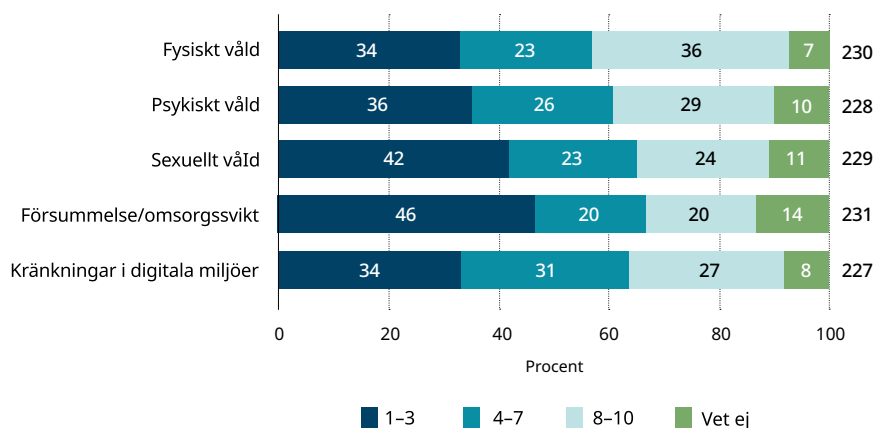

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive våldstyp. Respondenterna ombads att skatta personalens kunskapsnivå på en skala 1-10 där 1 motsvarar "Ingen kunskap" och 10 "Mycket stor kunskap". För diagrammet ovan har vi sedan klustrat svaren 1-3 som låga, 4-7 som varken låga eller höga och 8-10 som höga kunskapsnivåer.

När det gäller personalens kunskap om **stöd och insatser** kopplat till våldsprevention är mönstret mellan våldstyperna likt personalens kunskap om hur det ska agera: kunskapen är som **högst** inom **fysiskt våld** och som **lägst** inom **digitala kränkningar**. Den generella kunskapsnivån för **alla våldstyper** uppskattas dock vara påtagligt **lägre** när det kommer till vilka **stöd och insatser** som finns än för **hur personalen ska agera**.

Utbildning, rutiner och metoder kopplat till våldsprevention

Figur 15. Erbjuds personalen i verksamheten/erna utbildning kopplat till respektive våldstyp?

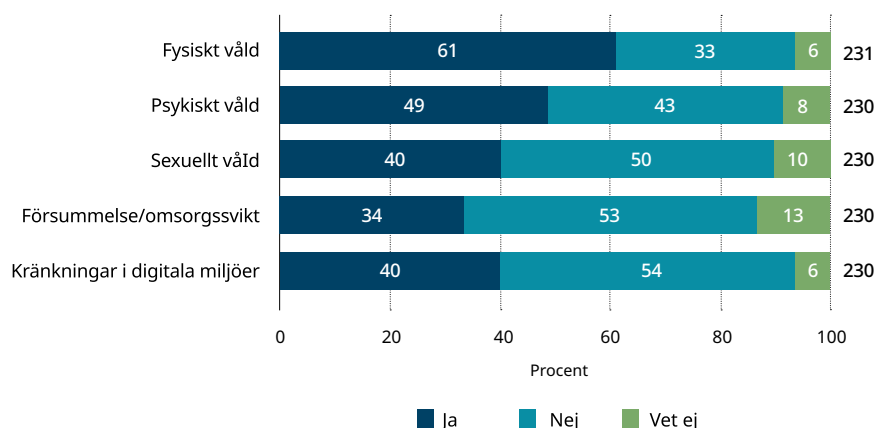

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive våldstyp.

Den uppskattade utbildningsfrekvensen är lägre när det kommer till **sexuellt våld** och **försummelse/omsorgssvikt**. Rent generellt är det en stor andel av kommunerna där respondenterna uppger att ingen personal erbjuds utbildning om våldsprevention, oavsett vilken våldstyp vi tittar på.

I de kommentarer som respondenterna kunde lämna i fritextformat framkommer att utbildningsutbudet styrs av vad som arrangeras av kommunen. Det är också vanligt att temat är våld i nära relationer, men inte nödvändigtvis riktat mot barn och unga specifikt och att våldstyperna inte behandlas var för sig. Det är också flera respondenter som ger uttryck för att personalen inte vet vart de ska vända sig för stöd och insatser, även om de vet att de existerar.

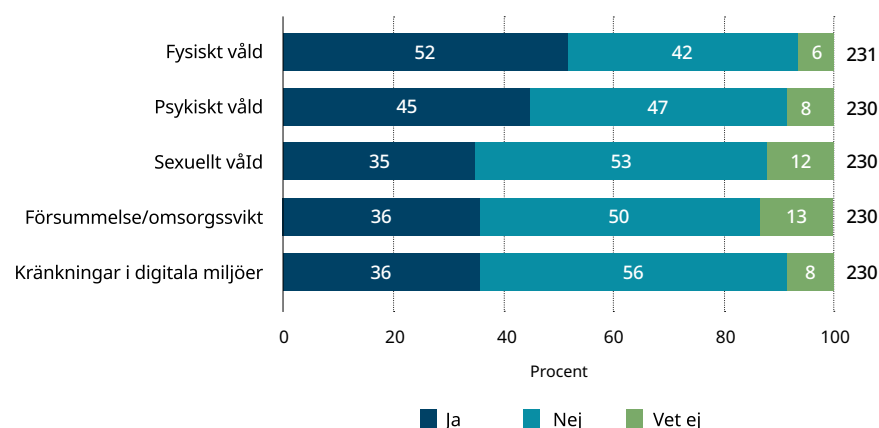
Figur 16. Har verksamheten/erna rutiner/metoder för att förebygga förekomsten av respektive våldstyp?

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive våldstyp.

Även när det kommer till förebyggande rutiner är det vanligast att verksamheterna **har rutiner för fysiskt våld**, där mer än hälften av respondenterna har svarat ”Ja”. Allra **ovanligast** är det att verksamheterna har rutiner/metoder för att **förebygga försummelse/omsorgssvikt**. I respondenternas fritextkommentarer påpekar flera hur svårt det är att jobba förebyggande med denna våldstyp då det är någonting som sker utanför verksamheten och som därmed är svårt att förhindra. Gränsdragningen för personalen blir en utmaning. I allmänhet inriktas det förebyggande arbetet på generellt värdegrundsarbete, inte minst när det gäller psykiskt våld.

Figur 17. Har verksamheten/erna rutiner/metoder för att upptäcka förekomsten av respektive våldstyp?

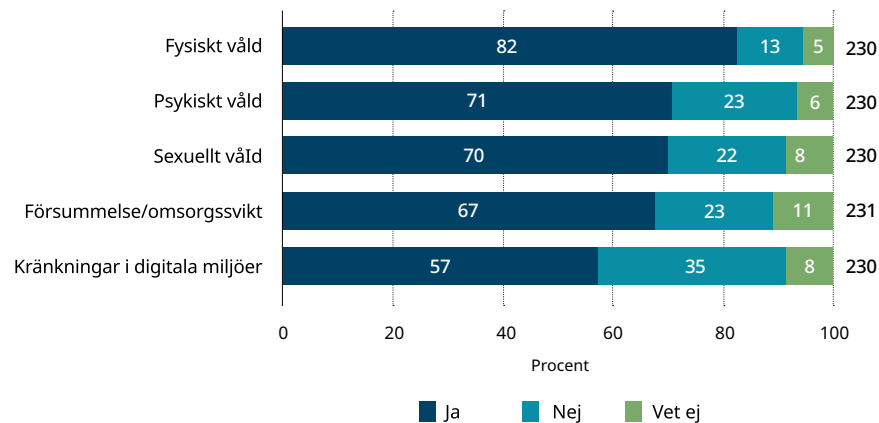

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive våldstyp.

När det gäller **rutiner/metoder för att upptäcka förekomsten av våld** är fördelningen något jämnare mellan våldstyperna än i föregående fråga, andelen som har svarat ”Ja” inom fysiskt våld är lägre även om den fortsatt är störst. Den **lägsta andelen ”Ja”-svar** finns inom **sexuellt våld**. I respondenternas fritextkommentarer påpekar vissa att personalen erhållit sex- och samlevnadsutbildning, men för de allra flesta är ämnet väldigt utmanande att prata med de unga om.

I kommentarerna är det också tydligt att fokus ligger på våld i verksamheterna, men respondenterna efterfrågar mer stöd för att jobba med våld på andra platser, såsom i hemmet.

Figur 18. Har verksamheten/erna rutiner/metoder för hur personalen ska agera vid misstanke om respektive våldstyp?

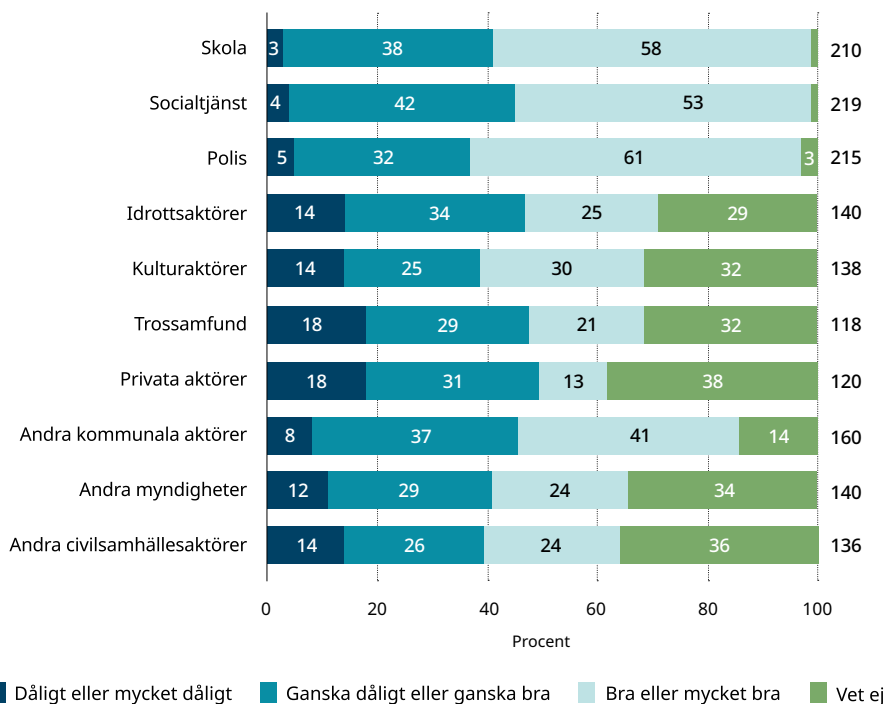

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive våldstyp.

Jämfört med de två föregående frågorna är det **betydligt vanligare** att verksamheterna har **rutiner/metoder** för hur personalen ska **agera vid misstanke om våld**, oavsett vilken våldstyp det handlar om, men framför allt inom **fysiskt våld**. Rutiner för till exempel orosanmälningar är väletablerade i verksamheterna. Den **lägsta andelen ”Ja”-svar** hittar vi inom **kränkningar i digitala miljöer**. I fritextkommentarerna som respondenterna kunde lämna framstår det som att många verksamheter har rutiner för att hantera kränkningar i sina egna digitala kanaler, men att det finns en generell brist på kunskap kopplat till de ungas liv på internet. En stor del av ansvaret faller på personalen som efter bästa förmåga försöker finnas på till exempel sociala medier, men de systematiserade rutinerna är förhållandevis ovanliga.

Samverkan med andra aktörer i det våldsförebyggande arbetet

Figur 19. I det våldsförebyggande arbetet, hur fungerar samverkan med följande aktörer?

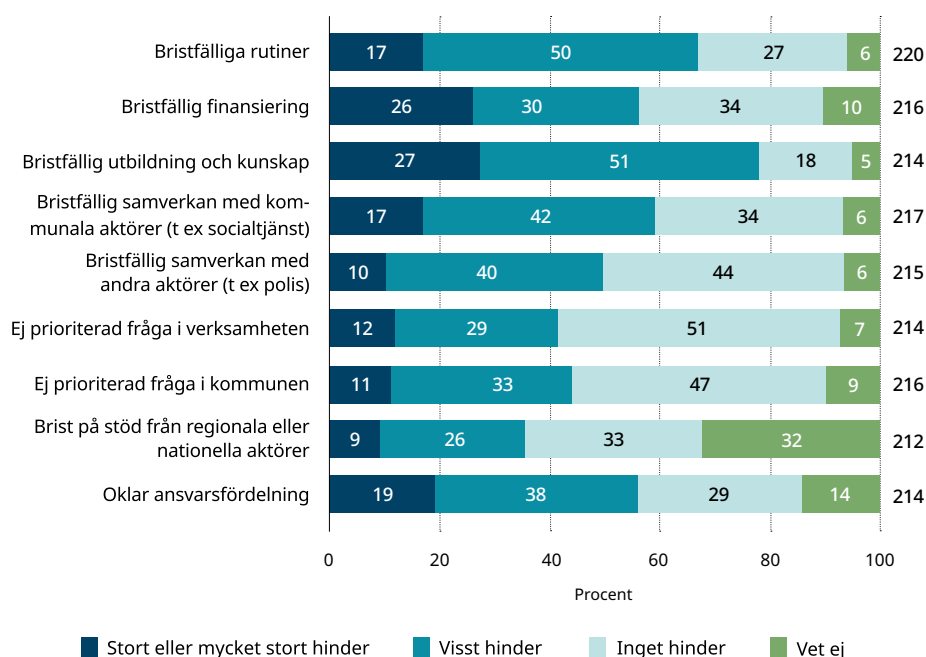
Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive aktör. Svartalternativen fanns i sju kategorier (från "Mycket dåligt" till "Mycket bra", samt "Vet ej"). I diagrammet har vi klustrat ihop de olika svartalternativen till tre nya kategorier samt "Vet ej".

Likt i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck upplevs **samverkan** som **bäst med skola, socialtjänst och polis**, samt **andra kommunala aktörer**. Det är också dessa aktörer som flest respondenter har en uppfattning om, vilket framgår av antalet respondenter som anges till höger om staplarna. Noterbart är också att **andelen som svarat "Vet ej"** är mycket stor för flera av de potentiella samverkansaktörerna.

I fritextkommentarerna nämner flera respondenter att de är med i samverkansforum av olika slag, något som framstår som ännu mer vanligt när det kommer till våldsförebyggande arbete än hedersrelaterat våld och förtryck.

Hinder i det våldsförebyggande arbetet

Figur 20. Vilka hinder möter ni i det våldsförebyggande arbetet?

Kommentar: Siffrorna till höger om staplarna visar hur många respondenter som har svarat på frågan för respektive hinder. I diagrammet har vi klustrat ihop svarsalternativen "Stort hinder" och "Mycket stort hinder".

Precis som för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är det **bristfällig utbildning och kunskap** som ses som det **största hindret i det våldsförebyggande arbetet**. För samtliga övriga föreslagna hinder är andelen som svarat "Inget hinder" större än andelen som svarat "Stort eller mycket stort hinder". Det framgår också som att **våldsförebyggande arbete är högt prioriterat i kommunerna** (i ännu större utsträckning än det hedersrelaterade förtrycket), samt att samverkan med andra aktörer fungerar väl. Den höga andelen som svarat "Vet ej" när det kommer till stöd från regionala eller nationella aktörer tyder på att respondenterna saknar kunskap om vilka stödfunktioner som finns.

I respondenternas fritextkommentarer nämns ytterligare hinder, till exempel utmaningen med att arbeta förebyggande när det inte upplevs som fritidsverksamhetens uppdrag. Därtill är sekretessen hos socialtjänsten ett hinder för samverkan inom kommunen.

Analys och diskussion

I följande avsnitt presenteras den samlade analysen av resultatet av datainsamlingen utifrån verksamheternas perspektiv samt med stöd av den samlade erfarenheten från regeringsuppdragets första halvår. Den generella bilden bekräftar till stora delar det som har framkommit av kunskapsöversikten som beskrivs i kapitel ”Kunskapssammanställning av arbetet i öppen fritidsverksamhet” – det vill säga att det finns en kunskapsbrist gällande våldsförebyggande arbete och i synnerhet kunskap om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Verksamheterna efterfrågar kompetensutveckling för att kunna stärka upp arbetet. En del i detta handlar om behovet av att synliggöra och tydliggöra fritidsledarens potential, roll och mandat. Samtidigt finns det exempel på verksamheter med hög kunskapsnivå och som aktivt arbetar våldsförebyggande på olika sätt. Generellt finns det god kunskap och handlingsplaner för hur personalen kan agera vid förekomst av fysiskt våld men råder större osäkerhet kring övriga våldstyper.

Möjligheten till, och vikten av, goda relationer mellan fritidsledare och barn och unga beskrivs som grunden i den öppna fritidsverksamhetens våldsförebyggande arbete. Behovet av att stärka relationsbyggandet ses därför som central del i kompetensutvecklingsinsatser, och att detta kan utvidgas till vårdnadshavare.

Kunskapsläget om våldsförebyggande arbete i öppen fritidsverksamhet

I följande avsnitt presenteras resultat gällande kunskap om våld och våldsförebyggande arbete i den öppna fritidsverksamheten

Kunskapen är som störst vad gäller fysiskt våld

I enkätundersökningen framkommer att personalen främst har kunskap om fysiskt våld och dess uttryck. De fördjupade intervjuerna bekräftar denna bild. Fritidsledare har generellt en god grundnivå vad gäller kunskap om våld mot barn och unga, samt rutiner för hur de ska agera vid förekomst av fysiskt våld i den öppna fritidsverksamheten och i viss mån vid misstanke om våld utanför verksamheten. De flesta har handlingsplaner för hur de ska agera vid förekomst av våld och vid konflikthantering.

Det finns en betydligt större osäkerhet vad gäller andra våldstyper. Från de fördjupade intervjuerna framgår att fritidsledarna har svårare att dels identifiera, dels veta hur de ska agera vid annat, mer ”osynligt” våld, så som psykiskt våld. De flesta önskar därför ökad kunskap i hur de kan upptäcka exempelvis psykiskt eller sexuellt våld.

Det våldsförebyggande arbetet är i liten utsträckning systematiserat

I intervjuerna framkommer det att våldsförebyggande arbetet i öppen fritidsverksamhet generellt inte sker strukturerat. Det förebyggande arbetet beskrivs ofta utifrån verksamheternas generella värdegrundsarbete, vilket innebär ett normkritiskt förhållningssätt, att skapa tillitsfulla relationer, att ha

närvarande vuxna samt inkluderande och trygga miljöer. Dessa aspekter beskrivs av många fritidsledare och chefer som grundstenarna i det förebyggande och främjande arbetssättet, och något som de själva ser som sitt huvuduppdrag. Gränsdragningen för vad som är fritidsledares roll när det kommer till det förebyggande arbetet på universell nivå upplevs av många som en utmaning, och fritidsledare önskar en tydligare bild över vad som är deras ansvar. För att kunna bedriva ett effektivt förebyggande arbete ser många att det finns behov av ett systemiserat arbete som inkluderar en diskussion om fritidsledares roll och samverkan med andra aktörer så som skola och socialtjänst.

Universella metoder med en normkritisk ansats är den vanligaste förebyggande metoden

De förebyggande metoderna som verksamheterna lyfter är framför allt universella förebyggande metoder med ett normbrytande eller genusförändrade perspektiv. De metoder som nämnts, dock ej i hög utsträckning, är MVP (mentorer i våldsprevention) och Machofabriken. Flera verksamheter beskriver att de har nolltolerans mot våld i verksamheten, men saknar strukturerade arbetssätt och metoder för att förebygga våld.

I intervjuerna framgår att flera kommuner arbetar utifrån ett hbtqi-perspektiv som en del av det övergripande arbetet. Detta arbete sker oftast tematiskt, genom att till exempel fördjupa sig i hbtqi-frågor under en termin, vid temaveckor, temakvällar eller workshops. Arbetet sker samtidigt utan direkt koppling till att förebygga våld. Vad gäller kunskapen om våldsutsatthet hos unga hbtqi-personer och våldsförebyggande arbete framgår av intervjustudien att det är vanligt att en person i personalgruppen har särskilt ansvar för hbtqi-perspektivet. Exempelvis genom att en fritidsledare har erfarenhet av att själv vara hbtqi-person eller erfarenhet av att jobba med frågorna. Det framgår även att flera fritidsverksamheter är hbtqi-certifierade, samtidigt upplever arbets- och fritidsledare att en certifiering inte är tillräckligt för att i praktiken arbeta utifrån ett hbtqi-perspektiv.

Kompetensutveckling i våldsförebyggande arbete sker, men endast sporadiskt

Från enkätundersökningen framkommer att det generellt är en stor andel av kommunerna där respondenterna uppger att personalen inte erbjuds utbildning om våldsförebyggande arbete, oavsett våldstyper.

I de kommentarer som respondenterna kunde lämna i fritextformat framkommer att utbildningsutbudet styrs av vad som arrangeras av kommunen. Det är också vanligt att temat är våld i nära relationer, men inte nödvändigtvis riktat mot barn och unga specifikt och att våldstyperna inte behandlas var för sig. Det är också flera respondenter som ger uttryck för att personalen inte vet vart de ska vända sig för stöd och insatser, även om de vet att de existerar. Från våra intervjuer framkommer att flera fritidsledare gått utbildningar inom våldsprevention, men att det sker sporadiskt, och det finns önskemål om mer långsiktiga och återkommande utbildningstillfällen för att öka kunskapen och därmed jämna ut skillnader i verksamheterna.

”Det är frivilligt att delta, det är skolans inramning med deras förutsättningar. Vi behöver något som är inriktat till oss, så att vi kan jobba tillsammans. Just nu kan det vara lite att vi skjuter över det på andra. Vi behöver jobba mer tillsammans.”

Fritidsledare

Kunskapsläget om hedersrelaterat våld och förtryck i den öppna fritidsverksamheten

I följande avsnitt presenteras resultatet vad gäller kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck i öppen fritidsverksamhet.

Kunskapsläget är generellt ojämnt i den öppna fritidsverksamheten

Enkät- och intervjustudien visar att kunskapsläget om hedersrelaterat våld och förtryck är ojämnt mellan landets verksamheter och varierar mellan kommuner men att grundkunskapen generellt är låg hos personal. Kunskapen om hur hedersrelaterat våld och förtrycket tar sig uttryck är låg och fritidsledare vet inte hur de ska agera vid förekomst eller misstanke om förekomst. Det framgår att det framför allt saknas kunskap i vad fritidsledarna själv beskriver som ”gråzon”, det vill säga när det inte rör sig om grovt hedersvåld eller förtryck. I fritextsvaren från enkäten lyfter respondenter att hedersfrågor är svårt att jobba med då det sker ”i det fördolda” och inte kommer till personalens kännedom. Det är också flera respondenter som menar att frågor som rör heder inte är relevant i deras kommun för att det inte förekommer. I enkätundersökningen uppger endast 20 procent av de som svarat på enkäten att det har förekommit hedersrelaterat våld och förtryck inom verksamheterna under de senaste 12 månaderna.

Generellt är rutiner vid förekomst av hedersrelaterat våld och förtryck ”ad hoc” och det är inte helt tydligt vad fritidsledare ska göra när det sker. Orosanmälan är den åtgärd som majoriteten lyfter fram. Av intervjuerna framkommer även att kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck ofta är personbunden. Det kan till exempel finnas en person inom en verksamhet eller en person inom kommunens sociala verksamheter som besitter kunskapen, och fungerar som ett stöd vid misstanke och hedersrelaterat våld och förtryck.

Kunskapen om dubbel och trippel utsatthet är låg

Enkät- och intervjustudien visar att det framför allt är låg kunskap när det kommer till dubbel/trippel utsatthet som kan drabba vissa grupper av unga såsom unga med funktionsnedsättning eller unga hbtqi-personer. Av intervjuerna framkommer att det finns en generellt låg kunskap om aspekter som är särskilt viktiga för barn med funktionsnedsättning gällande utsatthet för våld, hedersrelaterat våld och förtryck och att det finns en stor brist på rutiner för att upptäcka den särskilda utsattheten hos denna grupp. Detta trots att denna grupp är en särskilt utsatt grupp.

Utbildning av personal sker inte systematiskt

Majoriteten av respondenterna i enkätundersökningen uppger att personalen erbjuds utbildning kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck, samtidigt är spridningen mellan kommunerna stor. I en knapp tredjedel av kommunerna erbjuds inte personal utbildning på området, samtidigt som det framgår att respondenterna upplever att just bristande utbildning och kunskap är det största hindret i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, följt av bristfälliga rutiner. Det framgår vidare i både enkätsvar och intervjuer att utbildningarna är betydligt vanligare för heltids- än deltidsanställd personal. Utbildningsinsatserna är också ofta frivilliga för personalen och flera respondenter påpekar att de i regel sker som punktinsatser än som kontinuerlig fortbildning.

Flera respondenter uppger att utbildningarna främst innehåller övergripande information och ”teori”. Den samlade bilden från intervjuerna är att verksamheterna själva ser ett behov av att öka kunskapen om våldets uttryck samt kunskap om hur fritidsledare ska agera vid förekomst eller misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck. Detta innefattar att öka kunskapen hos fritidsledare kring den ofta osynliga utsattheten även hos killar. De kommuner som intervjuats efterfrågar stöd, kunskap och utbildning med praktiska inslag och som utgår från case, gärna på plats i verksamheten.

Exempel på arbetssätt i verksamheterna

En del av kunskapssammanställningen har handlat om att samla in exempel på hur öppen fritidsverksamhet arbetar med våldsprevention och mot hedersrelaterat våld och förtryck. Nedan beskrivs exempel på hur verksamheterna arbetar baserat på de anekdotiska fynd som gjorts i enkätundersökningen, intervjuer med verksamheterna och i samtal med experter/forskare. Eftersom evidensläget kring våldsprevention i öppen fritidsverksamhet generellt är begränsad och mycket lite är beprövat eller utvärderat i Sverige har det inte varit möjligt att värdera exemplen på arbetssätt eller metoder. I följande avsnitt ges ändå några exempel på hur verksamheterna arbetar med förhoppningen om att exemplen ska ge en tydligare bild av vilka arbetssätt som används samt tillföra viktig kunskap till ett relativt outforskat fält.

Viktigt att bygga goda relationer med unga

Centralt i verksamhetsformen öppen fritidsverksamhet är det främjande arbetet och förhållningssättet, och att skapa en meningsfull och utvecklande fritid för unga. Verksamhetsformens särart ligger bland annat i att det är de ungas arena och att den är fri från krav på prestationer eller plikter såsom skolan eller andra verksamhetsformer kan uppfattas. En viktig aspekt som en majoritet av verksamheterna lyfter på frågan om vilka arbetssätt de har för att förebygga våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck är att bygga goda relationer med de unga. Frivilligheten, de låga trösklarna för fritidsledare och närvarande vuxna nämns återkommande som viktiga nycklar för att bygga förtroendekapital hos de unga.

Verksamheterna beskriver hur de arbetar med ett coachande förhållningssätt i samtal med de unga och att detta är ett vanligt förekommande verktyg för att bygga relationer men även för att arbeta med normer och värderingar.

Tillitsfulla relationer mellan personal och barn/unga är en grundförutsättning för alla delar av den öppna fritidsverksamheten menar många av de intervjuade. Inte minst är det en grundförutsättning för att upptäcka våld generellt men även för att komma åt förekomsten av hedersrelaterat våld eller förtryck. Nära ledarskap eller närvarande vuxna går hand i hand med detta och handlar både om att sätta tydliga gränser mot till exempel skojbråk och om att uppmärksamma och bekräfta positivt beteende.

En insikt som några få av de intervjuade lyfter fram är vikten av att börja bygga goda relationer med barnen redan i årskurs fyra. Åldersgruppen 10–12 åringar ses här som en viktig grupp för den öppna fritidsverksamheten att etablera goda relationer med. I arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck nämns åldersgruppen som viktigt för att underlätta arbetet i högre åldrar med att upptäcka och förebygga yttringar av våldstypen. Åldersgruppen pekas också ut som viktig för att det normkritiska arbetet ska få effekt. I intervjuerna lyfts även önskemål om att arbeta med dessa frågor även i ännu tidigare åldrar.

Ett antal verksamheter nämner hur de använder könssegregerade grupper eller aktiviteter som metod för att arbeta mer fokuserat kring särskilda temaområden. Exempelvis har några verksamheter både killgrupper där man arbetar med mansnormer och tjejgrupper där man arbetar med frågor om rättigheter, könsnormer eller mer konkret med frågor om kontroll och begränsningar. Några verksamheter beskriver att de också har använt könssegregerade så kallade integrationsgrupper för att prata med tjejer om olika sätt att leva sitt liv eller mänskliga rättigheter.

Värdegrundsarbete och normkritiskt förhållningssätt

Det framkommer att den öppna fritidsverksamheten oftast inte arbetar med färdiga paket eller enhetliga metoder, varken i arbetet med våldsprevention generellt eller med våldstypen hedersrelaterat våld och förtryck. Det verksamheterna har gemensamt är att de tillämpar några grundläggande förhållningssätt i arbetet med våld generellt, inklusive hedersrelaterat våld eller förtryck. I både intervjuerna och enkätundersökningen framkommer det att verksamheterna tillämpar delar av metoder och endast i ett fåtal fall arbetar med hela koncept.

Gemensamt för arbete både med våldsprevention och hedersrelaterat våld och förtryck är att normkritiskt förhållningssätt används som grundstomme i det främjande och förebyggande arbetet. Detta är det mest vanligast förekommande arbetssättet som verksamheterna uppger i både enkät- och intervjustudien. Genom att arbeta med värdegrund och normkritik eller normkreativitet skapas en inkluderande och öppen miljö i verksamheterna. Normkritiskt förhållningssätt används vanligtvis som grund för det våldspreventiva arbetet i verksamheterna men är också en utgångspunkt när mer riktat arbete genomförs i exempelvis könssegregerade samtalsgrupper om hedersfrågor. Det normkritiska förhållningssättet nämns också som ett huvudsakligt arbetssätt för att stärka hbtqi-perspektivet i verksamheten i stort.

I intervjuerna och enkätundersökningen förekommer också exempel på hur föräldrastöd används som ett komplement till värdegrundsarbetet i verksamheterna. I en kommun deltar personalen för närvarande i en kurs som BRIS håller

i som syftar till att ge personalen verktyg för att leda samtal med föräldrar/vårdnadshavare till barn och unga på fritidsgården.

Vad gäller våldspreventivt arbete har ett fåtal verksamheter också uppgett att de arbetar med metoderna MVP (mentorer i våldsprevention) eller med Machofabriken. Kärleken är fri och FreeZone/Fria zoner omnämns som koncept som några få verksamheter arbetar med gällande hedersrelaterat våld och förtryck.

Relationer till vårdnadshavare som förebyggande metod

Av intervjuerna med fritidsledare och chefer framgår att det har varit ett värdefullt men utmanande arbetssätt att skapa tillitsfulla relationer med föräldrar/vårdnadshavare. Att proaktivt och tidigt kontakta dem beskrivs vara viktigt för att skapa förutsättningar för att förebygga våld, i synnerhet hedersrelaterat våld och förtryck. Det beskrivs också som en grundförutsättning för att i dialog med föräldrar/vårdnadshavare tydliggöra normer och hur de hänger ihop med barn/ungas rättigheter. Några verksamheter menar att om de har hunnit utveckla en god relation med vårdnadshavarna blir det enklare att senare ta en kontakt vid oroligheter eller vid mer negativa samtal. En kommun har systematiserat detta genom att fritidsledare i verksamheterna ringer hem till vårdnadshavare i samband med att barnen börjar i deras verksamhet i årskurs fyra. Samtalet ska handla om positivitet och positiva händelser som barnet varit delaktig i, vilket gör att de bygger en relation och möjlighet att ge en positiv bild av verksamheten och barnet/ungdomen. Detta genererar bättre ingångar och borgar för att senare kunna ta de mer tuffa samtalen. Från intervjuerna framkommer att detta är viktigt inte minst i fall av hedersförtryck eller hedersvåld.

Kontakten med föräldrar/vårdnadshavare är också viktigt för att tydliggöra för dem hur fritidsgården ser på saker, och att de kan förmedla detsamma till ungdomarna hemma. Detta beskrivs skapa mer trygghet för alla.

Brister och utmaningar i arbetet

I detta avsnitt beskrivs vilka huvudsakliga brister och utmaningar som identifierats i arbetet med våldsprevention och att upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck. Särskilt fokus vilar på hur samverkan mellan öppen fritidsverksamhet och andra aktörer fungerar och vilka utmaningar och utvecklingsområden som har framkommit i kunskapssammanställningen.

Samverkan mellan öppen fritidsverksamhet och andra aktörer är mer väletablerad och utvecklad i frågor om våldsprevention än om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Kunskapssammanställningen visar att den öppna fritidsverksamhetens samverkan kring båda dessa sakfrågor vanligtvis sker med skola, socialtjänst och polis, samt med övriga kommunala aktörer. Samverkan sker i huvudsak lokalt och den öppna fritidsverksamheten ingår vanligtvis i lokala eller regionala samverkanskonstellationer, något oftare i samverkan gällande våldsprevention än om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

En utmaning för den öppna fritidsverksamheten i samverkan med andra är samverkanskonstellationernas sammansättning och verksamheternas roll och status i samverkan. Kommunernas organisering i övrigt, i viss mån, påverkar förutsättningarna för samverkan kring dessa sakfrågor. En annan samverkans-

utmaning som har uppmärksammats tidigare är sekretesshinder mellan vissa aktörer, något som även påverkar den öppna fritidsverksamhetens möjligheter att bidra i det gemensamma arbetet mot framför allt hedersrelaterat våld och förtryck.

Samverkan kring hedersrelaterat våld och förtryck har ofta stora brister

Den öppna fritidsverksamheten ingår ofta i kommunövergripande samverkanskonstellationer gällande det våldspreventiva arbetet. Samverkan är i huvudsak formaliserad men har ofta mer informella inslag i form av ad-hoc kontakt mellan enskild personal från olika sektorer. Verksamheterna uppger i intervjuerna och i enkätsvaren att det generellt sett fungerar bra att samverka med aktörer som skola, socialtjänst och polis och att samverkan i sig inte är eller består av några konkreta hinder för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Såväl enkätresultatet som intervjuerna visar att samverkan är mer väletablerad och mer formaliserad i frågor om våldsprevention än om hedersrelaterat våld och förtryck. Det kan förklaras av att kunskapsnivån gällande våldspreventivt arbete är högre i verksamheterna och att personalen tycks ha längre erfarenhet av att samverka kring våldsförebyggande arbete. Därtill är arbetet med förebyggande arbete kring till exempel fysiskt våld mer systematiskt i verksamheterna än det kring hedersrelaterat våld och förtryck. Det är fler verksamheter som har etablerade rutiner och metoder för sitt våldspreventiva arbete än som har motsvarande gällande hedersfrågor. Av intervjuerna framgår att våldsprevention är en fråga som är högt prioriterad i många kommuner, detta bidrar sannolikt till att samverkan är mer väletablerad. Både enkätsvaren och intervjuerna visar att flera verksamheter anger, som skäl till att det finns en avsaknad av samverkan kring hedersfrågor, att det inte förekommit kända fall i deras verksamheter. Det kan tolkas att det förebyggande arbetet kring hedersrelaterat våld och förtryck på många håll i landet är outvecklat, och i vissa fall kan handla om okunskap om våldets uttryck och omfattning.

Samverkan utmanande på grund av samverkanskonstellationernas sammansättning

Ett särskilt intressant resultat i kunskapsunderlaget är att öppen fritidsverksamhet tycks ha en utmaning i samverkan som handlar om verksamhetsformens och yrkesgruppens status i samverkan med andra aktörer. Från intervjuer med forskare samt chefer och fritidsledare i kommunerna framgår att samverkan mellan öppen fritidsverksamhet och andra aktörer med ansvar för våldsförebyggande arbetet behöver utvecklas.

Vad gäller samverkan kring arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck tycks öppen fritidsverksamhet ofta inte ingå i alla relevanta samverkansforum, inte inkluderas i samma utsträckning och ges inte alltid tillräckligt utrymme att påverka när myndigheter samverkar lokalt och regionalt. Detta beror delvis på befintliga samverkanskonstellationers sammansättning. Det ger också indikationer på att öppen fritidsverksamhet idag inte har den status eller mandat som samverkanspart (i förhållande till socialtjänst, skola och polis) som skulle krävas för att ta vara på verksamhetsformens fulla potential i arbetet både

med våldsprevention generellt och mot hedersrelaterat våld och förtryck mer specifikt.

Det framgår också av kunskapssammanställning att det finns behov av mer informellt samarbete, vilket sker genom att röra sig på samma platser, och möjliggör mer informella samtal, vilket även kan sänka anmälningströskeln. Det kan i sin tur skapa goda relationer mellan till exempel fältarbetare, fritidsledare och socialtjänst, och därmed möjlighet att rådfråga varandra

Förutsättningar och hinder för samverkan varierar

Kunskapssammanställningen har utforskat vilka förutsättningar och eventuella hinder som omgärdar samverkan kring våldspreventivt arbete respektive arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Den övergripande bilden är spretig och varierar mycket mellan kommunerna.

Hur kommunerna är organiserade påverkar den öppna fritidsverksamhetens förutsättningar för samverkan.

Resursbrist och kompetensbrist hos viktiga samverkansaktörer utgör hinder och utmaningar för samverkan

Andra aspekter som utgör hinder eller utmaningar för samverkan mellan öppen fritidsverksamhet och övriga aktörer är resursbrist och kompetensbrist hos en del övriga aktörer. Vad gäller resursbrist som ett hinder för mer och bättre samverkan beskrivs socialtjänstens resursbrist som ett återkommande exempel. De verksamheter som medverkar i intervjustudien upplever att socialtjänstens resursbrister ofta leder till att de uppmärksamhetssignaler som gjorts gällande en ungdom inte leder till ett ärende hos dem. Ibland kan de även hänvisa tillbaka den till verksamheten eller så faller ärendet mellan stolarna.

En annan aspekt av samverkan kring arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är att socialtjänsten ofta saknar den spetskompetens i frågorna som skulle behövas, menar flera av de verksamheter som intervjuats.

Tydligare rutiner och förhållningssätt om informationsdelning behövs

Ett annat hinder i samverkan är sekretessregler för informationsdelning mellan aktörer generellt och socialtjänstens höga sekretesskrav i synnerhet. Utmaningen nämns i hela landet och verksamheterna ger uttryck för att det finns ett stort behov av tydligare rutiner och förhållningssätt om informationsdelning gällande enskilda individer mellan aktörer. Detta gäller i synnerhet när frågeställningen rör arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

I intervjuerna med verksamheterna ger de en inblick i hur de förhåller sig till sekretesshindren. Verksamheternas ledning och personal är väl medvetna om regelverket kring sekretess mellan offentliga aktörer och det finns en stor respekt för den funktion detta också fyller. Det är en verklighet att förhålla sig till i sin yrkesroll helt enkelt, och i intervjuerna har verksamheterna resonerat och nyanserat kring detta. Det finns samtidigt ett antal konkreta exempel på hur öppen fritidsverksamhet, i samråd med andra samverkansaktörer har hittat lösningar för att hantera sekretessutmaningar. En verksamhet har erfarenhet av att det inom SSPF-samverkan var enklare om skolan bad vårdnadshavare eller familj om samtycke/medgivande än om öppen fritidsverksamhet ställde samma

begäran. När förfrågan har kommit från skolan har fler familjer medgett att information delats mellan aktörer i enskilda ärenden. Verksamhetens reflektion om orsaken till detta var att skolan har en mycket högre status i många familjers ögon än en ungdomsgård och att det förtroendekapitalet var viktigt att upprätthålla och använda för att hitta en väg framåt när ett barn/ungdom behöver stöd. Det framkommer exempelvis även att, framför allt för tjejer, kan föräldrar/vårdnadshavare i högre grad låta dem delta i den öppna fritidsverksamheten om den sker i skolans lokaler.

Utmaningar i det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

Kunskapssammanställningen kommer till konklusionen att det främjande och förebyggande arbetet kring hedersrelaterat våld och förtryck har brister i den öppna fritidsverksamheten idag. Detta beror sannolikt på flera orsaker. En grundläggande aspekt är att den generella kunskapsnivån om denna våldstyps uttryck är låg och att den kompetens som finns ofta är knuten till enskilda personer i en kommun.

Begränsad kunskap om dubbel och trippel utsatthet försvårar det främjande och förebyggande arbetet

En annan aspekt som försvårar det främjande och förebyggande arbetet är att det finns en mycket begränsad kunskap om dubbel och trippel utsatthet som många barn och unga lever med. Här ser vi att det särskilt saknas kunskap om trippel utsatthet vad gäller barn och unga med funktionsvariationer. Utöver bristande kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och dubbel/trippel utsatthet är avsaknaden av etablerade rutiner och metoder för att förebygga och upptäcka denna våldstyp en utmaning. Det råder en stor osäkerhet bland personal i många verksamheter om hur de ska värdera signaler om eventuella missförhållanden, vilket stöd som finns lokalt, regionalt och nationellt och vilken roll den enskilde fritidsledaren förväntas spela i processen.

Behov av mer kunskap om vilka stödfunktioner som finns för att upptäcka, förebygga och åtgärda

Kunskapssammanställningen visar att både chefer och fritidsledare i verksamheterna anser sig behöva mer kunskap om vilka stödfunktioner som finns både för att upptäcka, förebygga och åtgärda hedersrelaterat våld eller förtryck. Här uttrycker framför allt chefer att detta främst gäller stödfunktioner på regional och nationell nivå. Både enkät- och intervjustudien visar däremot att det finns en större trygghet i hur den anställde ska agera när hedersrelaterat våld och förtryck redan har förekommit.

Verksamheterna behöver mer stöd

Som en del av kunskapssammanställningen har enkät- och intervjustudien utforskat vilket behov av stöd eller kompetensutveckling personal i deltagande verksamheter önskar för att utveckla sitt arbete med våldsprevention inklusive arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Baskunskap och praktiska inslag om hedersrelaterat våld och förtryck önskas

Både enkät- och intervjustudien visar att personalen ser bristande utbildning och därmed kunskap som det största hindret i arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck. Av intervjuerna framgår att den kompetenshöjning som behövs både handlar om baskunskaper om våldstypens uttryck och om djupare och mer praktiskt inriktad kunskap. När det gäller baskunskaper behövs det en generell höjning av "golvet", det vill säga att den grundläggande kunskapen hos all personal i öppen fritidsverksamhet skulle behöva höjas. Här blir det särskilt viktigt att inkludera samtliga anställda i verksamheter oaktad anställningsform eller omfattning i arbetstid. Timanställda i den öppna fritidsverksamheten nämns här som särskilt viktiga att inkludera i kompetensutvecklingsinsatser. De verksamheter som intervjuats pekar på att kunskap som särskilt efterfrågas är sådan som handlar om hur hedersrelaterat våld eller förtryck tar sig i uttryck. Det är bedömningar av så kallade gråzonssituationer som upplevs som allra svårast att hantera i yrkesrollen.

Verksamheterna önskar praktiska utbildningar utifrån scenarier

Intervjuade verksamheter lyfter också att det behövs mer djupgående kunskap som utgår från konkreta och verklighetsbaserade fallbeskrivningar. Här efterfrågas mer "hands-on" utbildningsinsatser i form av workshops på plats i verksamheterna och scenarioövningar. Gärna lett av någon som har praktiska erfarenheter av hedersrelaterade ärenden. Detta beskrivs i intervjuerna som särskilt viktigt eftersom de teoretiska bitarna av hedersvåld som vanligtvis ingår i fortbildningar på temat inte ger tillräckligt med kunskap för att upptäcka om ett barn/ungdom lever i en hederskontext förrän något allvarligt redan har inträffat. Några av de som intervjuats ger exempel på webbaserade utbildningar om hedersrelaterat våld och förtryck som är utformade mer som information om fenomenet snarare än kunskap för att upptäcka eller hantera våldstypen. Några intervjupersoner beskriver också att de har tagit del av kommunövergripande utbildningar som inte haft så hög relevans för den öppna fritidsverksamhetens verklighet.

Stöd i coachande förhållningssätt och relationsbyggande med vårdnadshavare

Vidare efterfrågar personal i öppen fritidsverksamhet också fördjupade utbildningar i coachande samtal och stöd i att ha dialog med och relationer till föräldrar/vårdnadshavare och övriga familjemedlemmar. Coachande samtal med unga är ett av de främsta arbetssätten för våldspreventivt arbete, och deltagande verksamheter efterlyser därför bredare fortbildningsinsatser för att stärka upp hela personalens kunskap om metoden. Flera verksamheter identifierar också att relationsbyggande med föräldrar/vårdnadshavare och övriga familjemedlemmar är en nyckel för det förebyggande arbetet, framför allt när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck. Här menar flera av de intervjuade att fritidsledare ofta får förlita sig till sina personliga egenskaper eller erfarenheter för att hitta rätt sätt att arbeta med föräldrar/vårdnadshavare. Här finns det ett tydligt behov av ökade grundläggande kunskaper bland personal i öppen fritidsverksamhet,

oaktat om de själva bedömer att hedersrelaterade frågor inte förekommer i deras kommuner.

Mer kunskap om stödfunktioner i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

Den sammantagna bilden från enkät- och intervjustudien är att personal önskar kunskap om vilket stöd och vilka insatser som finns tillgängliga. Kunskaperna om stöd och insatser är något högre gällande våldstyperna fysiskt, psykiskt, sexuellt våld och försummelse.

När det gäller våldstyperna digitala kränkningar och hedersrelaterat våld och förtryck är osäkerheten större bland personal om vilka stödfunktioner som finns. Den bild som ges i enkätundersökningen bekräftas i intervjuer men med tillägget att fritidsledare tycks ha mer begränsade kunskaper om vilket stöd som finns gällande hedersvåld eller förtryck specifikt. Personalen i verksamheterna efterfrågar därför mer kunskap om vilka stödfunktioner som finns främst på regional och nationell nivå. Detta hänger delvis ihop med att verksamheterna inte alltid har rutiner för att upptäcka och förebygga våld generellt och hedersrelaterat våld i synnerhet.

På lokal nivå efterfrågas främst namngiva kontaktpersoner med spetskompetens inom hedersrelaterade frågor som kan kontaktas för att bolla med. Socialtjänsten nämns som ett exempel på en lokal aktör där denna kompetens bör finnas och vara tillgänglig för personal i öppen fritidsverksamhet.

Den öppna fritidsverksamhetens roll har stor potential att utvecklas

Följande avsnitt belyser aspekter av vilken roll öppen fritidsverksamhet har och skulle kunna ha i arbetet med våldsprevention och för att motverka och upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck.

Behov av att tydliggöra uppdrag och potential i det förebyggande arbetet

Av kunskapsöversikten framgår att det finns varierad kunskap hos olika centrala aktörer såsom forskare och myndigheter om vad öppen fritidsverksamhet är, hur öppen fritidsverksamhet kan definieras, dess uppdrag och roll och vilka målgrupper som omfattas av verksamhetsformen. Enkätresultaten och intervjuerna visar också att det bland fritidsledare ofta råder en osäkerhet kring vilken roll de kan och bör ha i att förebygga och upptäcka våld bland sina målgrupper. Detta innebär att det ser väldigt olika ut i landet vad gäller i vilken utsträckning verksamheterna uttalat arbetar våldsförebyggande.

Enkät- och intervjustudien visar även att organisering, resursättning, utformning och bemanning av öppen fritidsverksamhet varierar väldigt mycket mellan kommuner. Även enkätresultaten pekar på att personalsammansättning och anställningsformer ser väldigt olika ut i landet. Detta är faktorer som generellt kan påverka personalens tillgång till kompetensutveckling och tillämpning av nya rutiner och handlingsplaner.

Potential att spela en större roll i det våldsförebyggande arbetet

I likhet med flera andra myndigheters studier visar intervjuerna att öppen fritidsverksamhet som verksamhetsform öppnar upp för många fördelar i arbete med våldsprevention och i att upptäcka och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. En forskare beskriver det som ”att fritidsledarens plats på golvet gör att de kan upptäcka saker tidigt – vilket utgör en enorm potential”. Den stora potential som finns i öppen fritidsverksamhet ligger i verksamhetsformen i sig som bygger på frivillighet och med intresse- och lustdrivna aktiviteter där barn och ungas intresse och behov står i centrum. Verksamhetsformen ger goda möjligheter för barn och unga att skapa och fördjupa goda relationer till vuxna i en kravlös miljö, som i sin tur kan leda till att fritidsledare får ökat förtroendekapital. Förtroendekapitalet kan vara en viktig nyckel i arbetet med att förebygga både våld och begränsande/kontrollerande strukturer. Fritidsledarens roll ger därmed en lägre tröskel för barn att söka kontakt med en vuxen.

Med rätt utbildning, rutiner och kunskap skulle fritidsledare kunna upptäcka när barn och unga blir utsatta för våld och hedersförtryck och sedan ta vidare ärendet så den unga får rätt stöd. En forskare menar att den personliga relationen mellan unga och fritidsledare kan stödja barnet i möten med socialtjänst eller kuratorer. Om ett barn säger ”jag vill att fritidsledaren följer med” räcker det för att häva sekretess i ett möte med exempelvis socialtjänsten. Om fritidsledare får mandatet kan de ta en mer aktiv roll i individuella fall och bidra till att barn och unga söker hjälp vid utsatthet.

Förslag och bedömningar

I detta avsnitt presenterar MUCF ett antal förslag och bedömningar som myndigheten anser kan stärka arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete för fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid. De förslag och bedömningar som läggs fram bygger på den kunskap som samlats in i uppdraget tillsammans med MUCF:s tidigare kunskap och erfarenhet av arbetet med öppen fritidsverksamhet.

Dessa är

- statsbidrag för att stärka lokal och regional samverkan med den öppna fritidsverksamheten (förslag)
- statsbidrag till landets öppna fritidsverksamheter i syfte att stimulera till kostnadsfria aktiviteter för att stärka barns och ungas sociala och personliga utveckling (förslag)
- ett fritidsledarlyft i form av kompetenshöjande insatser för fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid. Insatserna bör beröra, utöver grunder i fritidsledarens yrkesroll, särskild utsatthet hos barn och unga med funktionsnedsättning och unga hbtqi-personer (förslag)
- utreda kommunernas öppna fritidsverksamheter i syfte att ta fram en nationell strategi för den öppna fritidsverksamheten (förslag)
- att utreda möjligheten att öka professionaliseringen av yrkesrollen fritidsledare gällande det våldsförebyggande arbetet (bedömning).

Statsbidrag för att stärka lokal och regional samverkan med den öppna fritidsverksamheten

Myndigheten föreslår att

MUCF får i uppdrag att fördela ett statsbidrag för att stärka lokal och regional samverkan med den öppna fritidsverksamheten i det övergripande våldsförebyggande arbetet i kommunerna.

Syftet med statsbidraget är att stötta kommunerna med att skapa en struktur för att inkludera den öppna fritidsverksamheten i det våldsförebyggande arbetet.

Kostnadernas uppskattas till 50 miljoner kronor per år i tre år.

Samverkan sker idag sporadiskt och den öppna fritidsverksamheten lämnas utanför

Samverkan mellan öppen fritidsverksamhet, polis, skola och socialtjänst är avgörande för att lyckas med det våldsförebyggande arbetet i den öppna fritidsverksamheten. Idag sker samverkan sporadiskt och ofta lämnas fritiden utanför. Den socioekonomiska analysen som genomförts inom ramen för regeringsuppdraget understryker vikten av att samtliga parter måste delta. Den konstaterar även att konsekvenserna av att lämna fritiden utanför kan få konsekvenser för samhället. Hitills har inte kommuner och regioner själva lyckats uppnå den strukturella samverkan som krävs för en nationell jämlik fritidssektor.

Myndigheten anser att ett statsbidrag behövs för att

- stötta kommunerna i arbetet med att inkludera den öppna fritidsverksamheten i det övergripande våldsförebyggande arbetet i kommunerna och därmed även legitimera den öppna fritidsverksamhetens viktiga roll i det förebyggande arbetet
- stimulera samverkan mellan relevanta kommunala verksamheter såsom trygghetsråd, grundskoleverksamhet (inklusive fritidshem) öppen fritidsverksamhet, socialtjänst samt polis men även det civila samhällets aktörer
- stärka det gemensamma våldsförebyggande arbetet genom att ta stöd av modeller (exempelvis SSPF) och hitta gemensamma rutiner i kommunen för att därmed utveckla ett gemensamt arbete inom ramen för detta
- stärka den öppna fritidsverksamhetens förutsättningar att vara del i tidiga och samordnade insatser för barn och unga (exempelvis TSI). Detta för att skapa en helhet kring insatser för barn och unga som är i behov av stöd från flera olika aktörer.

Detta kräver dock en holistisk och ”hela samhället”-ansats i vilket den öppna fritidsverksamheten är ett av flera områden som behöver stärkas. MUCF bedömer dock att riktade främjande insatser till den öppna fritidsverksamheten i samverkan med polis, socialtjänst, skola och andra aktörer är viktiga för att stärka det lokala arbetet.

Det är vidare myndighetens bedömning att målgruppens behov och rättigheter för dessa insatser ska stå i centrum. De insatser som således genomförs ska utgå från ett barnrätts- och ungdomsperspektiv.

Behov av betydande insatser för att stärka lokal och regional samverkan med den öppna fritidsverksamheten

Den omfattande variation av samverkan och utebliven samverkan lokalt och regionalt medför stora utmaningar i att stärka barns och ungas rätt till en meningsfull och utvecklande fritid.

Den kunskap som presenterats i denna delrapport visar att samverkan mellan öppen fritidsverksamhet och andra aktörer med ansvar för det förebyggande arbetet mot våld, hedersrelaterat våld och förtyck har behov av betydande insatser för att utvecklas. Det finns goda erfarenheter i grannlandet Norge som arbetat med att sudda ut barriärer mellan skola och fritidsverksamhet där den öppna fritidsverksamheten betraktas som lika central i det förebyggande arbetet som skolan.

Konsekvenser om förslaget om statsbidrag inte genomförs

Forskning och beprövad erfarenheten säger att för att samhället ska komma åt de underliggande orsakerna bakom den marginalisering som utanförskap leder till, krävs det att det görs en seriös kartläggning av hela den problembild den bär med sig, med alla lokala parter. Om detta missas, och vissa aktörer uteslut (som exempelvis den öppna fritidsverksamheten) är risken betydande att åtgärder sätts in på den punkt som förefaller vara mest uppenbar för någon aktör eller personer i stället för på den plats där de egentliga orsakerna befinner sig.

Statsbidrag till landets öppna fritidsverksamheter i syfte att stimulera till kostnadsfria aktiviteter

Myndigheten föreslår att

MUCF får i uppdrag att fördela ett statsbidrag till landets öppna fritidsverksamheter i syfte att stimulera till kostnadsfria aktiviteter.

Syftet med statsbidraget är att uppmuntra till och främja barns och ungas sociala och personliga utveckling. Särskilt viktigt är det att stärka underrepresenterade gruppers förutsättningar att delta i den öppna fritidsverksamheten och arbeta förebyggande med barn och unga som riskerar att hamna i utanförskap och kriminalitet.

Kostnadernas uppskattas till 50 miljoner kronor per år.

Uppdraget bör finansieras under perioden 2023–2025 med 50 miljoner kronor årligen, med högst 1,5 miljoner kronor, fördelat på tre år, för administrativa kostnader.

Vikten av skyddsfaktorer som bidrar till att unga inte riskerar att hamna i utanförskap

Bidraget ska användas för att stärka arbetet med den öppna fritidsverksamheten bland annat i områden med socioekonomiska utmaningar genom att främja och stödja utvecklandet av bra arbetsmetoder och meningsfulla aktiviteter för unga i dessa områden. Bidraget kan bland annat användas till att utveckla den öppna fritidsverksamheten för att bättre nå till underrepresenterade grupper så som unga med funktionsnedsättning eller unga hbtqi-personer eller att stärka den lokala samverkan mellan öppna fritidsverksamheter och aktörer som polisen, skolan, socialtjänsten, bostadsbolagen och föreningslivet i det förebyggande arbetet. Statsbidraget kan också användas i arbetet att mer systematiskt inkludera den öppna fritidsverksamheten i det övergripande brotts- och våldsförebyggande arbetet i kommunerna.

Den socioekonomiska analys som genomförts i uppdraget visar på att samhället genom investeringar riktade mot unga som riskerar marginalisering eller befinner sig i ett utanförskap kan bidra till att reducera mänskligt lidande

och ge betydligt reducerade kostnader för den enskilda och för samhället i stort. Tidiga och rätt insatser kan vara avgörande. Analysen visar även att utanförskapets omfattning och dess konsekvenser både under uppväxtåren och i vuxenlivet i form av utanförskap på arbetsmarknaden kan förebyggas. Samhällskostnaderna för utanförskap landar på tiotals miljarder kronor. Att ställa dessa kostnader i relation till kostnaderna för att reducera riskerna visar på hur viktigt det är med främjande och förebyggande tidiga insatser.

Det är på så sätt viktigt att lyfta de skyddsfaktorer som starkast bidrar till att unga inte hamnar i utanförskap. Vid sidan av skolan och föräldrarna/vårdnadshavarna utgör en aktiv och meningsfull fritid en stark skyddsfaktor.

Ett statsbidrag med två fokusområden för att stärka barns och ungas sociala och personliga utveckling

Bidraget bör delas upp i två fokusområden:

- En universell nivå som riktar sig till alla unga och grupper av unga som upplever större hinder att delta i den öppna fritidsverksamheten, så kallade underrepresenterade grupper
- En selektiv nivå för att möta unga som riskerar att hamna i utanförskap.

Det första fokusområdet är betydande för att bibehålla en kontinuitet för unga som inte befinner sig i riskzon för utanförskap, kriminalitet och dylikt. Insatsen är även betydande för att stärka arbetet med att nå ut till de barn och unga som inte haft möjlighet att delta i meningsfulla och utvecklande fritidsaktiviteter under covid-19-pandemin. Den öppna fritidsverksamheten vittnar om ett stort bortfall av besökare i verksamheterna samt ökad psykisk ohälsa hos grupper av unga.

Det andra fokusområdet handlar om att stärka insatser som kan ha en mer selektiv inriktning för att möta unga som riskerar att hamna i utanförskap. Insatserna bör planeras och genomföras med stöd i tydliga arbetssätt och tydliga mål och följas upp kontinuerligt. Arbetet kan med fördel ske i så kallade ambulering, mobila och uppsökande verksamheter gemensamt med andra lokala samhällsaktörer. Det kan ske genom att utvidga och koordinera utvecklingen av samarbete mellan skola, socialtjänst, polis och öppen fritidsverksamhet. Grunden är att utgå ifrån vart de unga befinner sig och möta dem på sina arenor.

Konsekvenser om förslaget om statsbidrag inte genomförs

De största hindren för att skapa långsiktighet i den öppna fritidsverksamheten är personella och ekonomiska resurser, bristande kompetens, samt brist på långsiktighet i verksamheten. Vad gäller det våldsförebyggande arbetet och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är dessa faktorer särskilt betydande för att få till ett systematiskt arbete i det förebyggande arbetet. I de intervjuer och den enkätundersökning som genomförts framkommer det även att arbetet ofta är eldsjalsburet, vilket innebär en risk för att skapa förutsättningar för kontinuitet och långsiktighet. Ett riktat statsbidrag kan vara avgörande för att kommuner och huvudmän ska kunna genomföra de strukturella förändringar som krävs för ett långsiktigt arbete.

Fritidsledarlyft i form av kompetenshöjande insatser för fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid

Myndigheten föreslår att

MUCF får i uppdrag att under 2023–2025 utveckla och genomföra ett fritidsledarlyft för att höja den generella kompetensen bland fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid. Myndigheten ska i uppdraget samverka med relevanta utbildningsaktörer och kommuner.

Utöver att höja den generella kunskapen behövs särskilda kunskaps- höjande insatser gällande det övergripande våldsförebyggande arbetet. Likaså finns behov av särskilda kunskaps- höjande insatser gällande funktionshinderperspektiv och barn och unga med funktionsnedsättnings utsatthet både för våld generellt och för hedersrelaterat våld och förtryck i synnerhet. Insatserna bör även innefatta ett hbtqi-perspektiv för att lyfta den dubbla utsattheten bland unga hbtqi-personer. Myndigheten ska i utvecklings- och genomförandefasen samverka med Nationella kompetenssteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (NKT) vid Länsstyrelsen Östergötland, Myndigheten för delaktighet (MFD), Jämställdhetsmyndigheten samt kommuner och utbildningsaktörer.

Syftet med ett fritidsledarlyft är att bidra till att stärka fritidsledarens yrkesroll, funktion och etik, samt göra fritidsledare och andra yrkesverksamma bättre rustade att möta utmaningar som barn och unga möter.

Kostnaderna uppskattas till 50 miljoner kronor årligen. Uppdraget bör finansieras under perioden 2023–2025 med 50 miljoner årligen. Utöver detta ska högst 5 miljoner kronor användas under 2023 för att utveckla fritidsledarlyftet tillsammans med samverkande aktörer samt för att ta fram och revidera relevant metodstöd inom ramen för arbetet.

Vissa grundläggande kompetenser och kunskaper saknas bland fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid

Över femtio procent av fritidsledare i öppen fritidsverksamhet saknar formell utbildning.⁶⁹ Det innebär att vissa grundläggande kompetenser och kunskaper saknas i verksamheterna. Samtidigt upplever fritidsledare att de ställs inför förväntningar att ta sig an nya arbetssätt men utan kompetenshöjande stöd eller ekonomiska resurser. Covid-19-pandemin har även ställt stora krav på den öppna fritidsverksamheten förmåga att anpassa sig och möta de många utmaningar som en samhällskris kan bära med sig.

Den kunskap som sammanställts i denna rapport visar att kunskapsläget om arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är ojämnt och att grundkun-

⁶⁹ MUCF:s nationella enkätundersökningen till öppen fritidsverksamhet från 2018.

skapen generellt är låg. Det finns ett behov av att öka kunskapen om våldets uttryck samt kunskap om digitala miljöer där barn och unga vistas i och där kränkningar kan förekomma. Det finns även behov av ökad kunskap om hur fritidsledare ska agera vid förekomst eller misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck. Sammanställningen visar även att det framför allt finns låg kunskap om trippel utsatthet hos barn och unga med funktionsnedsättning, härifrån förekommer det även att verksamheter saknar relevant kunskap gällande unga hbtqi-personer. I de intervjuer och den enkätundersökning som genomförts framkommer det att kunskap om och arbetet med att stärka särskilt sårbara grupper oftast är eldsjälsburet, vilket innebär en risk för kontinuitet och långsiktighet. Ett fritidsledarlyft blir följaktligen avgörande för att kommuner och huvudmän ska kunna genomföra de strukturella förändringar som krävs för ett långsiktigt arbete.

Behov av att få till en struktur, ökad samsyn och utbildningsinsatser som ges till hela personalstyrkan

Det finns även behov av att hitta struktur och gemensamma riktlinjer i hur arbetet kan ta sin form, så att det inte blir upp till den enskilda fritidsledaren att avgöra. Det framkommer även att det finns behov av ökad samsyn hos olika aktörer och inom enskilda verksamheter kring hedersrelaterat våld och förtryck. I de intervjuer som genomförts med aktörer som besitter god kunskap inom arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och våldsförebyggande arbete framhävs särskilt behovet av att utbildningsinsatser ska ges till hela personalstyrkan och inte bara personer som arbetar direkt med barn och unga. De poängtegar även vikten av ett systematiskt arbete med kontinuerlig kunskapspåfyllnad samt tillgång till stöddokument och metoder via exempelvis en digital portal med olika material som knyter an till området. Likaså framgår behovet av stöd och hjälp i hur fritidsledare och andra yrkesverksamma ska bedöma och hantera det digitala våldet och olaga våldsskildringar.

Behov av både grundläggande utbildningar med ett tydligt praktiskt inslag samt fördjupade utbildningar kopplat till coachande samtal

En del i fritidsledarlyftet är att ge kompetenshöjande insatser gällande stöd till fritidsledare och andra yrkesverksamma i hur de kan samtala med barn och unga om svåra och komplexa frågor, med stöd i ett coachande förhållningssätt. I kunskapssammanställningen framkommer det att personal i öppen fritidsverksamhet efterfrågar fördjupade utbildningar i coachande samtal och stöd i att ha dialog med och relationer till föräldrar/vårdnadshavare och övriga familjemedlemmar. Coachande samtal med unga är ett av de främsta arbetssätten för våldsförebyggande arbete, och deltagande verksamheter efterlyser därför bredare fortbildningsinsatser för att stärka upp hela personalens kunskap om metoden.

Som en del i ett fritidsledarlyft bör en del i insatserna fokusera på kompetenshöjande insatser med fokus på att dels öka kunskapen om våldets uttryck, dels att öka kunskapen om hur ledare bör agera vid misstanke om hedersrelaterat våld och/eller förtryck. MUCF ser att det finns behov av både grundläggande utbildningar med ett tydligt praktiskt inslag, samt fördjupade utbildningar

kopplat till coachande samtal, och stöd i samtal med både unga och föräldrar/vårdnadshavare och övrig familj kopplat till en hederskontext.

Myndigheten föreslår att MUCF i samverkan med Nationella kompetens-teamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (NKT) vid Länsstyrelsen Östergötland undersöker möjligheterna att genomföra den del i fritidsledarlyftet som fokuserar på att öka kunskapen om våldets uttryck och hur yrkesverksamma ska agera vid misstanke om hedersrelaterat våld och/eller förtryck.

Fritidsledarlyftet ska även lyfta kunskap om barn och unga med funktionsnedsättnings utsatthet för våld

Sammanställningen visar också att det finns ett stort behov av att öka kunskapen bland personal i öppen fritidsverksamhet om dubbel och trippel utsatthet som särskilt sårbara grupper av unga kan uppleva, i synnerhet barn och unga med funktionsnedsättning samt unga hbtqi-personer. MUCF bedömer således att det särskilt behövs ökad kunskap om funktionshinderperspektivet och barn och unga med funktionsnedsättnings utsatthet både för våld generellt och för våldstypen hedersrelaterat våld och förtryck i synnerhet. Detta är inget som ska ske i ett parallellt spår utan ska genomsyra hela insatsen.

Det är viktigt att detta arbete baseras på redan befintlig kunskap och material, bland annat med stöd i det stödmaterial som MUCF tagit fram om tillgänglighet och inkludering av barn och unga med funktionsnedsättning i öppen fritidsverksamhet.

Detta arbete bör bedrivas i samråd med NKT, Myndigheten för delaktighet och Jämställdhetsmyndigheten. En plan kring hur utbildningarna ska förvaltas vidare efter avslutat lyft behöver även ses över.

Konsekvenser om ett fritidsledarlyft inte genomförs

MUCF bedömer att satsning på ett fritidsledarlyft till fritidsledare och andra yrkesverksamma på ungas fritid möjliggör för fler fritidsledare och yrkesverksamma att få en gemensam grund att stå på, tillgång till och kunskap om metoder i hur de kan stärka det våldsförebyggande arbetet och arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck. Att stärka yrkesrollen för fritidsledare och andra yrkesverksamma kan också bidra till att skapa förutsättningar för att långsiktigt främja unga, unga hbtqi-personer och unga med funktionsnedsättnings lika rättigheter och möjligheter i enlighet med regeringens ungdomspolitiska mål liksom strategier.

Öppen fritidsverksamhet har god potential att bidra till att ge alla unga en utvecklande, trygg och meningsfull fritid. De positiva effekterna är dock beroende av verksamheternas förutsättningar att stärka kvaliteten samt personalens förutsättningar till kompetenshöjande insatser. Om inte ett fritidsledarlyft genomförs finns det fortfarande stora risker i att barn och unga möter personal som saknar grundläggande kompetens och förutsättningar att genomföra sitt arbete. Myndigheten har med erfarenhet från dåvarande Ungdomsstyrelsens tidigare regeringsuppdrag **Främjande och förebyggande** från 2006–2008 och framåt uppmärksammat de risker som kan följa med att barn och unga möter personal som saknar adekvat utbildning för yrket, och riskerna med att eventuellt socialisera in unga i riskmiljöer istället för att fungera som en skyddsfaktor.

Behov av särskild utredning om kommunernas öppna fritidsverksamheter

Myndigheten föreslår att

regeringen ger en särskild utredare i uppgift att utreda kommunernas öppna fritidsverksamheter i syfte att ta fram en nationell strategi för den öppna fritidsverksamheten. En nationell strategi är nödvändig för att uppnå en jämlik och tillgänglig öppen fritidsverksamhet av hög kvalitet för barn och unga i Sverige.

Den öppna fritidsverksamheten står inför stora utmaningar

Möjligheterna att bedriva öppen fritidsverksamhet varierar över landet beroende på demografiska, ekonomiska och statusmässiga förutsättningar. Verksamheterna är frivilliga för kommunerna och många aspekter, som avgifter och likvärdighet, varierar stort över landet. Den öppna fritidsverksamheten står dessutom inför flera stora utmaningar när det gäller att nå vissa grupper av barn och unga, ekonomiska och personella resurser, utbildning bland och av personal samt dess status och kvalitet. Det saknas även en samordning och uppföljning av kommunernas öppna fritidsverksamheter vilket således bidrar till att ett strategiskt utvecklingsarbete på området har uteblivit.

Kulturskolan, som genomgått en liknande resa med liknande utmaningar som den öppna fritidsverksamheten, har sedan 2018 **Kulturrådets Kultur skolecentrum** som stödjer samverkan, forskning, kunskapsutveckling och uppföljning med stöd i de nationella politiska mål som arbetats fram.

MUCF ser ett liknande behov av insats för öppen fritidsverksamhet som också är en kommunalt styrd verksamhet.

En utredning skulle med fördel kunna

- kartlägga och beskriva den öppna fritidsverksamheten i Sverige
- undersöka de organisatoriska utmaningarna som kan uppkomma i den öppna fritidsverksamheten. En del i detta kan innefatta de utmaningar som tillkommer med att verksamheten inte är lagstadgad och vad som sker om resurser prioriteras bort/om från öppen fritidsverksamhet. Detta ifall de ekonomiska förutsättningarna försämras
- föreslå åtgärder för förstärkta utbildningsvägar i syfte att uppnå en högre status och legitimitet bland yrkesverksamma samt för att attrahera ledare med adekvat utbildning att söka sig till den öppna fritidsverksamheten
- utreda vilken roll fritidsledare och andra yrkesverksamma bör ha gällande det förebyggande arbetet, särskilt fokus på brott- och våldsförebyggande arbete och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

- bedöma och analyser behovet av grundläggande kompetens hos fritidsledare och andra yrkesverksamma för att däri lyfta fram en strategi för hur ett systematiskt arbete med kompetensutveckling bland fritidsledare och andra yrkesverksamma som saknar grundläggande utbildning kan ta form
- undersöka vägar till forskning inom området
- identifiera hur verksamheterna, som fortfarande är starkt präglad av att hålla buset borta från gatorna, ska arbeta med att inkludera fler grupper av unga som upplever hinder att delta på sin fritid, och därmed även föreslå åtgärder så att alla barn och unga ges möjlighet att delta i den öppna fritidsverksamheten.

Myndigheten ser att en utredning skulle kunna ta stöd i det europeiska dokumentet, **Europeiska principer och riktlinjer för lokal öppen fritids- och ungdomsverksamhet**⁷⁰, som numera även är känt för stora delar av landets öppna fritidsverksamheter. MUCF bedömer att utredningen bör genomföras i nära dialog med berörda intressenter och aktörer.

Sammanfattningsvis menar MUCF att en utredning om kommunernas öppna fritidsverksamhet skulle vara till stöd för att uppnå en jämlik och tillgänglig öppen fritidsverksamhet av hög kvalitet för alla barn och unga i Sverige.

Utreda möjligheten att öka professionaliseringen av yrkesrollen fritidsledare gällande det våldsförebyggande arbetet

Myndigheten bedömer att

- en central förutsättning för att bedriva ett effektivt förebyggande arbete, i synnerhet mot hedersrelaterat våld och förtryck, kräver en ökad professionalisering av yrket
- det behöver framarbetas nationella riktlinjer för vilken roll fritidsledare och andra yrkesverksamma bör ha vad gäller våldsförebyggande arbete inklusive arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Syftet är att öka likvärdighet mellan verksamheterna och bidra till en tydlighet i vilken roll den öppna fritidsverksamheten har i det våldsförebyggande arbetet.

⁷⁰ Europe Goes Local, **Europeiska principer och riktlinjer för lokal öppen fritids- och ungdomsverksamhet**, 2019, <http://eglsverige.eu/wp-content/uploads/2021/04/EuropeiskaPrinciperOchRiktlinjerFo%CC%88rLokalOppenFritidsOchUngdomsverksamhet.pdf>

Det råder en osäkerhet kring vilken roll den öppna fritidsverksamheten kan och bör ha i det förebyggande arbetet

Som framkommer i denna delrapport finns det indikatorer på att den öppna fritidsverksamheten inte har den statusen som skulle krävas för att tillvara på verksamhetsformens fulla potential. Denna delrapport belyser även att det i många verksamheter finns en upplevelse av att fritidsledare har en unik möjlighet. Än mer för att bidra till att öppen fritidsverksamhet blir en central arena för att samverka kring våldsförebyggande arbete samt stärka det främjande arbetet i kommunerna. Enkätresultat och intervjuer visar också att det bland fritidsledare ofta råder en osäkerhet kring vilken roll de **kan** och **bör** ha i ett förebyggande arbete samt i att upptäcka förekomst av hedersrelaterat våld och förtyck bland sina målgrupper. Den kunskap som sammanställts i denna rapport visar även att förvaltning/organisation, resurssättning, utformning och bemanning av öppen fritidsverksamhet varierar väldigt mycket mellan kommuner. Enkätresultaten pekar på att personalsammansättning och anställningsformer ser väldigt olika ut i landet och förutsättningarna att ta sig an ”nya” arbetssätt är begränsat.

Yrkesrollen fritidsledare bör tydliggöras samt anställningsformer och resurssättning behöver bli mer långsiktiga

MUCF bedömer att steg bör tas mot att ytterligare stärka yrkesrollen fritidsledare med ett särskilt fokus på det våldsförebyggande arbetet inklusive hedersrelaterat våld och förtyck. MUCF menar att en central förutsättning för att bedriva ett effektivt förebyggande arbete, i synnerhet mot hedersrelaterat våld och förtyck, kräver en ökad professionalisering av yrket. Det är också centralt för att stärka samverkan kring dessa frågor. Med ökad professionalisering menas att yrkesrollen fritidsledare bör tydliggöras, att kvalifikationskrav för personal i öppen fritidsverksamhet blir mer likvärdiga i hela landet och att anställningsformer och resurssättning av verksamheterna blir mer långsiktiga. Till detta innefattas även kompetensförsörjning.

Häri bedömer MUCF att det behöver framarbetas nationella riktlinjer för vilken roll fritidsledare i öppen fritidsverksamhet bör ha vad gäller våldsförebyggande arbete inklusive hedersrelaterat våld och förtyck. Nationella riktlinjer skapar tydlighet i vad verksamheterna ska arbeta för och gör det möjligt att ställa krav på verksamheter att åta sig att exempelvis utbilda personal. Det kan också bidra till en ökad likvärdighet mellan verksamheterna

MUCF har sedan 2019 arbetat med att introducera det europeiska dokumentet, **Europeiska principer och riktlinjer för lokal öppen fritids- och ungdomsverksamhet**, för att ge stöd och säkerställa kvalitet i den öppna fritidsverksamheten. Det är således viktigt att arbetet med att ta fram nationella riktlinjer tar sin utgångspunkt i den kunskap och de principer som redan finns kring yrkesrollen.⁷¹

⁷¹I likhet med skrivelser som regionala och nationella aktörer tagit fram om fritidsledarens yrkesroll, funktion och etik. Se exempelvis Kunskapscentrum för fritidsledarskaps skrivelse **Etik för fritidsledare**, alt. Fritidsforums & Kommunals skrivelse **Fritidsledarens roll och funktion i öppen verksamhet**.

Konsekvenser om en utredning inte genomförs

MUCF bedömer att det finns risker med att inte tydliggöra vad yrkesroller har för uppdrag och roll i att genomföra vissa insatser, i synnerhet yrkesroller som inte har ett lagstadgat stöd eller en nationell strategi/politik som uttryckligen nämner vad yrkesrollen har för funktion. Den öppna fritidsverksamheter har under flera decennier bollats mellan att vara en främjande verksamhet, som ska arbeta salutogent och främjande med barn och unga, till att arbeta förebyggande och möta barn och unga som antingen befinner sig i eller riskerar att befinna sig i utanförskap. Det finns fortsatt en stor variation i Sverige gällande vilket/vilka förhållningssätt som präglar den öppna fritidsverksamheten. Dessa variationer kan även variera i en och samma kommun. Genom att tydliggöra yrkesrollen är det lättare att genomföra insatser som både på kort och lång sikt kan stärka den öppna fritidsverksamhetens legitimitet (gentemot andra yrkesroller), status och kvalitet.

Referenser

Arbetsmarknadsdepartementet, A2021/01300, Uppdrag att ta fram och sprida ett kunskapsunderlag med fokus på hedersrelaterat våld och förtryck och på våldsförebyggande arbete.

Arbetsmarknadsdepartementet. 2021. Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023.

Baianstovu, R. Í., Strid, S., Särnstedt Gramnaes, E., Cinthio, H., & Enelo, J.-M. 2019. Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Retrieved from Örebro University Press website: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:oru:diva-78433>

Borås stad. 2021. Våga fråga – Borås stads handbok mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Europe Goes Local. 2019. Europeiska principer och riktlinjer för lokal öppen fritids- och ungdomsverksamhet. Retrieved from Eglsverige.eu: <http://eglsverige.eu/wp-content/uploads/2021/04/EuropeiskaPrinciperOchRiktlinjerFoCC%88rLokalOppenFritidsOchUngdomsverksamhet.pdf>

Folkhälsomyndigheten. 2019. Ojämlighet i psykisk hälsa i Sverige – hur är det psykiska hälsan fördelad och vad beror det på.

Foshee VA, Reyes LM, Agnew-Brune CB, Simon TR, Vagi KJ, Lee RD, Suchindran C. 2014. The effects of the evidence-based Safe Dates dating abuse prevention program on other youth violence outcomes. *Prev Sci.* 2014 Dec;15(6):907-16. doi: 10.1007/s11121-014-0472-4. PMID: 24599482.

Franzén, A., & Gottzén, L. 2020. Våldsprevention i Sverige: En forskningsöversikt. Retrieved from Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/hqqnpekx/valdsprevention-i-sverige-en-forskningsoversikt-2020.pdf>

Forte: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, Bränström, Richard. 2018. Hälsa och livsvillkor bland unga HBTQ-personer: vad vet vi och vilka forskningsbehov finns?

Gottzén, Lucas., Lindberg, Daniel., Bruno, Linnéa., Joelsson, Tanja., Eriksson, Maria., & Billevik, Joakim. 2021. Utvärdering av Mentors in Violence Prevention i Sverige : Slutrapport. Retrieved from Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet website: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-188790>

Högdin, Sara. 2017. **Samverkan kring hedersrelaterat våld och förtryck.**

En studie av projektet Kärleken är fri 2014–2017. Retrieved from Högskolan Halmstad: <http://hh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1150430/FULLTEXT01.pdf>

Jämställdhetsmyndigheten. 2021b. **Att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor – En kartläggning.**

Jämställdhetsmyndigheten. 2020. **Den lilla handboken mot könsstymning av flickor och kvinnor.**

Jämställdhetsmyndigheten. 2020. **Inget att vänta på – handboken för förebyggande arbete.**

Jämställdhetsmyndigheten. 2021:13. **Utbildning för ökad kunskap, Slutredovisning av uppdrag om utbildning till lärosäten om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, 2019–2020.**

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). 2015. **Fokus 15, del 2 – Särskilt utsatta ungdomsgrupper.** Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). 2019. **Kompetens- och utvecklingsbehov i öppen fritidsverksamhet.** Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

Olsson, Helén. 2021. **Att vara utsatt för hedersvåld – en brottslig gärning.**

Olsson, Helén., & Bergman, Ann. 2021. **From silence to recognition: Swedish social services and the handling of honor-based violence.** *European journal of social work*, 1–12.

Ottosson, Maria & Forkby, Torbjörn. 2012. **På tal om jämställdhet. Utvärdering av KFUM Göteborgs våldsförebyggande arbete med ungdomar – Modiga Tjejer, Modiga Killar och ADAM.**

Proposition. 2013/14:191. **Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande.**

Proposition. 2019/20:131. **Ett ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.**

Rexvid, Devin & Schlytter, Astrid. 2012. **Heroes, Hymen and Honour: A Study of the Character of Attitude Change among Male Youth with Their Roots in an Honour-Based Context.** *Review of European Studies*. 4. 10.5539/res.v4n2p22.

Rexvid, Devin. 2021. **Resurscentra mellan idé och verklighet: en följeforskningsrapport om fyra pilotläns arbete med att stödja utvecklingen av regionala resurscentra mot hedersrelaterat förtryck och våld.** [Hämtad 2022-01-20] <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-191190>

Skr. 2016/17:10. **En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.**

Socialstyrelsen. 2015. **Lagstiftning om samverkan kring barn och unga.**

Söderberg, Christina. 2016. **Individeriktad brottsprevention: om SSPF och viljan att samverka.** Linköpings universitet.

World Health Organisation, Krug, Etienne G. 2002. **World report on violence and health.**

Bilaga 1

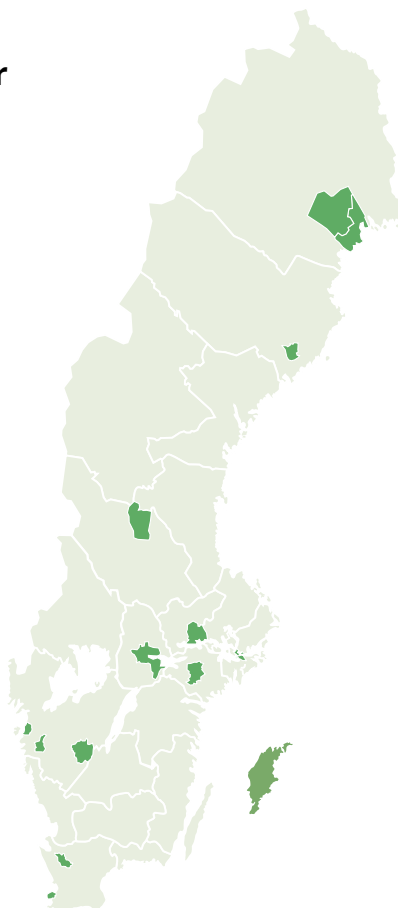
Intervjurespondenter

Intervjuade experter och forskare

- Lucas Gottzén, forskare Stockholms universitet
- Mariet Ghadimi, grundare av TRIS, Stockholms universitet
- Helen Olsson, Karlstad universitet
- Hanna Linell, forskare, Stockholms universitet
- Christina Söderberg, forskare och utredare på Brottsförebyggande rådet
- Devin Rexvid, forskare, Stockholms universitet
- Solfrid Lien, Senior rådgivare, Utbildnings- och forskningsdepartementet, Norge
- Anika Campbell, utredningsledare, Integrerings- och mangfoldsdirektoratet, Norge.
- Intervju via mail - Sara Ibrahim, verksamhetsansvarig, Elektra, Fryshuset

Intervjuade kommuner

- Gotland
- Klippan
- Stockholm
- Boden
- Malmö
- Flens
- Stenungsund
- Västerås
- Ulricehamn
- Nacka
- Örebro
- Lerum
- Luleå
- Orsa
- Vännäs

HÄR VÄXER KUNSKAP FRAM

På Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor är ungas villkor och civilsamhällets förutsättningar i fokus. Här växer kunskap fram som beslutsfattare använder när de prioriterar insatser för unga och för civilsamhället. Vi sprider kunskapen i mötet med människor, på såväl nationell som europeisk nivå. Vi fördelar också statsbidrag som ger små och stora organisationer möjlighet att genomföra sin verksamhet. Det ger också unga möjlighet att arbeta som volontär, studera eller praktisera i ett annat europeiskt land.

mucf
Myndigheten för ungdoms-
och civilsamhällsfrågor

